

5. ÜNİTE: Hadislerde “Yaşlılık Olgusunun” Değerlendirilişi

Avrupa’da olduğu gibi, ülkemizde de yaşlı nüfus hızla artmaktadır. Şu anda 7-8 milyon civarında olan yaşlı nüfusumuzun, 2025 yılında 12-15 milyon olacağı yetkililer tarafından tahmin edilmektedir. Öte yandan dünya nüfusu da, git gide yaşlanmaktadır. 2010 yılında Avrupa’da 60 yaşını geçen insanların nüfus oranının yüzde 25’i bulacağı tahmin edilmektedir. Hatta 21. yüzyılın “yetişkinlerin asrı” olacağı söylenmektedir.

Hiz. Peygamber bir hadislerinde bu realiteyi “Ey Allah’ın kulları! tedâvi olun, çünkü Allah, her hastalık için mutlaka bir devâ yaratmıştır. Ancak bir dert müstesna, o da ihtiyarlıktır.” buyurarak dile getirmektedir.

Onları sadece “18-24 Mart yaşlılar günü” kutlamalarında anıp, sonra unutmak onlara karşı vefasızlık olur. Başta ahlâk kitapları olmak üzere pek çok kaynakta yer almaktadır. Hadis kaynaklarında ise konu değişik bölümlerde zikredilmekle beraber daha çok “edeb/âdâb” bölümlerinde yer almaktadır. Örneğin Buhârî, “Kitâbü’l-Edeb” kısmında “Büyük olana ikram edilmesi, söze ve soru sormaya yaşça daha büyük olanla başlanması” ismiyle bir bâb açmıştır.

I- Yaşlılık Realitesi

Her gelişim döneminin kendine özgü bazı karakteristik özellikleri vardır. Erken bir ölüm olmadığı takdirde kaçınılmaz bir son olan yaşlılık dönemi, değişik kategorilerde tasnif edilmektedir. İlk, orta ve son yetişkinlik olmak üzere üç safhada inceleyenler vardır. Bazılarına göre, 30-60 yaş dönemi orta yaş, 60’ın üzeri ise ileri yaş dönemi olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla ileri yaşlılığın başlangıç yaşı ile ilgili olarak kesin bir sınır belirlenememekle birlikte, 65 yaş yaygın olarak kabul görülen bir rakamdır. Ashabdan birinin “Yaşlandık ve unuttuk.” ifadeleri de yaşlılık sebebiyle uğranılan zaafa dikkat çekmektedir.

Zekânın, yaşlılıktan en fazla etkilenen yönleri akıcı zekâ ve performans testiyle ölçülebilenlerdir. Yaşlılıkta kristalize (birikimli) zekâ, pek fazla değişikliğe uğramazken, akıcı zekâda zayıflama gözlenir. Öğrenme ve bellekte 65 yaşlarından itibaren hızlı bir gerilemenin ortaya çıktığı belirlenmiştir. Yaşlılığın en büyük sorunlarından birisi, bedenin kuvvetten düşmesinden çok, ruhun kayıtsızlığa kapılmasıdır.

Yaşlı insanlarda dine yönelme, dine olan ilgi, dindarlaşma olayı daha yoğun bir şekilde kendini göstermektedir. Örneğin yapılan alan araştırmalarında yaş arttıkça hem namaz kılanların, hem de oruç tutanların oranında artış olduğu tesbit edilmektedir. Bu dönemde din, yalnızlığa karşı bir sığınak, sosyal bir destek, değerlere bağlanma gibi çok önemli ihtiyaçları giderir. Böylece bu durumlar, yaşlılık döneminde yaşanan yalnızlığın verdiği ruhsal bozukluğu dengeleyebilecek din eğitiminin önemini ve gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu dönemi yaşayanlar kendilerini ölüme daha yakın hissetmektedirler.

II- Kur’ân-ı Kerim’in Yaşlılık Dönemine Bakışı

Kur’ân-ı Kerim’de yaşlılık dönemiyle ilgili pek çok âyet bulmak mümkündür. Bunlar arasında doğrudan yaşlılık dönemiyle ilgili âyetler olduğu gibi, anne-babanın yaşlılığı/bakımı ve bazı peygamberlerin yaşlılık dönemleriyle ilgili âyetlerden bahsetmek de mümkündür.

Kur’ân’da yaşlılık döneminin biyolojik ve psikolojik yönden ortaya çıkardığı değişiklikleri, kişilik yapısında meydana gelen farklılaşmayı anlatan metinler yer almaktadır. Bu metinler, insanı, ihtiyarlık çağının özellikleri hakkında bilgilendirmekten çok, metafizik amaçlar doğrultusunda yönlendirmeyi, ihtiyarlık çağını yaşayan insanlar için kişilik yapılarına, beklentilerine uygun ortamı hazırlamayı amaç edinir.

Kur’ân, yaşlılık dönemini “*erzeli’l-umur*” (ömrün en zor/en güç çağı) olarak açıklar. Her insan, doğal olarak çocukluk, gençlik, yaşlılık ve ölüm gibi hayatın değişik hallerini yaşar. İşte Kur’ân, bu safhalardan kısa ve öz olarak şöyle bahseder:

“Allah sizi yarattı, sonra vefat ettirecek. Daha önce bilgili iken hiçbir şeyi bilmez hale gelsin diye sizden bazı kimseler ömrün en kötü (güç) çağına kadar yaşatılacak. Şüphesiz ki Allah bilendir, kâdirdir.” Kur’ân’ın “*erzeli’l-umur*” adını verdiği hayatın son evresi fizyolojik ve psikolojik güç ve yetilerin zayıflamaya yüz tuttuğu aşamadır. Bu tabir, hadislerde de aynen geçmekte ve olumsuz yönleri olması sebebiyle Allah’a sığınılacak hususlar arasında yer almaktadır. İnsan ömrünün bu son evresinin âyette “*rezîl*” olarak nitelenmesi, bozulan durumun düzeltilmesinin mümkün olmadığı, geri dönüşü olmayan bir sürece girildiği anlamına gelir.

Hiz. Peygamber, ömrün sonundaki bu düşkünlükten ve yaşlılığın olumsuzluklarından Allah’a sığınmıştır. Kur’an’da başka bir âyetle daha “*erzeli’l-umur*” dan benzer ifadelerle şöyle söz edilir:

Dilediğimizi belirtilmiş bir süreye kadar rahimlerde tutuyoruz, sonra sizi bir bebek olarak çıkarıyoruz. Sonra güç (ve kabiliyetlerinize) ermeniz için (sizi büyütüyoruz.) İçinizden kimi (henüz çocukken) vefat eder, kimi de ömrünün en kötü çağına (ihtiyarlığa) götürülür; ta ki bilen bir kimse olduktan sonra bir şey bilmez hale gelsin.”

Yaşlılığın beraberinde getirdiği çaresizlik ve acizlik şu âyetle de gündeme gelmektedir. “Allah ki sizi da’fdan/güçsüz yarattı, sonra zayıflığın ardından (size) bir kuvvet verdi, sonra kuvvetin ardından da zayıflık ve

ihhtiyarlık verdi. Allah dilediğini yaratır, O, bilendir, gücü yetendir."Bu âyette insanın yaratılış evrelerinden bahsedilmekte, insanın nasıl yaratıldığını, aslının ne olduğunu ve neticede acizlik ve çaresizlik çağı olan ihtiyarlığın geleceğı anlatılmaktadır. Böylece insanın şımarmaması, haddini bilmesi zımnen kendisine hatırlatılmaktadır.

Anne-babaya saygısızlığın en hafif şekli ve bir iç sıkıntısının ifadesi olmak üzere "Onlara öf bile deme." buyrulmuş, azarlanmamaları ve kendilerine güzel söz söylenmesi emredilmiştir.

Hiz. Peygamber, bir sahabiye müşrik olan annesiyle görüşmeyi kesmeyip, devam ettirmesini tavsiye etmiştir Yine hadiste en fazla iyilik yapılmaya layık olanın anne olduğu arka arkaya üç defa tekrar edilir, dördüncüde ise baba zikredilir. Bunun sebebi de, annenin babadan fazla olarak hamilelik, doğum ve emzirme zahmetlerine katlanmış olmasındandır. Dolayısıyla Allah Teâlâ'dan sonra annesibabaya iyilikte bulunmak Kur'ânî bir görevidir. Nitekim âyetlerde "Bana ve anne- babana şükret.

Hadise göre ebeveynini hoşnut etmeyen, Allah'ı da hoşnut etmemiş sayılır. Babanın hoşnut edilmesiyle ilgili bir hadiste de --"Baba, cennetin orta kapısıdır, dilerse bu kapıyı zâyi et, dilerse muhafaza et." buyrulmaktadır.

- "Cennet, annelerin ayakları altındadır." hadisi başka bir şeyi aratmayacak kadar konuyu veciz bir şekilde anlatmaktadır. "(Hâlika) isyân hususunda(mahlûka) itaat yoktur. İtaat ancak meşru olan şeylerdedir." hadisinin hükmü geçerli olmaktadır. Bu hüküm sadece anne-baba ile kayıtlı olmayıp diğer insanlarla olan ilişkilerde de geçerlidir.

III- Hiz. Peygamber ve Yaşlılar

O, yaşlılık realitesine gerçekçi yaklaştığı için kimi zaman yaşlılık döneminin kritiğini/değerlendirmesini yapmış, kimi zaman da onlarla şakalaşarak onlara bir takım gerçekleri anlatmaya çalışmıştır. Örneğin, yaşlı bir kadınla konuşurken kendisinin cennete gitmesi için duâ etmesini isteyince, Hiz. Peygamber, yaşlıların cennete girmeyeceğini söylemesi üzerine kadının üzüldüğünü görmüş ve herkesin en güzel yaşta cennete gireceğini belirterek o kadının sevinmesini sağlamıştır. O, başta anne-baba olmak üzere yaşlılara karşı nasıl muamelede bulunulması gerektiğini de bizlere göstermiştir.

Hiz. Peygamber, yaşlı insanlarda psikolojik olarak var olan duygu ve isteklerinin yaşlılıkla beraber bitmediğini ve bunun devam ettiğini söyler: "İnsan ihtiyarlasa bile, onun iki duygusu hep genç kalır: Dünya sevgisi ile çok yaşama arzusu." Bu tamamen psikolojik bir durumdur.

Hiz. Peygamber, aynı zamanda zina eden yaşlıyı da kınamaktadır. Hiz. Peygamber, yaşlanmanın kötü bir şey olmadığını, aksine iyi değerlendirildiğinde kişiye avantajlar sağlayacağını da şöyle ifade eder:

- "İnsanların en hayırlısı, ömrü uzun, ameli güzel olanıdır." Bu tür mesajlar yaşlılara moral vermekte, onları sevindirmektedir. Hiz. Peygamber'in çok uzun olmasa da, belli bir dönemi yaşlı olarak geçirdiğı bir vakıadır.

"Kendisine yâ Rasûlallah yaşlandınız." denildiğinde bu realiteyi kabullenmekten kaçınmamış ve kendisini bazı sûrelerin yaşlandırdığını it iraf etmiştir.

- Enes b. Mâlik, Hiz. Peygamber'in âile ilişkilerini çok kısa bir şekilde şöyle anlatır: "Âile fertlerine karşı Hiz. Muhammed'den daha şefkatlisini görmedim. Büyük kızı Zeynep'ten torunu Ümâme'yi, halka namaz kıldırırken bile kovmamış, rûkûa vardığında onu yere bırakarak, secdeden başını kaldırdığı zaman tekrar omzuna almıştır.

Evlâtlığı Zeyd'in oğlu Üsâme şöyle nakleder: "Allah'ın elçisi beni bir dizine, Hasan'ı öbür dizine oturturdu. Bizi göğsüne bastırarak şöyle derdi: Ey Rabbim! Bunlara rahmetinle muamele eyle. Çünkü ben de bunlara karşı merhametliyim." Yine bir gün kucağındaki torunu için Ey Allah'ım, bunu sev, çünkü ben bunu çok seviyorum" demiştir.

Hiz. Peygamber, uyarı mahiyetinde beş şey gelmeden önce beş şeyin kıymetinin bilinmesini vurgular: "İhtiyarlık gelmeden gençliğin, hastalık gelmeden sağlığın, fakirlik gelmeden zenginliğin, meşguliyet gelmeden boş vaktin, ölüm gelmeden hayatın değerini bil.

Hiz. Peygamber: "Allahım! âcizlikten, tembellikten, korkaklıktan ve ihtiyarlıktan Sana sığınırım" ifadelerini sık sık kullanmaktadır. Hiz. Peygamber, yapılacak duâlarda Allah'tan sağlık ve afiyet istenmesini hassaten istemektedir. "Çünkü bir kimseye imandan sonra, sağlıktan daha hayırlı bir şey verilmemiştir.

IV- Hadislerde Yaşlılara Verilen Değer

Hiz. Peygamber, "Küçüklerimize acımayan, büyüklerimizin şerefini tanımayan bizden değildir." buyurmuştur. Hadislerde karşılıklı saygı ve sevgi gösterilmesi, Müslümanların temel ahlâki niteliğı olarak öngörülmektedir

Hiz. Peygamber savaş esnasında düşman tarafında bulunup, zararı olmayan yaşlıların öldürülmesini dahi yasaklamış ve şöyle buyurmuştur: "Sakin ha! ne bir kadın, ne bir çocuk ve ne de pir-i fânî bir yaşlıyı öldürmeyesin." Böylece savaşta toplumun zayıf kesimlerini temsil/teşkil eden çocuk kadın ve yaşlılara zarar verilmemesi hassaten vurgulanmaktadır.

Hiz. Peygamber bir hadisinde doğan her gün için sadaka verilmesi gereğinden söz eder. Sahabe, kendilerinin bu kadar mal varlıklarının bulunmadığını hatırlatınca O, sadakanın birçok çeşidinin bulunduğunu şöyle ifade eder:

- "Âmâya rehberlik etmen, sağır ve dilsiz anayacakları bir şekilde anlatman, ihtiyacı olanın ihtiyacını gidermesi için ona rehberlik etmen, derman arayan dertliye yardım için koşuşturman, koluna girip güçsüze yardım etmen, konuşmakta güçlük çekenin meramını ifade edivermen, bütün bunlar sadaka çeşitlerindendir..

O, Mescid-i Nebiyi temizleyen zenci bir kadının hasta olduğunu öğrenince onu ziyaret eder, eğer ölürse kendisine haber verilmesini ister. Bilahare bu kadın vefat ettiğinde gece olduğu için Hz. Peygamber rahatsız olmasın düşüncesiyle kendisine haber verilmez ve gece cenaze defnedilir. Hz. Peygamber durumu öğrenince üzülür ve kadının kabrine giderek cenaze namazını tekrar kılar. Bu zenci kadın büyük bir ihtimalle yaşlı olsa gerek. Bir hadiste de dolaylı yoldan empati yapılması istenmektedir. "Yaşından dolayı ihtiyara hürmet eden her gence Allah, yaşlılığında hürmet(hizmet) edecek kimseler müyesser kılar." Bu hadisin mefhumu muhalifi düşünüldüğünde yaşanmış pek çok olayın söz konusu olduğu müşahade edilecektir. O, içilecek bir şey olduğunda büyüklerden başlamayı uygun bulurdu. Çünkü saygı beklenmez, kazanılır. Başkalarına hürmette kusur etmeyen, hürmet görür. Zira "hizmet eden, hizmet görür." denilmiştir. "Bereket büyüklerimizdedir." hadisi de, yaşlılara verilen önemi ve onların bereket kaynağı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla onlara karşı saygı ve ikramda bulunulması istenmektedir: "Size bir kavmin büyüğü geldiği zaman ona ikram ediniz." "Siz ancak zayıflarınızın duâsı sayesinde mensur ve merzûk olursunuz." "Eğer süt emen çocuklar, beli bükük yaşlılar, otlayan hayvanlar olmasaydı, üzerinize azab sel gibi inerdi." hadisi de yaşlılara değer verilmesini öngörmektedir

Mekke fethedildiğinde, Hz. Ebû Bekir, yaşlı ve âmâ olan babası Ebû Kuhâfe'yi sırtına yüklenerek Hz. Peygamber'in huzuruna getirmişti. Bu durumdan rahatsız olan Hz. Peygamber, "Bu ihtiyarı evde bıraksaydın da, onun yanına biz gitseydik ya?!" diyerek saygı ve nezaket göstermiş, böylece yaşlı birisine karşı sergilenmesi gereken tavrı bizlere öğretmiştir. Hadis kaynakları, sahâbeden Ka'b b. Mâlik (r.a), gözlerini kaybedince, oğlu Abdurrahman'ın, ona rehberlik yaptığını ve Cuma günü olunca da namaza götürdüğünü bildirmektedir.

Uzaktan Hz. Peygamber'e biat etmek üzere gelen bir adam: "Ben sana hicret üzere biat etmeye geldim. Fakat ağlayan iki yaşlı insan geride bıraktım." dedi. Hz. Peygamber de "dön o ikisini ağılattığın gibi güldür." buyurdular.

Hz. Peygamber, anne-babaya yapılan iyiliği, vaktinde kılınan namazdan sonra Allah'ın en çok sevdiği amel olarak zikretmesi, cihada katılmak isteyen sahabiye geride bıraktığı yaşlı anne-babasına hizmet etmek üzere geri dönmesi tavsiyesinde bulunarak onlara hizmetin ne derece önemli olduğunu vurgulamaktadır. Demek oluyor ki, anne-babaya hizmet etmek, onlara bakmak bir nevi cihaddır. Anne-babasını veya onlardan birini memnun eden kimse nafile cihad etmiş gibi sevap kazanır. Cihad için anne-babanın izni ancak nafile cihadlara giderken söz konusudur. Farz-ı ayın olan cihadlar için anne-babanın iznini almaya gerek yoktur. Bu ve benzer hadisler, anne-babaya itaatin ne derece gerekli olduğunu ve haklarının büyüklüğünü, onlara itaatten dolayı kazanılacak sevabın çokluğunu açıkça ifade etmektedirler. Âlimlerden bazıları bu gibi hadisleri baz alarak anne-baba hakkının cihaddan daha büyük olduğunu söylemişlerdir. Ancak anne-babanın kâfir olmaları halinde gerek farz ve gerekse nafile cihad için izin istemeleri zorunlu değildir.

Ebu Tufeyl'in naklettiğine göre, bir kadın geldi ve Rasulullah'a yaklaştı. Hz. Peygamber, derhal sırtından ridasını çıkarıp yere serdi ve kadını o ridanın üzerine oturttu. Ben, oradakilere: Bu kadın kimdir? diye sordum. Onlar: Bu, Rasulullah'ın süt annesi (Halime)'dir dediler. İbn Sa'd'ın naklettiğine göre, Hz. Peygamber Hz. Hatice ile evliyken süt annesi Halime yanlarına gelmiş ve şiddetli bir kıtlık geçirdiklerini söylemişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona kırk koyun ile yüklerini taşımak üzere bir deve vermiştir. Halime geldiğinde, peygamberimiz ayağa kalkar "Anneciğim! Anneciğim" diyerek ona saygı gösterirdi. Diğer yaşlı hanımlara da saygı ve hürmette kusur etmezdi.

Hz. Peygamber onun hakkında "Ümmü Eymen benim annemdir." der, ona annesi gibi saygı gösterir, sık sık ziyaretine giderdi Aynı şekilde Hz. Hatice'nin kız kardeşi Hâle binti Huveylid, geldiğinde eşinin hatırasına ona da saygıda kusur etmez, gerekeni yapardı.

Hadiste imamet için takdim şartları sırasıyla en iyi Kur'ân okuma, sünneti en iyi bilme, hicrette öncelik ve daha sonra da yaşça büyük olmak gelmektedir.

Hz. Peygamber söze başlarken de "Yaş açısından büyük olan söze başlasın." diyerek bir âdab öğretmektedir. Aynı zamanda herhangi bir şey ikram edilirken yaşlılardan başlanması hadiste örnek olarak gösterilmektedir.

V- Dinî Yönden Yaşlılara Sağlanan Kolaylıklar

Başka toplumlarda yaşlılık dönemine "uyuma dönemi" olarak bakıldığından ve yaşlıların üretime ya da toplumun refahına her hangi bir katkısı olmadığından, faydasız olarak kabul edilip ölüme bile terk ediliyorlardı. Diri diri gömülme, açlığa terk edilme, boğularak öldürülme veya kaba kuvvete başvurularak öldürme gibi farklı uygulama

biçimleri bulunmaktadır. Sibiryâ'da bir ilkel toplum olarak yaşayan Çukşenler, yaşlanınca güç ve kuvvetten düşen, böylece başkalarına bağımlı hale gelen insanların öldürülmelerine ya aile meclisi karar verir, ya da bu olay yaşlının kendi arzusu doğrultusunda gerçekleştirilir. Başka bir Sibiryâ halkı olan Yakutlarda da eskiden yaşlıların öldürüldükleri bilinmektedir. Eskimolarda yaşlıların buzdan kulübelerde ölüme terk edilmesi, bir balık avı sırasında bir buzulun üstüne bırakılması, eski Japonların yoksul köylerinde ihtiyarların "ölüm dağları" denilen dağlara bırakılmaları gibi kötü muameleler söz konusudur.

Hiz. Peygamber'e bir gün biri gelerek "Ey Allah'ın Rasûlü filanca bize namaz kıldırırken o kadar uzatıyor ki, sabah namazına gitmekten (âdeta) geri kalıyorum." dedi. Bu duruma tepki gösteren Hiz. Peygamber, minbere çıkarak şunları söyledi:

- "Ey insanlar, içinizde müslümanları dinden soğutanlar var. Herhangi biriniz namaz kıldırarak olursa hafif tutsun. Çünkü cemaatin içinde zayıf, yaşlı, iş-güc sahibi olanlar vardır. Herhangi biriniz kendi başına namaz kıldığında ise dilediği kadar uzatsın.

Rahatsızlığı yüzünden ayakta namaz kılmakta zorlanan İmrân b. Husayn (r.a)'ın sorusu üzerine Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur:- "Namazı ayakta kıl, eğer buna gücün yetmezse oturarak, yine gücün yetmezse yaslanarak kıl. Kur'ân'da haccın farziyetini anlatan "...oraya gitmeye gücü yeten kimselerin, Kâbe'yi ziyaret etmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır." âyetindeki "güc yetirme (istitâa)", bedenî ve mâlî yeterliliği kapsar.

Has'am kabilesinden bir kadın yaşlı babasının hac vazifesini yapamayacak durumda olduğunu peygamberimize izah edince Hiz. Peygamber, "Öyleyse onun namına sen haccet." buyurarak o yaşlıya kolaylık getirmiş olmaktadır.

VI- Yaşlıların Beklentileri

Hiz. Peygamber, hadislerinde buna dikkat çekmiş ve Allah'tan sağlıklı bir yaşam için duâ edilmesini öğretmiştir: Allahım! bedenime, gözlerime ve kulaklarıma sıhhat bahşet."

Avrupa ve ABD'de yaşlılar arasında intihar olaylarının hızla artış gösterdiğini istatistikler haber vermektedir. Hiz. Peygamber, hadislerinde insanın hastalık, sakatlık, bedensel-ruhsal olarak kendisine isabet eden her türlü sıkıntıya düşmesi, günahları için bir bağışlanma ve ahirette ecir almaya bir sebep olacağını ifade etmektedir: "Bir müslümana isabet etmiş herhangi bir hastalık, dert, hüznün ve hatta gam yoktur ki, Allah (c.c) bunu onun hataları için keffaret kılmış olmasın!"

Hadislerde verilen bu tür mesajlardan haberdar edilen yaşlıların tutumları, haberdar olmayanlardan çok farklı olacaktır.

Hiz. Peygamber -"Ashâbım! hastaları ziyaret ediniz, açları doyurunuz, esaretinizdeki köleleri salıveriniz." buyurarak derdi ve sıkıntısı olanların unutulmamasını istemiştir. Aynı zamanda hastalara duâda bulunarak onlara moral ve teselli kaynağı olmuştur. O, hastalar için şöyle duâ ederdi:- Ey insanların Rabbi! Şu hastalığı gider, şifa ihsan et. Ancak Sen şifa vericisin, Senin şifandan başka hiçbir şifa yoktur. Öyle şifa ver ki hasta üzerinde hiçbir hastalık izi bırakmasın.

VII- Huzur Evlerinin Gerekliiliği

Son zamanlarda yaşlılara yönelik tesis edilen huzurevlerinin sayısı artmış olmasına karşın, yaşlıların yine önemli bir kısmı kendi evlerinde, kız ya da erkek çocuklarıyla birlikte kalmayı tercih etmektedir. Örneğin bireysel hayatın son derece önemli olduğu bir ülke olan ABD'de, 65 yaş üzeri kişilerden toplam nüfusun ancak % 5'inin yaşlılara ilişkin özel kurumlarda yaşadıkları belirtilmektedir. Buralarda kalanların çoğunu kadınlar teşkil etmektedir. 1986 yılında Almanya'da sağlık bakanlığının verilerine göre, yaşlıların sadece % 4'ü huzurevlerinde kalmaktadır. Türkiye'de huzurevlerinde yaşayanların oranı ise oldukça düşüktür. Yaşlı nüfusun yalnızca % 0.21'ine çeşitli kurum ve kuruluşlara bağlı olarak hizmet veren huzurevlerinde bakım sağlanabilmektedir.

Hiz. Peygamber Medine'ye hicret ettiğinde yoğun bir şekilde kurumsal faaliyetlere başlamış ve Mekke döneminde olmayan bazı girişimler gerçekleştirmiştir. Bunlardan birisi, fakir, kimsesiz ve barınacak yeri olmayan kimseler için Mescid-i Nebvî'nin bitişiğinde üzeri hurma dallarıyla örtülü bir yer tesis edilmesidir. Burada kalanlara "suffe ashâbı", "suffe ehli" denilmiştir. Sayılarının zaman zaman 400'e kadar yükseldiği ifade edilen bu kişilerin ihtiyaçları Hiz. Peygamber'in öncülüğünde Müslümanlar tarafından karşılanıyordu.

Tarihi süreç içerisinde yaşlıların barınması için huzurevlerine benzer kurumlar tesis edilmiştir. Dârulaceze 1896 yılında kimsesiz çocukları, yaşlı ve muhtaçları barındırmak amacıyla İstanbul'da açılan bir hayır kurumudur. Kuruluşundan bu yana, din ve milliyet farkı gözetmeksizin, yaklaşık 28.000 çocuğu ve 42.000 kimsesiz, yaşlı, güçsüz ve sakatı himaye etmiştir. Günümüzde de bu hizmetine devam etmektedir.

6.ÜNİTE: HZ. PEYGAMBER'İN ÇEVRECİLİK ANLAYIŞI

Çevre konusunda İslâm, öncelikli olarak çevrenin korunmasını ve tahrip edilmemesini öngörmektedir. Halbuki bugün tam tersi yapılarak çevre önce tahrip ve talan ediliyor, kirletiliyor sonra da tamir ve telaffi edilmeye çalışılıyor. Halbuki şu gerçek bilinmelidir ki, tahrip ettikten sonra çevreyi düzeltmek, onarmak çok daha masraflı ve maliyetli bir faaliyettir.

II- Çevrenin Önemi

Canlıların kendi aralarındaki ve fiziki çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen bilim dalına Ekoloji, çevrenin fiziksel ve biyolojik unsurlarından oluşan sisteme de Ekolojik sistem denir. Eko-sistemdeki bu kaynakların, sınırsız ve bedelsiz bir şekilde tüketilmesi, çevre kirlenmesine daha doğrusu ekolojik dengenin bozulmasına yol açmıştır.

İnsana sayısız derecede verilen nimetler (emanetler) karşılığında kendisine dini açıdan bir takım sorumluluklar ve görevler verilmiştir. Bu görevleri genel olarak iki kategoride ele alabiliriz:

1)- **Hâlîka** (Yaratan'a) karşı görev ve sorumluluklar

2)- **Mahlûkâta** (yaratıklara) karşı görev ve sorumluluklar.

Yaratıklar içerisine başta insan olmak üzere canlı ve cansız tüm varlıklar dahildir.

Allah, tabiatı bir denge kurduğunu, bu dengelerin bozulmasıyla çok büyük tehlikeli sonuçlar doğuracağını bildirmiştir. Ama insan varolma ve yaşama sebebini unuttuğu, aklını hırsı ile birleştirerek doğaya hükmetme ve keyfince yaşama alışkanlığından kurtulamadığı için, dünyamız ve çevremiz bugünkü duruma düşmüştür. İnsan, etme - bulma dünyasında yaşadığı için bu dünyada ne ekerse onu biçer, yaptıklarının karşılığını görür. Âyet de buna şöyle işaret eder: *"Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir."*

Şu bir gerçektir ki, çeşitli bilim dallarındaki uzmanlara göre, yaşlı gezegenimiz hızla ölüme doğru gitmektedir. Kaynaklar, insan emeği dahil, hor kullanılmakta, tahrip edilmekte ve yenilenemeyen kaynaklar yok edilmektedir. Türkiye'de akarsular ve göller de endüstriler ve diğer kullanıcılar tarafından çöp kutusu yerine kullanılmaktadır. Bu da su, su canlıları ve çevresi için önemli bozulma ve yaşam sorunları ortaya çıkarmıştır. Tüm bu ekolojik sorunlar, uyumsuz bireysel ve kolektif davranışlara ilişkin bir krizin neticesidir. Gelişmiş ülkeler, üçüncü dünya ülkelerine çeşitli yollardan kirlilik ihraç etmektedirler. İlk olarak kirlilik yaratan endüstriler, dış yatırım adı altında bu ülkelerde kurulmaktadır. Gelişmiş ülkelerde bu endüstrilerin, yasal bir zorunluluk olarak çok masraflı arıtma tesisleri kurmak mecburiyetinde olmaları veya yüksek cezalar ödemek zorunda bırakılmaları sebebiyle, kirlilik yaratıcı bu kuruluşlar, bu tür yasal düzenlemelerin olmadığı ülkelere yönelmektedir. Uygur görünen bu tür ülkelerin sergiledikleri bu olumsuz davranışlarını bencillik, tamahkârlık ve sorumsuzlukla izah edebiliriz. Dünyanın bugün karşı karşıya bulunduğu çok önemli iki sorun; ozon tabakasındaki deliğin büyümesi ve küresel ısınmadır. Dünyamızın iklim değişikliği ve dünya üzerinde yaşayan canlıların geleceği ile yakından ilgili olan ozon tabakasının incelmeye başlaması olayı, 1970'li yılların ortasında ortaya çıkarılmıştır.

Dünyanın karşı karşıya bulunduğu dünya ölçeğindeki diğer çevre sorunlarını şöyle sıralayabiliriz: Karbon dioksit gazının artışı dolayısıyla meydana gelen iklim değişikliği, tropik ormanların tahribiyle ortaya çıkan, milyonlarca hayvan ve bitki türünün yok olma tehlikesi, Çernobil olayında olduğu gibi büyük çaptaki nükleer kirlenmeler, asit yağmurları, çölleşme, toksit atıklar, dünya ekosistemi çapında DDT kirlenmesi, denizlerdeki petrol kirlenmesi ve cıva kirlenmesidir. Belli başlı bu temel sorunların yanında irili-ufaklı daha pek çok çevre problemini burada saymak mümkündür. Özellikle 17. yy'dan beri insan, doğaya daha çok hükmetmenin yollarını aramış, doğayı yalnızca işletilebilecek, istediği maddeleri üretebilecek bir makine olarak görmüştür

Çevrecilik akımının başlaması takriben yirmi yıl kadar öncesine dayanmaktadır. Bu yüzyılın başlarında çevrecilik, tabiatın korunması ile aynı anlama gelmekteydi. Ancak son 20-25 yıldan beri sadece geniş çaplı güncel bir akım değil, aynı zamanda büyük bir ilgi alanı olma niteliğine de erişmiştir. Kozmik ve ekolojik bozulmanın nedenini, nesnel olmayan bir şey, yani, tabiata manevi ve derûnî bir bakış yokluğu teşkil etmektedir. Bu, bütün katmanlarıyla birlikte varlık panoramasını birbirine rapteden, hepsini anlamlı bir tablonun unsurları konumuna yükselten metafizik ve maverâî-kevnî biling ve tavır yokluğudur. Başka bir ifade ile çevreyle olan ilişkilerde salt çıkarıcı ve maddeperest bir yaklaşım sergilenmesidir. Çevreyi kirleten ve tahrip eden kişi, -çevreden başka insanların istifadesinin de söz konusu olduğu için- kul hakkına girmiş olmaktadır.

II)- Kur'ân'ın Çevreye Bakışı

Kur'ân birinci derecede insanın değerli ve sorumlu bir varlık olduğunu ve kendisine verilenlerin hepsinin birer emanet olduğunu vurgulamaktadır "Biz hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik; yine onları, yarattıklarımızın bir çoğundan cidden üstün kıldık." buyurularak insanın değeri anlatılmaktadır. Ahzâb sûresinin "Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler. Onu insan yüklendi." âyetinde ise söz konusu edilen emanetten maksadın - değişik yorumlar olmasına karşın- en genel anlamda "sorumluluk" olduğu belirtilmektedir.

Hiz. Peygamber muhtelif vesilelerle bu sorumluluğu dile getirmektedir:

- "Hepiniz çobansınız ve hepiniz gözetiminiz altındakilerden sorumlusunuz.."

İnsan, kontrolü altında olan her şeyden mesuldür. Çevrenin gerçek sahibi insan değil, Allah'tır, insan bir süre onun emanetçiliğini yapar. "Doğu da Batı da Allah'ındır." "O her şeyi kuşatıcı olandır." âyetleri de bu gerçeği vurgulamaktadır.

Kur'an'ın amaç bütünlüğü içerisinde çeşitli boyutlarıyla "denge"ye ilişkin işaretler, mesajlar mevcuttur. Çevre sorunları doğada var olan dengenin bozulmasının bir sonucu olduğuna göre, kâinattaki denge ve âhenkten bahsedilmeksizin ve bu alt yapıya oturtmaksızın çevre meselesini Kur'an açısından değerlendirmek pek doğru olmasa gerektir. Çevreci bir yaklaşımla okunduğunda "çevre sûresi" olarak adlandırılabilir olan **Rahmân sûresinin** yalnızca **7 ve 8. âyetleri** bile bu hususta gerekli mesajı almak için yeterli sayılabilir.

Örneğin dünyanın en büyük çevre örgütlerinden birisi olan Word Wide Fund For Nature (Doğa için Dünya Fonu) 1986 yılında yaptığı bir toplantıda dünyanın en büyük dinlerinin (İslâmiyet, Hristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm ve Budizm) temsilcilerini bir araya getirerek çevre sorunlarına çözüm bulmada dinlerin katkısını ve önemini tartışmışlardır. Yine **1990 yılında Moskova'da Astronom Carl Sagan** ve tanınmış 22 bilim adamı, global çevreyi korumada kendilerine katılmak ve yardım etmek için dünyanın tanınmış dini liderlerini bu bilimsel toplantıya çağırmışlardı. Çevre ahlâkının kaynaklarından birisi de hadistir.

Kur'ân'da ağaç anlamına gelen "**şecer**" kelimesi **26**, **bağ-bahçe karşılığı olarak cennet**" kelimesi müfret olarak **70**, cemi olarak **76**, **firdevs ise 2 defa** geçer. Ayrıca iktisadi hayattaki önemine binaen **13 defa hurma, 17 defa hurmalık, 11 defa üzüm, 7 defa zeytin, 3 defa nar, 4 defa Arabistan kirazı** geçer. Yine **14 yerde fâkihe (meyve), 24 yerde de semer (meyve)** kelimeleri kullanılır. Tin sûresinde ise, incir ve zeytin üzerine yemin edilerek bunların önemine dikkat çekilmiştir. Ağaçla ilgili âyetlerden bazıları şöyledir: "Sizden biriniz arzu eder mi ki, hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu, arasından sular akan ve kendisi için orada her çeşit meyveden bulunan bir bahçesi olsun da, bakıma muhtaç çoluk çocuğu varken kendisine ihtiyarlık gelip çatsın, bahçeye de içinde ateş bulunan bir kasırga isabet ederek yakıp kül etsin! İşte düşünüp anlayasınız diye Allah size âyetleri açıklar." Bu âyetin özellikle son kısmı çevrecilik açısından oldukça ilginçtir. Zira Allah bize, önce çok güzel bir yeryüzü cenneti, sonra birden bire o güzelim bahçenin içine bir ateş düşerek yandığını tahayyül ettiriyor.

Kur'ân-ı Kerim'de çevreyle ilgili en çok geçen konulardan birisi, hiç kuşkusuz deniz ve sudur. Kur'ân'da **29** yerde geçen ve çevre ile çok ilgisi olan **rüzgar** kelimesine de dikkat çekilmektedir. Rüzgar Allah'ın doğaya ve insanlara en büyük lütfudur. Bu lütuflardan en önemlisi hava kirliliğini bertaraf etmesidir

"İnsanların elleriyle işledikleri yüzünden karada ve denizde bozulma (fesat) çıkar; Allah da belki geri dönerler diye yaptıklarının bir kısmını kendilerine tattırır."

Beydâvî'ye göre, âyette geçen fesattan maksat, insanların günahları ve isyanları yüzünden kıtlık, yangın, sel felâketlerinin çoğalması, bereketin kalkması ve zararların çoğalmasıdır.

III)- Hadislerde Çevrecilik

Hiz. Peygamber hayatı boyunca çevreyle ve onun korunmasıyla ilgilenmiş, bu konuda bize tabir câizse, "**Ekolojik Sünnet**" bırakmıştır." Hiz. Peygamber'in çevreyle ilgili hadislerini ve çevrecilik anlayışını bazı başlıklar altında analiz etmeye çalışacağız.

1)-İyiliklere Teşvik

-Her kim bir iyilik yaparsa ona, ondan yediyüze kadar sevap yazılır.

- "Her iyilik sadakadır."

- "İnsanların en hayırlısı, ömrü uzun, ameli güzel olanıdır."

- "İman yetmiş (veya altmış) küsur şubedir. En üstünü Lâilâhe illallah kelimesidir. En aşağısı ise yoldan eziyet verecek şeyleri gidermektir. Haya da imanın bir şubesidir."
 - "Ümmetimin iyi ve kötü bütün amelleri bana arz edilip gösterildi. İyi amelleri arasında, yoldan kaldırılmış eza'yı da gördüm. Kötü ameller arasında ise, yere gömülmemiş tükrük de vardı."
 - "Bir adam yol üzerinde bir diken dalına rastladı da: 'Vallâhi bunu müslümanlardan uzaklaştıracam, onlara ezâ vermesin' dedi. Bu sebeple cennete konuldu."
 - "...İyilik kişiyi cennete götürür..."
 - "İyilik güzel ahlâktan ibârettir"
 - "Kim bir kötülük görürse, onu eliyle değiştirsin. Şayet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse, diliyle değiştirsin. Diliyle değiştirmeye de gücü yetmezse, kalbiyle düzeltme cihetine gitsin ki, bu imanın en zayıf derecesidir."
 - "Kardeşini güler yüzle karşılama dahi olsa hiçbir iyiliği küçük görme."
- Kendisine, faydalı bir iş öğretmesini isteyen bir sahabiye Hz. Peygamber,
- "Müslümanların yolundan rahatsızlık veren şeyleri kaldır." şeklinde buyurmuşlardır.

Arapçada daha çok "ma'rûf" tabiriyle tanımlanan iyilik kavramı, dar bir çerçeveye sıkıştırılamayacak kadar -hayatın tamamına şâmil- geniş kapsamlı bir kavramdır. Kur'ân-ı Kerim'de genel manada, özellikle de "amel-i sâlih" kavramıyla bu tür hadisleri pekiştirici mesajlar verilmektedir: "Kim zerre kadar iyilik yaparsa onu görür, kim de zerre kadar kötülük yaparsa onu görür." âyeti buna güzel bir örnek teşkil etmektedir.

2)-Temizliğin Önemi

- "Namazın anahtarı temizliktir." hadisi de bunu te'kit etmektedir. Müslümanlık temizlik üzerine kurulmuş bir din olduğu için kişi, en ufak bir idrar sıçramasına dahi hassasiyetle dikkat eder.
- Allah'ın Kur'ân'da geçen güzel isimlerinden birisi de temiz manasına gelen "Kuddûs" ismidir.
- Allah güzeldir, güzeli sever.
- Temizlik imânın yarısıdır."
- "Elbiseni temizle."
- "Allah çok temizlenenleri sever.
- "Uykudan uyandığınızda ellerinizi üç kere yıkamadıkça başka bir kap içine sokmayın; çünkü ellerinizin nerelerde gecelemiş olduğunu bilemezsiniz." Yanına kirli elbise ile gelen adam için "Bu adam elbisesini temizleyecek su bulamadı mı?" buyurarak uyarıda bulunmuş ve temizliğin önemine dikkat çekmiştir.
- "Ellerinde et ve yağ kokusu olduğu halde (ellerini yıkamadan) yatan kimse hastalığa yakalanırsa ancak kendisini suçlu görsün."
- "Yiyecek ve içeceklerinizin kaplarının ağzını açık bırakmayınız.
- "Mescide tükürmek bir günâhtır; kefâreti de onu ortadan kaldırmaktır.

Hadislerde akar suların, denizlerin kirletilmemesi ve temiz tutulması konusunda da pek çok uyarılar vardır:

- Su yollarına, meyveli ağaç altlarına, gelip geçilen yollara ve insanların gölgelendikleri yerlere abdest bozulmaması,
- hayvan ağıllarının kuyulardan belli bir mesafede uzak tutulması istenmektedir
- Hatta bu tür yerlere abdest bozmanın haram olduğu ifade edilmektedir
- Mescidlerin temiz tutulması, oralara başkalarını rahatsız edecek şekilde etrafa kokular saçarak bir halde gidilmemesi, su kaynaklarına, nehir kenarlarına ve durgun sulara abdest bozulmaması konusunda ciddi ikazlar vardır
- "Sizden biriniz durgun suya bevletmesin, sonra ondan abdest alabilir." hadisi buna örnektir.

3)-Yeşillendirme, Yeşili koruma ve Ağaçlandırma

"Allah, davar gütmeyen hiçbir peygamber göndermemiştir." deyince Ashab ona; "Sende mi ey Allah'ın Peygamberi?" diye sordular. O da "Evet ben de birkaç kırat karşılığında (ücretle) Mekkeliler hesabına davar güdüyordum." diye cevap verdi.

Hiz. Peygamber, Medine yakınlarındaki "Zureybût-Tâvil" ismiyle bilinen alanın ormanlaştırılması için çaba göstermiş ve bu konuda şöyle buyurmuştur: "Kim buradan bir ağaç keserse onun karşılığı olarak bir ağaç diksin." En azından kesilen ağacın yerine yenisini dikme şartını getirmiştir. Böylece burası zaman içerisinde orman haline gelmiş oldu. Hiz. Peygamber, Medine'nin merkezinden itibaren her tarafa doğru 12 mil mesafelik bir sahayı "haram" ilan ederek ağaçlarının kesilmesini, yapraklarının ve otlarının koparılmasını, hayvanlarının öldürülmesini yasaklamıştır. Mekke ve Medine'nin yeşillendirilmesi ve ağaçlandırılmasıyla ilgili olarak da şunları söylemiştir: "Yâ Rabbi! Hiz. İbrahim

Mekke'yi haram kıldığı gibi, ben de Medine'yi haram kıldım. Onun iki kayalığı arası haram bölgesidir. Ağaçları kesilmez, hayvanları avlanmaz, otu yolunmaz, ağaçlarının yaprağı koparılmaz.

Taiflilerin kendi bölgelerinin korunmuş bölge olma isteklerine de Hz. Peygamber, olumlu cevap vererek onlarla yapılan anlaşma metni içerisine şu maddeyi de dahil ettirmiştir: Vadileri bütünü ile mukaddes (haram) tir. Allah için orada yasak, yabani ağaçlar ve av hayvanları üzerine olacak her türlü baskıyı, tecavüzü ve fenalığı kaldıracak şekilde tatbik edilir. Hz. Peygamber ayrıca Taiflilere pekiştirici mâhiyette gönderdiği bir vesikada çevre ile ilgili şu önemli hususlara dikkat çekmiştir: Ne Taif vâdisinin dikenli ağaçları, ne de orada bulunan çalıları tahrip edilmeyecektir. Av hayvanları da öldürülmeyecektir. Bunun aksini yapanlar cezalandırılacaktır. Peygamber sayesinde Mekke, Medine, Taif şehirlerine özel bir ilgi gösterilerek yeşillendirme, ağaçlandırma açısından bu şehirler koruma altına alınmıştır. Tayy ve Cüreys kabileleri de arazilerinin korunmasını istemişler ve Hz. Peygamber de bu güvenceyi onlara vermiştir.

Hz. Peygamber'in de bizzat kendisi etrafını ağaçlandırma faaliyetlerine katılarak **500** kadar hurma ağacı diktiği rivâyet edilmektedir. O, ekime elverişli yerin boş bırakılmasına müsaade etmemiştir.

- "Her kim işlenmemiş sahipsiz bir toprağı işlerse o arazi onundur."
 - "Bir müslüman, bir ağaç diker veya ekin eker de ondan bir kuş, insan veya herhangi bir hayvan yerse, bu onun için sadaka sayılır."
 - "Kıyâmet koparken elinde hurma fidanı bulunanız, -onu dikmeye gücü yetiyorsa hemen dikiversin."
 - "Kim ağaç dikiminde bulunursa, onun için ağaçtan hâsıl olan ürün miktarınca Allah sevap yazar."
 - "Kim bir ağaç diker ve meyve verinceye kadar muhafaza ve büyümesi için ilgisini devam ettirirse, meyvesinden elde edilen her istifade bir sadakadır ve dikenin hesabına yazılır."
 - "Kim bir ağaç diker ve de bu ağaç olgunluğa ererse, Allah bu ağaç sebebiyle, diken kimse için cennette bir ağaç diker."
- Uhud dağına karşı kendisinde varolan sevgisini şöyle belirtmiştir:
- Bu bizi seven bir dağdır, biz de onu severiz.

4)-Hayvanlara karşı Merhamet

Kur'ân'da pek çok hayvandan bahsedilir. Bu hayvanlar arasında sinek, sivrisinek ,örümcek, karınca, arı, kurt, merkep, katır, at, öküz ve inek, deve, koyun, yılan, domuz, maymun, köpek isimleri verilebilir. Bununla beraber Bakara, Nahl, Ankebût, Neml gibi bazı sûreler de isimlerini metinde zikri geçen bu hayvanlardan alır.

- "Merhametli olanlara Rahmân da merhamet eder. Yerde olanlara merhametli olun ki, gökte olanlar da size merhamet etsinler."
- Merhamet etmeyene merhamet edilmez.. Bu iki hadiste gösterilmesi gereken merhameti sadece insanlara inhisar etmeyip tüm canlılar bu kapsama dahildir.

Hadislerde hayvanlara karşı yapılan kötü muâmeleden dolayı insanın hesap vereceğı ifade edilir. İbn Ömer: "Nebi (s.a.v.) hayvanlara işkence yapanlara lânet etti." şeklinde buyurmuştur.

- "Haksız olarak bir serçeyi öldüren, Cenâb-ı Hak kıyâmet gününde hesap soracaktır.", "Allah her hususta iyilikle hareket etmeyi emretmektedir. O halde öldürürken bile en iyi ve en güzel tarzda öldürünüz." buyurarak canlılara eziyet edilmemesini ve işkence yapılmamasını istemektedir. O, hayvanlar dahil savaş dışında hiçbir insana vurmamış, hiçbir köle ve câriyeye dokunmamıştır. Kedisini hapsederek ölümüne sebep olan kadının cehennemlik olacağını ifade etmiştir. Olay hadiste şöyle anlatılır: "Bir kadın ölünceye kadar hapsettiğı bir kedi yüzünden azâb edildi ve bu sebeple cehenneme girdi. Hayvanı hapsettiğinde ona bir şey yedirmemiş, içirmemiş, yerdeki haşereleri yemesine bile izin vermemiştir."

Ashâb-ı Kehf'in köpeğı de, aynı şekilde Kur'ân'da ayrı bir birey olarak zikredildiğı için bu olay, bir Amerikalı sosyoloğun müslüman olmasına sebep olmuştur. Bu kişi, Amerika'da haksız bir şekilde ve yıllarca uygulanan siyah-beyaz ayırımını göz önüne getirerek ve Kur'ân'daki mezkur hayvana verilen değeri kıyaslayarak İslâmın yüceliğini farketmiş ve bu sebepten dolayı müslüman olduğunu itiraf etmiştir.

Hadis kaynaklarında geçen susamış bir köpeğı sulayan kişinin günahlarının bağışlandığı ifade edilmesi üzerine ashaptan bazıları "Ya Rasûlallah! Hayvanlara yaptığımız iyilikten dolayı ecir de mi var?" diye sorması üzerine Hz. Peygamber, "Evet her bir yaş ciğer sahibine yapılan iyilik için sevap vardır." şeklinde buyurmuşlardır.

- "Hayvanların sırtını minberler edinmekten sakının. Çünkü Allah sadece zorlukla varabileceğiniz yerlere sizi iletmeleri için onları sizin emrinize verdi. Arzı da sizin için yarattı. Binaenaleyh ihtiyaçlarınızı arzın üzerinde karşılayınız." Bu hadiste de yük taşıyan hayvanlar konusunda titizlik gösterilmesi gereken bazı hususlara dikkat çekilmektedir.
- Koyun olan evde bereket vardır."
- Kim av peşine düşerse gâfil olur."

5)-İsraf ve Tahribattan Kaçınma

İnsanoğluna zulüm ve israfı sebebiyle verilen cezalar, çoğunlukla tabîî âfetler şeklinde gelmiştir. Sel, kıtlık, çekirge, kurbağa vs. haşşere istilası gibi.

- Abdest suyunda israf olmayacağını düşünen bir sahabiye, akmakta olan nehir kenarında olsanız bile israftan kaçınınız buyurmuşlardır. Hz. Peygamber, abdest alınışını izah ederek uzuvların üçer defa yıkanacağını ifade ettikten sonra şöyle buyurmuştur: "Abdest böyle alınır, kim buna ilavede bulunursa kötü yapmış, haddi aşmış ve zulmetmiş olur." Burada da sahabi israfa düşmeme konusunda eğitilmektedir.
- "Yemek yerken lokmanız düşecek olursa, alıp üzerindeki toz-toprağı giderin ve yiyin.
- "Haddi aşanlar helâk olmuşlardır."

7.ÜNİTE: HZ. PEYGAMBER VE İNSAN HAKLARI

1948 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler insan hakları evrensel beyannamesinin maddeleri, İslâm dininin bu alanda getirmiş olduğu evrensel ilkeleriyle paralellik arz etmektedir.

I- Hak Kavramı ve Önemi

Bâtılın zıttı olan hak kavramı, "doğru, gerçek, görev, sorumluluk, borç" gibi anlamları yanında "korunması, gözetilmesi ya da sahibine ödenmesi gerekli olan maddi ve manevî imkan, değer, pay, eşya ve menfaatler" anlamında da kullanılmaktadır.

Hz.Peygamber:

- "İnsanlarla haşır-neşir olup ezalarına katlanan müslüman, insanlara karışmayıp ezalarına katlanmayan müslümandan daha hayırlıdır." buyurarak toplumdan ayrı yaşanmasını tasvip etmemiştir.

Hilfu'l-Fudûl (Faziletliлер sözleşmesi) adlı sivil toplum teşkilatına girmede tereddüt etmemiş ve bu teşkilatta bilfiil çalışmıştır. Her türlü zulme ve haksızlığa karşı mücadele amacıyla ihdas edilmiş olan ancak Cahiliyye döneminin bir ürünü olan bu teşkilata katılmıştır.

II- İnsanın Değeri ve Onuru

İslâm dininin insana verdiği değeri hiçbir ideoloji vermemiştir. İyi ve erdemli insan olmayı teşvik eden hadislerin çokluğu da dikkat çekmektedir.

- "Her iyilik sadakadır."
- "Bir iyiliğe öncülük eden kimseye o iyiliği yapanın ecri gibi sevap vardır."
- "Müslüman elinden ve dilinden başkalarının emin olduğu kişidir."
- "Sizden biriniz kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe imân etmiş olamaz."
- "Her kim bir iyilik yaparsa ona, ondan yediyüze kadar sevap yazılır."
- "Sizin en hayırlınız ahlâkı en güzel olanınızdır."
- "İyilik güzel ahlâktan ibarettir..."
- "İnsanların en hayırlısı, ömrü uzun, ameli güzel olanıdır."

Hadiste kötülüklerle mücadele hususunda şu strateji verilmektedir:

- "Kim bir kötülük görürse, onu eliyle değiştirsin. Şayet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse, diliyle değiştirsin. Diliyle değiştirmeye de gücü yetmezse, kalbiyle düzeltme cihetine gitsin ki, bu imanın en zayıf derecesidir." Böylece İslâm'ın amacı üstün insanî niteliklere sahip bireyler yetiştirilerek topluma kazandırmaktır.

III- Yaşam Hakkı Ve Can Güvenliği

Hiz. Peygamber, insan yaşamı ve değeri üzerinde çokça durmuş ve târihî vedâ hutbesinde: "(Mü'minler), bu günleriniz nasıl mukaddes bir gün ise, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ise canlarınız, mallarınız, namuslarınız da öyle mukaddestir. Her türlü tecâvüzden korunmuştur." buyurarak müslümanların can, mal, ırz ve namus güvenliğine vurguda bulunmuştur.

Hiz. Peygamber, insanın dirisine değeri verdiği gibi ölüsüne de değeri vermiştir. Bir gün ashâbıyla otururken yanlarından bir Yahudi cenazesinin geçtiğini farkedince hürmeten ayağa kalkmıştır. Yanındakiler bu durumu yadırgamış olmalı ki, "Ya Rasûlallah, bu bir Yahudi cenazesidir." deyince Hiz. Peygamber, "O insan değil midir?" cevabını vermiştir.

IV-İnanç ve İbâdet Özgürlüğü

Din, vicdan ve ibâdet hürriyeti, insanın temel hak ve hürriyetlerinin en önemlilerindendir. Herkes bir din seçme ya da seçmeme hakkına sahiptir. Âyet ve hadisler, inanmanın tamamen iradî bir eylem biçimi ile gerçekleşeceğini, zorla olmayacağını açıkça belirtmektedir.

Kendisini müşriklerle karşı uzun süre koruyan amcası Ebû Tâlib hastalandığı esnada Hiz. Peygamber, amcasının kelime-i şehâdet getirmesini arzu etmiş ancak buna muvaffak olamamıştır. Ebû Talib, yanında bulunan müşriklerin etkisinde kalarak ecdadının dini üzerine ölmeyi tercih ettiğini ifade etmiştir. Bu olay üzerine şu âyet nâzil olmuştur: (Rasûlüm) *sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin; bilakis Allah dilediğine hidâyet verir ve hidayete girecek olanları en iyi o bilir.*" Başka bir âyette de şöyle buyrulmuştur: "Sen ne kadar hırs göstersen yine insanların çoğu imân edecek değillerdir." Bu da gösteriyor ki Peygamber de olsa kişi, zorla bir insana dini kabul ettirmekle yükümlü değildir.

V- Düşünce ve İfade Özgürlüğü

İslâm'da varolan ictihad faaliyeti düşünceye değeri verildiğinin en güzel göstergesidir. İslâm'da bireysel özgürlük, devletin bireye bahşettiği bir alan değil, aksine bireyin doğuştan getirdiği bir takım fıtrî, devredilemez ve ertelenemez haklarındandır.

Hiz. Peygamber zaman zaman ashâbıyla istişâre ederek verdiği bazı kararlarda onların düşünceleri etkili olmuştur. Örneğin, Medine'ye yapılan hicretten kısa bir süre sonra müşriklerle yapılan Bedir savaşında müslümanlar galip gelmiş ve savaşta ele geçen esirlere yapılacak muâmele konusunda herhangi bir nass ortada olmayınca Hiz. Peygamber, Hiz. Ebû Bekir ve Hiz. Ömer gibi ashâbının ileri gelenleriyle konuyu müzâkere etmiş ve onlardan görüş almıştır. Hiz. Ömer, düşmanın sindirilmesi ve korkutulması için esirlerin öldürülmesinden yana olmuştur. Hiz. Peygamber, Hiz. Ebû Bekir'in görüşü olan esirlerin fidye karşılığı serbest bırakılması görüşünü benimsemiş ve bu görüşü uygulamaya koymuştur.

Başka bir örnek: Uhud savaşının Medine içinde mi, yoksa Medine dışında mı yapılacağı konusunda ihtilaf edilmiş, ortaya farklı görüşler çıkmış, Hiz. Peygamber de kendi görüşüne aykırı olan Medine dışında savaşın yapılması görüşünü kabul etmiştir. Bedir savaşında ordunun konuşlandırılması ile ilgili görüş beyan eden Hubâb b. Münzir isimli sahabînin görüşü kabul edilmiş ve Peygamber verdiği kararından vazgeçmiştir.

Hudeybiye antlaşmasında farklı ve aykırı düşünce ve görüşler ortaya çıkmış, Hiz. Peygamber de bu görüşlerden rahatsız olmamıştır.

Bu anlayışla yetişen sahabe, yanlış gördüğü uygulamalarda kendi düşüncesini açıklamaktan çekinmemiştir. Halifelerin hatalarını halk huzurunda söyleyenler olmuştur. Örneğin Hiz. Ömer bir konuşmasında kadınların mehirlerinin azaltılmasından yana olduğunu belirtince bir kadın ayağa kalkarak onu tenkid etmiş, Hiz. Ömer, o kadını azarlayarak susturma yoluna gitmemiş, aksine ona hak vermiştir. Aynı zamanda Hiz. Peygamber terbiyesi alan Hiz. Ebû Bekir ve Hiz. Ömer kendi idareleri döneminde yapılacak yanlışların düzeltilmesi için kendilerinin tenkid edilmesini ve yanlış davranışlarının düzeltilmesini istemiştir.

"Barika-i hakikat müsâdeme-i efkârden doğar." sözü düşünceye verilen önemi ve değeri en güzel bir şekilde anlatmaktadır.

VI-Adâlet ve Eşitlik

Zulmün karşıtı olan adâlet; orta yol, denge, haksızlıktan uzaklaşma, ve her şeyi yerli yerine koymak anlamında İslâm sisteminin ve uygarlığının topluca ifadesidir. Adâlet aynı zamanda hak olduğuna göre, hakkı çiğnemek zulüm ve despotluktur.

-*"Zarar vermek ve zarara zararlar karşılık vermek yoktur.*

Peygamberin kendisine gelen dâvâlarda yegâne ölçüsü hak, adâlet ve eşitlik olmuştur.

Suç işleyen varlıklı bir kadının affedilmesi, cezâsının tatbik edilmemesi için kendisine gelindiğinde hâkimlere örnek olacak olan şu vecîz sözünü söylemiştir: -*"Sizden evvelki toplumların helâk olmalarının başlıca sebebi, aralarında itibarlı bir kimse suç işlediği zaman ona dokunmamaları; zayıf ve kimsesiz biri suç işlediğinde ise onu cezaya çarptırmaları olmuştur. Allah'a yemin ederek söylüyorum ki, şâyet bu hırsızlığı kızım Fâtıma da yapsaydı mutlaka onun da elini keserdim."*

Hiz. Peygamber, aynı zamanda Kur'ân'a dayalı olarak suçun ferdilik prensibini getirmiş, ayrıca suçlunun affedilme yetkisinin sadece mağdura ve âilesine ait olduğunu belirtmiştir. Kimse, suçu kesinleşmedikçe suçlu olarak ilan edilemez. Bu meyanda **Mecellenin 8. maddesinde** yer alan "*Beraet-i zimmet asıldır.*" kuralı, evrenselliğini korumaktadır. Kur'ân ve hadisler baz alınarak böylesine daha nice güzel kaideler konulmuştur.

Hiz. Peygamber, kanun önünde herkesi bir tarağın dişleri gibi eşit gördüğünü, kimseyi üstün görmediğini şu hadislerde pekiştirmektedir: *"Ey insanlar! şuna dikkat ediniz ki, sizin Rabbiniz birdir; babanız birdir. Arabın arab olmayana, Arab olmayanın araba; beyazın siyaha, siyahın beyaza Allah korkusu dışında hiç bir üstünlüğü yoktur."* *"İnsanlar Âdem'in çocuklarıdır. Âdem'i de Allah topraktan yaratmıştır."*

Üstünlük ve fazilet insanî ve ahlâki ilkelerdedir. Kim daha çok Allah'ın ve insanların hukukuna riâyet ediyor ve Allah'tan korkuyorsa o üstün ve erdemli insandır. Kişi belli bir ehliyet ve liyakata sahipse belli bir mevkiye gelmesinde saydığımız hususlar engel değildir. Örneğin Hiz. Peygamber, pek çok sahabe olmasına rağmen azatlı kölesi Zeyd'in oğlu Üsâme'yi komutan tayin etmiştir. Mu'te savaşında da babasını komutan tayin etmiştir.

-*"Şüphesiz Allah, sizin bedenlerinize ve sûretlerinize bakmaz. Ancak kalplerinize ve amellerinize bakar."*

İnsan hakları evrensel beyannamesinin birinci maddesinde yer alan "Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar, akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirilerine karşı kardeşlik zihniyeti ile hareket ederler.

VII-Kadın ve Çocuk Hakları

Kadının onurunu korumak için İslâm'ın attığı ilk adım, kadının horlanması ve uğursuz sayılması anlayışına savaş açmasıdır. Nitekim Hiz. Peygamber hiçbir şeyde uğursuzluğun olamayacağını beyan etmiştir. İnsanlık onuru bakımından kadın, aynı kaynağın ürünü olarak erkeğe eşittir.

-*"Kadınların üzerinde kocalarının hakkı olduğu gibi, erkeklerin üzerinde de hanımlarının hakkı vardır."*

-*"Kadınların haklarını korumanızı tavsiye ederim."*

-*"Mü'minlerin imân bakımından en kâmilî ahlâkı en güzel olanıdır. Ahlâkı en güzel olanınız da kadınlarına en güzel davranmanızdır."*

-*"Sizin en hayırlınız âilesine karşı en hayırlı olanınızdır."*

-*"Kadınlarınız hakkında Allah'tan korkun! Kuşkusuz siz onları Allah'ın bir emaneti olarak aldınız ve onların cinselliklerini Allah'ın kelimesiyle (nikah akdi ile) kendinize helâl kıldınız."*

-*Cennet annelerin ayakları altındadır."*

Hiz. Peygamber, hadislerinde çocuk eğitime dikkat çekerek:

-*"Çocuklarınıza ikram edin ve terbiyelerini güzel yapın."*

-*"Allah'tan korkun ve çocuklarınız arasında adaleti gözetin "Küçüklerimizi sevmeyen, büyüklerimizi saymayan bizden değildir."*

O, cemaatle kılınan namazda ağlayan bir çocuk sesi duyduğunda annesine eziyet vermemek amacıyla namazı kısa tutardı.

-Çocuk ergenlik dönemine girinceye kadar dinî yükümlülüklerle sorumlu değildir

VIII-İktisadî Haklar

İktisadî hak ve hürriyetler, İslâm'ın kabul ettiği diğer hürriyetleri tamamlayan hürriyetler olarak kabul edilmektedir.

-Hiçbir kimse elinin emeğinden daha hayırlı lokma yememiştir. Allah'ın peygamberi Dâvûd aleyhisselâm da kendi elinin emeğini yedi."

- " İyi bir mal, iyi bir insan için ne kadar güzeldir."

-Hz. Peygamber'in ifadesiyle gönül rızası olmadıkça hiçbir müslümanın malı diğer bir müslümana helâl olmaz.

-Malı uğrunda öldürülen şehittir.

Dürüstlüğün önemine dikkat çeken hadislerde şöyle buyrulur:

-*"Doğru sözlü ve kendine güvenilir tâcir (âhirette) peygamberler, siddîkler ve şehidlerle beraber olacaktır."*

-*"İnsanlara öyle bir zaman gelir ki, kişi, malı helâlden mi, haramdan mı aldığına hiç aldırış etmez."*

-Haram ve helâle aldırış etmeyen böyle bir kişinin durumu başka bir hadiste daha vahim bir şekilde şöyle anlatılır:

"...Adam ellerini kaldırarak: Ey Rabbim, Ey Rabbim! diye duâ eder. Halbuki onun yediği haram, içtiği haram, giydiği haram ve haramla beslenmiştir. Böyle bir adamın duâsı nasıl kabul edilir?"

İslâm'da çalışan kesimin haklarına riâyet edilmesi ve kimsenin sömürülmemesi esastır.

-*"Kim bir işçi tutarsa hemen ona (alacağı) ücretini bildirsin."*

-*İşçinin ücretini alın teri kurumadan ödeyiniz."*

- *"İşçinin ücretini vermeyen kişinin hasmıyım."* hadisleri kul hakkına riâyet edilmesinin ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

IX-Eğitim-Öğretim Hakkı

Hz. Peygamber, daha özgür bir ortam olan Medîne'ye hicret ettiğinde ilk yaptığı faaliyetlerden birisi, Mescid-i Nebevî'yi inşâ etmek ve Mescid-i Nebevî'nin arka tarafında kalan ve Suffe denilen kısmı ilmî faaliyetlerin yürütüleceği ilmî bir merkez haline getirmek olmuştur. Bu ilim merkezi İslâm tarihinde ilk üniversite olarak kabul edilmektedir olmuştur. Burada okuyan talebelerin sayısının 400'e kadar yükseldiği rivâyet edilmektedir

Hz. Peygamber'in, burada okuyan talebelere verdiği önemi göstermesi bakımından şu olay çok ilginçtir: Kızı Fâtıma ev işlerinde yorgun ve bitkin düşünce sevgili babasından işlerini yürütecek bir hizmetçi verilmesini istemişti. Hz. Peygamber o sırada ganimetlerle bir savaştan dönüyordu. Hz. Fâtıma'nın bu isteğini *"Suffe talebeleri böyle yoksul yaşarken size nasıl hizmetçi verilir."* diyerek geri çevirmiştir.

Herkese ilim öğrenmenin farz olduğunu beyan eden Hz. Peygamber, bir gün mescide girince, mescide ayrı ayrı oturmuş iki grup insan görür. Bir grup insan zikir ve ibâdetle meşgul olurken diğer grup da ilmî meseleler ile meşgul oluyordu. Hz. Peygamber bir an için durakladı ve her iki halkanın hayır üzere olduğunu belirttikten sonra ibâdetle meşgul olanlar için:

-*Bunlar Kur'ân okuyorlar ve Allah'a duâda bulunuyorlar. Duâ ve niyâzlarını Allah dilerse kabul eder ve verir, dilerse vermez. Öbür gruptakilere gelince onlar ilim öğreniyorlar ve öğretiyorlar. Ben ancak muallim olarak gönderildim"* diyerek ilim halkasına dahil olur.

Hz. Peygamber, okuma-yazma oranının artırılması için yoğun çaba göstermiştir. Bedir Savaşı'nda esir alınan müşriklerden okuma-yazma bilenlerin her birine 10'ar müslüman çocuğa okuma-yazma öğretme karşılığında serbest bırakılma şartını getirmiştir.

Hz. Peygamber ilme o derece önem vermiş ki, sahâbeden bazı kişilerden Arapça dışında başka diller öğrenmelerini de istemiştir. Örneğin Kur'ân kâtiplerinden olan Zeyd b. Sâbit'e İbrânice öğrenmeyi emretmiş ve Zeyd bu dili öğrenmiştir.

X-Gayr-i Müslimlere Tanınan Haklar

Hz. Peygamber, Medine döneminde "Medine vesikası" dediğimiz gayr-i müslimlerle birlikte yaşama örneğini ve usulünü hukuki ve uygulamalı olarak göstermiştir.

İslâm dini, sorumlulukları kabul ve red açısından insanları inananlar ve inanmayanlar diye iki gruba ayırır.¹²⁶ Bu temel ayırım dışında İslâmiyet insanlar arasında ırk, renk, dil ve ülke esasına dayalı başka herhangi bir fark gözetmez.

İslâm toplumunda yaşayan insanlar genel olarak üç gruptur: **1-Müslümanlar**, **2-Zimmîler**: Dini farklı olduğu halde müslümanlarla birlikte yaşayanlar. **3-Müste'menler**: İslâm ülkesi vatandaşı olmayan, izin ve pasaport ile İslâm ülkesine giren bütün yabancılar.

-Hadiste "*Her kim bir zimmîye zulmeder veya taşımaktan âciz olduğu yükü yüklerse o kimsenin hasmıyım.*" buyurulmuştur.

Gayr-i müslimlerin pek çok hakka sahip olmakla beraber, en geniş manada inanma ve ibâdet etme özgürlüğüne de sahip oldukları şu tarihi olaydan açıkça anlaşılmaktadır.

Peygamber Necrân hristiyanlarına yazdığı mektupta şöyle buyurmuştur: "*Necran ve etrafındakiler için kanları, dinleri, kilise ve ruhbanları, din adamları... Allah ve Rasûlü'nün garantisi ve teminatı altındadır.*" Dolayısıyla onların canları, malları müslüman tebanı gibi İslâm devleti tarafından korunmuştur.

XI- İşkencenin Yasak Oluşu

"İşkence, artık uluslararası bir insanlık suçu olarak kabul edilmektedir. Peygamberlerin ortak yönlerinden biri de zalim kavimleri tarafından eziyet ve işkence görmeleridir. Hz.İbrahim'de olduğu gibi diri diri ateşte yakılma olayı dahi yaşanmıştır. Hz Peygamber de inancından dolayı değişik şekillerde eziyet ve işkence görmüştür. Ashâbının da aynı şekilde inançlarından dolayı çok ağır işkence gördüğü kaynaklarda anlatılmaktadır. Yasir âilesi, Bilâl-ı Habeşî, Ebû Zer, Habbab b. Eret gibi sahabîlerin işkence gördükleri tarihen sabittir. İşkence olayına karışanlar insanlıktan nasibi olmayan kişilerdir.

Hiz. Peygamber, ashabından birini bir savaş veya seriyyeye komutan tayin ettiğinde o kişiye savaşta dikkat edeceği bazı talimatlar verirdi. Bu talimatlar arasında ahde vefa gösterilmesi, işkence yapılmaması, insan organlarının kesilmemesi, çocukların öldürülmemesi gibi konular yer almaktadır.

- "*Kullarıma işkence etmeyiniz.*" şeklinde nakledilen kudsî hadis de, işkencenin kötü olduğuna işaret etmektedir. Hadislerde kavga ederken dahi bazı hususlara dikkat edilmesi istenmektedir. "*Biriniz din kardeşiniz ile dövüşmek zorunda kalırsa, sakın yüzüne vurmasın. Çünkü Allah, Adem'i kendi suretinde yarattı.*"

Bugün gerek ülkemizde ve gerekse ülkelerarası yapılan sportif müsabakalarda boks gibi insan onuruyla bağdaşmayan bazı sporların kaldırılmasının gerektiği kanısındayız.

- "*Allah her hususta iyilikle hareket etmeyi emretmektedir. O halde öldürürken bile en iyi ve en güzel tarzda öldürünüz.*" buyurarak eziyet edilmesini, işkence yapılmasını yasaklamıştır.

XII-Cezâi Müeyyidelerin Amacı

-"*Elinizden geldiği kadar Müsümanlardan cezaları kaldırmaya çalışınız. Elinizde beraat etmesi için delil varsa, maznunu serbest bırakınız. Çünkü hâkimin afa yanılması, cezalandırmada yanılmasından daha iyidir.*"

-"*Şüpheli durumlarda cezaları kaldırınız.*"

Kısaca cezaların, insan ve toplumun güvenliğini sağlamak için caydırıcı fonksiyona sahip olmaları gerekir. Caydırıcılık özelliği olmayan cezai müeyyidelerin bir faydası olamaz.

8. ÜNİTE: ÇEVRENİN KORUNMASI BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER'İN HAYVAN HAKLARINA VERDİĞİ ÖNEM VE DEĞERİN ANALİZİ

I- Hayvan Haklarının Önemi

4 Ekim Hayvanlar Günü olarak kutlanmaktadır. İspanya'da stadyumlarda binlerce kişinin önünde boğalara yapılan işkencelerde görmekteyiz. Modern Avrupa, bunu spor veya şenlik diyerek geçiştirmekte ve hayvan haklarını görmemezlikten gelmektedir.

Maalesef ülkemizde de evcil olsun veya olmasın, küçük ve büyük baş hayvanlara karşı yapılan olumsuzluklar da görmemezlikten gelinemez. Örneğin, kolaylık olsun ve yüksek verim sağlansın diye pek çok yerde tarlalarda anız

yakılır, bu esnada binlerce canlı, ateşte yanarak can vermektedir. Evden bir et parçası kaçırın veya buna benzer bir zarar veren kediye çok ağır cezaların verildiğini biliyoruz. Kurban bayramında kaçan dananın arka bacaklarını keserek kaçmasını engelleyen insanlar hala mevcuttur. Bulaşıcı bir hastalık sebebiyle itlaf edilen hayvanların diri diri yakıldığı veya toprağa gömüldüğünü televizyonlarda görmek işler acısıdır.

Müslüman âlimler, mensup oldukları milletlerin hayvanlar hakkındaki birikimlerini çeşitli kültürlerden, özellikle de Grek ve Doğu Helenizm kültürlerinden tercüme yoluyla elde ettikleri aklî ve tecrübî bilgilerle birleştirerek bir bakıma Ortaçağ'da modern zoolojinin öncüsü olmuşlardır. çok yönlü eserler kaleme almışlardır. Bu tür eserler en çok İslâm'ın ilk devirlerinde daha ziyade II ve III. (M.VIII-IX.) yüzyıllarda kaleme alınmıştır. Bunlar arasında en meşhuru şüphesiz VIII. asırda yaşamış olan **mutezilî âlim Câhîz'a** ait olan **Kitâbu'l Hayevân'dır**. **Câhîz** yedi ciltlik bu şaheserinde toplam **350** kadar hayvanı tanıtmış, bu hayvanlar hakkında önceki yazarların verdikleri bilgileri, kendi şahsi gözlemlerini ve ayrıca efsane ve halk inanışlarını nakletmiştir. **Câhîz**, bu eserinde ilk defa hayvan psikolojisi ve sosyolojisi üzerinde durmuştur.

Bu arada **Demîrî'nin Hayâtü'l-Hayevân** isimli eserinin de bu sahada meşhur olduğunu belirtmek gerekir. **XII. yüzyıl** Müslüman hukukçularından **İzzüddîn b. Abdisselam** (ö.660/1261), Kur'ân ve sünnetten aldığı bakış açısıyla hayvanların insanlar üzerindeki haklarını tespit etmiş, âdetâ **Hayvan Hakları Beyannamesini** hazırlamıştır. İslâm hukukuyla ilgili telif ettiği kitabının bir alt başlığı aynen şöyledir: "**Hukuku'l-Behâim ve'l-hayvan ale'l-insan(hayvanların insanlar üzerindeki hakları)**". Buna göre hayvan hakları konusunda insanlara yüklenen sorumluluklar şu şekilde sıralanmaktadır: Faydalanılamayacak kadar hasta ve yaşlı olsalar bile bakım ve yiyeceklerini en güzel şekilde temin etmek. Çekemeyecekleri hiçbir yükü yüklememek. İster kendi cinsinden, ister başka cinsten kendilerine eziyet edecek hiçbir hayvanla aynı yerde bulundurmamak. Keserken incitmek, canı tamamen çıkmadan derisini yüzmek, kemiklerini kırmamak. Yavrusunu gözünün önünde kesmemek. Ağır ve ahırlarını mümkün olduğunca temiz tutmak. Üremelerine ve yavru olmalarına engel olmamak. Boş yere ve eğlence amacıyla av yapmamak, av esnasında avın kemiğini kırmamak, yahut etini haram kılacak herhangi bir davranışta bulunmamak. **Hanefîlerin ünlü fıkıhçısı İbn Âbidîn de**, hayvanların susuzluklarını gidermeleri için rahatça içebilecekleri su kanallarını temin etmenin onların haklarından olduğunu belirtmiştir. **Günümüz dünyası ise, 14 maddelik Hayvan Hakları Beyannamesini ancak 1978 yılında kabul etmiştir**. Bu beyannamede yer alan maddelerin muhtevalarının, yukarıda zikredilenlerle çok yakından benzerlik arz etmesi düşündürücüdür.

II- Kur'ân-ı Kerim'in Canlılara Karşı Bakışı

Dünyada 10 ile 30 milyon canlı türünün olduğu bilinmektedir.

Bu çeşitliliği korumak, insanların yaşamı ve geleceği için çok önemlidir. Kaynakları kıt olan bir dünyada yaşayan insanların sonsuz bir tüketim arzusu duymaları ve egemen ekonomik sistemin de bunu teşvik ediyor olması bu olumsuzlukların nedenleri arasında yer almaktadır. Bugünkü ürkütücü boyutlardaki ekolojik tahribat, şayet önlem alınmazsa insanlık da dahil mevcut bütün canlıları tehdit edici boyutlardadır. Doğaya yapılan her müdahaleye, doğanın olumlu veya olumsuz yönde mutlaka bir tepkisi vardır.

Örneğin; yılanların yok edilmesi fare sayısının artmasına, anız yakılması ise topraktaki bazı mikroorganizmaların yok olmasına neden olmaktadır. "**İnsanların elleriyle işledikleri yüzünden karada ve denizde bozulma (fesat) çıkar; Allah da belki geri dönerler diye yaptıklarının bir kısmını kendilerine tattırır.**" **Beydâvî'ye** göre, bu âyetle geçen fesattan maksat, insanların günahları ve isyanları yüzünden kıtlık, yangın, sel felâketlerinin çoğalması, bereketin kalkması ve zararların çoğalmasıdır.

Dönüp gidince (veya işbaşına geçince) yeryüzünde bozgunculuk yapmaya, ekin ve nesli yok etmeye çabalayan insanlar vardır. Allah bozgunculuğu (fesadı) sevmez." âyeti çevreyi tahrip eden insanlardan bahseder. Bu tip zararlı kişiler, insan ve hayvandan türeyen nesli ve ekini helak ederler. Yani onların fesadı umumîdir. Hars, ekin ve meyvelerin yetiştiği yer tarladır. Nesil de, canlıların yavrularıdır. İnsanları ayakta tutan da bu iki unsurdur. Dolayısıyla bu ikisinin ifsadı, insanlığı yok etmek demektir.

III. Hz. Peygamber'in Hayvan Beslemesi ve Hayvanlarla Olan İlişkisi

Hz.Peygamber'e çok erken yaşta vefat etmiş olan babasından 5 deve, bir miktar koyun kaldığı nakledilir.

İbn Sa'd ve İbnü'l-Esîr, 20 adet süt veren devesi, 7 koyun ve 7 adet keçisi, 7 adet atı, ayrıca katır ve merkepleri olduğunu söyler.43 İbn Kayyim el-Cevziyye ise, bu rakamları daha da yükselterek Hz.Peygamber'e âit sağılan 45

deve 100 adet koyun veya keçi ve 15 kadar atından bahsetmektedir. **İbn Abbas'dan** gelen bir rivayette 100 deveden bahsedilir. Vedâ haccında Hz. Peygamber, kesmeye niyet ettiği 100 deveden 63 tanesini bizzat kendisi kesmiş, geri kalanını da Hz. Ali'ye kestirmiştir.

Hz. Peygamberin, bazı hayvanlara karşı muhabbeti ve sempatisi daha fazlaydı. Örneğin, at, deve, koyun, keçi, kuş, kedi gibi hayvanlara karşı ayrı bir sevgi duymuş ve onlara ayrı bir değer vermiştir.

- Koyun ve keçi için "*Cennet hayvanları*" derdi. Onları bereket kaynağı olarak görür, bir kimseye "*Evinde kaç tane bereket var?*" diye sorduğunda bununla koyun ve keçiyi kastederdi. "*Sahibi için koyun berekettir, deve de izzettir. Ata gelince, hayır onun alınına bağlanmıştır.*" Böylece Hz. Peygamber, bu açıklamalarıyla bu tür hayvanların beslenmesini tavsiye ve teşvik etmiştir.

- Ümmü Hânî'ye, "*Koyun edininiz, zira onda bereket vardır.*" buyurmuştur
- "*Kedi aile efradından biridir, hiçbir şeyi kirletmez.*" diyerek kedinin içtiği suyun necis olmadığını ve ondan abdest alınabileceğini belirtmiştir.

Ebû Hureyre, kedilerle yakından ilgilendiği için kendisine bundan dolayı "*kedicik babası*" anlamına gelen "*Ebû Hureyre*" künyesi verilmiştir.

Günümüzde de Baykuş ötmesi veya siyah kedinin önünden geçmesi gibi bazı hayvanlarla ilgili hala uğursuzluk telakkileri devam etmektedir. Halbuki hadislerde genel olarak hiçbir şeyde uğursuzluğun olmadığı ifade edilmiştir.

IV- Hz. Peygamber'in Hayvanlara Karşı Şefkat ve Merhameti

- "*Merhametli olanlara Rahmân da merhamet eder. Yerde olanlara merhametli olun ki, gökte olanlar da size merhamet etsinler.*"

- "...*Merhamet etmeyene merhamet edilmez.*"

- "*Allah her hususta iyilikle hareket etmeyi emretmektedir. O halde öldürürken bile en iyi ve en güzel tarzda öldürünüz*"

- Koyun keserken hayvana acıdığını söyleyen sahâbîye Hz. Peygamber, "*Sen koyuna merhamet edersen Allah da sana merhamet eder.*" buyurmuştur Bu hadisin mefhumu muhalifi düşünüldüğünde, hayvanlara işkence ve zulüm yapan kişi ise Allah'ın rahmetinden uzaklaşır.

Hz. Peygamber, hazineye ait develerden huysuz bir deveyi, sevip okşadıktan sonra, Hz. Âişe'ye vererek şunları söyler: "*Ey Âişe! bunu al, müşfik ol, zira şefkat bir şeye girdi mi onu mutlaka güzelleştirir, bir şeyden de çıktı mı onu mutlaka çirkinleştirir.*" Ayrıca Hz. Peygamber, "*Acıkan ciğer sahibi her hayvan hususunda dikkatli ol, kıyamet gününde Allah'a şikayet edilirsin.*" demiştir. "*Eğer süt emen çocuklar, beli bükük yaşlılar, otlayan hayvanlar olmasaydı, üzerinize azab sel gibi inerdi.*" hadisi de konuya değişik bir perspektif getirmektedir.

Sahabeden bazı kişilerin evlerinde serçe, kanarya ve güvercin gibi hayvanlar besledikleri bilinmektedir. Sahabeden Ebû Umeyr'in çocuk yaşta iken kuş beslediği ve kuşunun ölmesi üzerine Hz. Peygamber'in onu teselli ettiği, hadis kaynaklarında zikredilmektedir. Fakihler, bu rivâyetten hareketle eziyet etmemek, aç ve susuz bırakmamak şartıyla kafeste kuş beslenmesini câiz görmüşlerdir.

Hz. Peygamber, hayvanların yeme-içme durumlarına dikkat edilmesini istemiştir. Karnı sırtına yapışmış bir deveye rastladığında; "*Bu dilsiz hayvanlar hakkında Allah'tan korkunuz.*" buyurmuştur. Aynı zamanda onların temizliklerinin muntazaman yapılmasını emretmiştir. Hadiste "*Koyunların burunlarını silin, ağıllarını temizleyin.*" buyurarak evcil hayvanların beden temizlikleri ve ağıllarının temizliği ile ilgili emirler vermiştir. **H. Enes:** "*Bir yerde mola verince, hayvanlarımızın istirahatını sağlayıncaya kadar ibâdet etmezdik.*" diyerek onların dinlendirilmesi, açıklıklarının giderilmesi için de otlatılması gerektiğini dile getirmektedir.

Hadis kaynaklarında geçen ahlaksız bir kadının, susamış bir köpeği kuyudan pabucuyla su çıkarıp sulaması, onun işlemiş olduğu günahlarının bağışlandığı ifade edilmesi üzerine ashaptan bazıları: "*Ya Rasûlallah! Hayvanlara yaptığımız iyilikten dolayı ecir de mi var?*" diye sorması üzerine Hz. Peygamber, "*Evet her bir yaş ciğer sahibine yapılan iyilik için sevap vardır.*" şeklinde buyurmuşlardır.

Hz. Peygamber, Mekke'nin fethi esnasında ordusuyla birlikte yol alırken yavrularını emziren bir anne köpeğe rastlamış ve derhal bir sahâbî görevlendirerek ordu geçinceye kadar onlara bir zarar gelmemesi için âdetâ başlarında nöbet tutturmuştur.

V- Hadislerde Hayvanlara Karşı Eziyet ve İşkencenin Yasak Oluşu

Araplar, cahiliye döneminde hayvanlara çok kötü ve merhametsizce davranıyorlardı. Canlı hayvanları ok atışlarında hedef dikerler, kendi hayvanlarını diğerlerinden ayırmak için kulak ve kuyruklarını keserler, hatta dağlardı. Çölde acıktıkları zaman canlı devenin hörgücünü yarıp bir parça yağ çıkararak pişirip yerler, susadıkları zaman da hayvanın damarını keser, bir miktar kan alırlar ve yarayı tekrar dikerlerdi. Süs için hayvanların boynuna bıçakla gerdanlık şeklinde şekiller çizerlerdi. Hz. Peygamber canlı iken hayvan uzuvlarının veya onlardan bir parçanın kesilmesini -"Sağ iken hayvandan koparılan şey meyte hükmündedir (haramdır)" buyurarak yasaklamıştır.

Hz. Peygamber, Hayvanlara dağlama yapmayı, lânet etmeyi yasaklamış, hayvanlar arasında güreş ve dövüş tertiplenmesini, dövüşmeleri için kızıştırılmalarını, kuş yuvalarının bozulmasını, yumurta ve yavrularının alınmasını men etmiş, onların yavrularına da hassas davranılmasını istemiştir. Hz. Peygamber, hayvanlara kaba kuvvet uygulanmasını yasaklamış, hayvanların hedef yapılarak atış yapılmasını, zevk için avcılık yapılmasını, avcılıkta hayvana eziyet verdiği için sapanın kullanılmasını men etmiştir.

İbn Ömer "Nebi (s.a.v.) hayvanlara işkence yapanlara lânet etti." şeklinde buyurmuştur. Hz. Peygamber, haksız ve gereksiz yere bir serçeyi öldüren den kıyamet gününde hesap sorulacağını belirtmiştir.

Hz. Peygamber'in bu hadislerinden hayvanlarla ilgili evrensel mahiyette bazı ilkeler çıkarmamız mümkündür. Nitekim 1978 yılında kabul edilen **Hayvan Hakları Bildirisinin 3.** maddesinde yer alan *Hiçbir hayvana kötü davranılamaz, acımasız ve zalimce eylem yapılamaz. Bir hayvanın öldürülmesi zorunlu olursa, bu bir anda, acı çekirtmeden ve korkutmadan yapılmalıdır.*" ifadeleri sanki bu hadislerden alınmıştır. Aynı bildirinin **11.** maddesinde yer alan *Zorunluluk olmaksızın bir hayvanın öldürülmesi yaşama karşı suçtur.*" ifadesi de "hadislerde yer almaktadır. Bu bildirgenin diğer maddeleri de burada sözü edilen hususlarla bire bir örtüşmektedir.

-*"Bir kadın ölünceye kadar hapsettiği bir kedi yüzünden azâb edildi ve bu sebeple cehenneme girdi. Hayvanı hapsettiğinde ona bir şey yedirmemiş, içirmemiş, yerdeki haşereleri yemesine bile izin vermemiştir."* Hadislerde hayvanların hapsedilerek ölüme terk edilmesi, işkence yapılması, ateşte yakılması yasaklanmıştır. Hz. Peygamber *Ateşle azab vermek, ateşin sahibine aittir.*" buyurmuştur.

Araplar, kendi âdetleri gereği zaman zaman hayvanların sırtını fıtrî görevleri dışında hitap kürsüsü olarak kullanırlardı. Peygamberimiz bunu da yasaklamıştır: *"Hayvanların sırtını minberler edinmekten sakının. Çünkü Allah sadece zorlukla varabileceğiniz yerlere sizi iletmeleri için onları sizin emrinize verdi. Arzı da sizin için yarattı. Binaenaleyh ihtiyaçlarınızı arzın üzerinde karşılayınız."*

Ebu'd-Derdâ, fazlaca yüklü olan ve yerden kalkmakta güçlük çeken bir deveyi görünce, fazlalıkları atarak Hz. Peygamber'in *"Allah bu dilsizler hakkında daha hayırlı olmanızı tavsiye etmektedir, onlara güçleri seviyesinde yük vurun."* dediğini hatırlatır. Hz. Ömer de kendi halifeliği zamanında Mısır'da bir deveye fazla yük yüklendiğini öğrenince ilgiliye belli miktarın üzerine çıkılmamasını yazarak emretmiştir. Hz. Peygamber, vedâ haccı sırasında eşlerinden birisinin devesinin daha güçlü olduğu yolda fark edilince, güçsüz olandan güçlü olana yük aktarımı yapmıştır. Dağlarda ve kırlarda bazı hayvanların barınağı olan topraklardaki delikleri tahrip etmek, bir şekilde zarar vermek de yasaklanmıştır. *"Kırlardaki yeraltı deliklerine abdest bozmayın."* hadisi onlara hiçbir şekilde zarar verilmemesini ön görmektedir.

Hadislerde özellikle bazı hayvanların öldürülmemesine dikkat çekilmektedir. Örneğin, kurbağa, karınca, arı, hüdhüd, çekirge gibi hayvanların öldürülmesi yasaklanmıştır. Kuduz köpeği, yılan-akrep gibi zararlı, yırtıcı ve tehlikeli hayvanların öldürülmesi ise yasak değildir. Buradan hareketle İslâm âlimleri, insanların malına veya canına zarar veren hayvanların öldürülebileceği görüşündedirler.

Köpeklerle ilgili hadislerin sayısı oldukça fazladır. Özellikle avcılıkla ilgili bölümlerde çok sık zikredilmiştir. Hz. Peygamber döneminde birçok kişinin köpek beslediği anlaşılmaktadır. Köpeklerle ilgili bazı olumsuz hadisler olmasına karşın, bu durum saldırgan ve kuduz köpeklerle ilgili olmalıdır. Çünkü bazı âlimler, av ve çoban köpeği beslemenin câiz olduğunu ve her türlü köpeğin satışının domuz gibi yasak olmadığını söylerler. Köpek bulunan eve melek girmeyeceğine dair hadis ise bir hikmete mebni olmalıdır. **Nesâî'nin**, bu konuya dair hadisi taharetle ilgili kitabında nakletmesinden de anlaşılacağı üzere temizliğe teşvik ve yalnız bu hayvanlar kanalıyla bulaşan kuduz gibi bazı hastalıklardan insanları koruma düşünülmüş olmalıdır. Dolayısıyla hakkında

özel bir yasaklama bulunmadıkça veya hayvan için eziyet, çevre için kirlilik ve rahatsızlık teşkil etmedikçe evde hayvan beslemenin kural olarak câiz sayıldığı söylenebilir.

-*"Kıyamet gününde hak sahiplerine bütün haklarını ödeyeceksiniz. Hatta boynuzsuz koyun (kendisine vuran) boynuzlu koyundan (kıyas yoluyla) hakkını alacaktır."*(hadis-i şerif)

VI- Hadislerden Hayvan Haklarıyla İlgili Çıkarılabilecek İlkeler

- a)- Allah'ın insanlara emanet olarak bahsettiği doğanın ve doğal dengenin korunması insanlar üzerine bir vecibedir. Doğal hayatın bir parçası olan hayvanların korunması ve korunmasıyla ilgili gerekli bütün tedbirlerin alınması da yine dini bir gerekliliktir.
- b)- Hayvanların yaşama hakkı vardır. Ne tür hayvan olursa olsun onların hayat hakkına saygı gösterilmelidir. İhtiyaç veya bir zararı defetme dışında eğlence, keyif ve zevk uğruna hayvanlar öldürülemez.
- c)- Nesillerinin tükenmemesi için bir takım tedbirlerin alınması gerekir. Örneğin, üremeleri engellenmemeli, yavrularına ihtimam gösterilmelidir.
- d)- Aç-susuz olarak bırakılmayıp, temizlik ve bakımları sağlanmalıdır.
- e)- Takatleri ölçüsünde yük taşıttırılmalı, fitrî vazifelerinde kullanılmalıdır.
- f)- Eziyet ve işkenceye kesinlikle maruz bırakılmamalıdır.
- g)- Zevk ve eğlence aracı yapılarak dövüştürülmemelidir.
- h)- Hakaret edilerek lânet edilmemelidir.
- i)- Avcılık, ihtiyaç oranında yapılmalı, fuzuli yere hayvanlar öldürülmemelidir.
- k)- Kesilecekleri zaman dahi usulüne uygun hareket edilmeli, onlara acı ve eziyet verilmemelidir. Bıçak keskin olmalı ve kendilerine gösterilmemelidir.
- l)- Onlara karşı yapılacak muamelelerde sevgi, şefkat ve merhamet duyguları sürekli gündemde tutulmalıdır. Çünkü onlardan helallik dilemek söz konusu değildir.
- m)- Onlara karşı yapılacak iyiliğin sevabı, yapılacak kötülüğün de cezasının bulunduğu unutulmamalıdır. Terbiye amacıyla dahi olsa dövülmeleri caiz değildir. Böylece konunun âhiret boyutunun söz konusu olduğu hatırlanmalıdır.
- n)- Hayvanlar yaptıklarından dolayı suçlanamaz ve onlara ceza verilemez. Verdikleri zarardan dolayı sahipleri sorumludur.

VII- Tarihi Süreç İçerisinde Hayvanlara Gösterilen Şefkat ve Merhamet

Müslüman Türk toplumunda hayvanlara o derece şefkat ve merhamet gösterilmiştir ki, bu adeta bir ibadet ve dini sorumluluk çerçevesinde gerçekleşmiştir. Hayvanlara kötü muamelede bulunan ve onlara eziyet edenler yadırganmış ve uyarılmıştır. Bunlara fırsat verilmemiştir. Değişik sebeplerle bunları müşahade eden batılilar, hatıratlarında/seyahatnamelerinde gıpta ve takdirle anlatırlar. Hayvanlara gösterilen buengin şefkat ve merhamet örneğinin hiç bir millette olmadığı da itiraf edilmiştir. Görev yapan zabıta memurları, hayvan hakları konusunda bizzat kendileri bu hakları koruma yetkisine ve uymayanlara ceza kesme yetkisine sahiptirler; isterlerse ihlal edenleri kendileri uyarır, isterlerse onları mahkemeye bile sevk ederlerdi. Mahkemede fazla yük yükleyenlere karşı o yükleri kendi sırtlarında taşıma cezaları verildiği de vakidir.

Osmanlı toplumunda Kış mevsiminde, dağdaki vahşi hayvanlara, aç kalmamaları için et dağıtan vakıflar, her gün şehirdeki kedi ve köpeklere et ve manca veren vakıflar; leylekler, kediler ve köpekler için hayvan hastaneleri kurulmuştur. Hayvanlar için kurulmuş olan vakıflar iki kısımdır: **Birincisi**, geçici vakıflardır Hayırsever kimseler, ya belirli bir miktar para ayırarak bunu kasap ve fırıncılara veya görevlendireceği her hangi bir kimseye vererek, her gün sahipsiz kediler ve köpeklere et ve ekmek dağıttırır veya kendisi her gün et veya ekmek satın alarak onları doyururdu. **İkinci kısım** hayvan vakıfları ise, bunlar daimi vakıflardır. Zenginler, kedi ve köpekler için küçük barınaklar yaptırırlardı. Onları orada hem barındırır, hem de beslerlerdi.

Örneğin **Bursa'da Gurabâhâne-i Laklakan** ismiyle **leylek hastanesi** kurulmuştur. **Şam'da** yeşil bir çayırın aciz ve hasta hayvanların ölünceye kadar otlayıp yaşaması için vakfedilmesi, **Sarûca çarşısındaki "kediler vakfının"** da bir evde evcil hayvanların barınması ve korunması için yapılmış olması düşündürücüdür. Ayrıca Şam'da hastalanan kedi ve köpeklerin tedavisi için bir hastane kurulmuştur.

Ecdadımız, değil insanlara, hayvanlara bile gereken ihtimamı göstererek, onların korunmalarını, beslenmelerini ve barınmalarını temin maksadıyla bir çok vakıf kurarak, bugün dahi hala faaliyette olan

Selâtin Camileri gibi muhteşem sanat eserlerine hem maddi, hem manevî zinet mührü olarak yerleştirdikleri **"kuş evleri"** sanki bir saray maketini andırır.

Türk kültüründen başka hiçbir kültürde bulunmayan "**kuş evi**", "**kuş köşkü**", "**kuş sarayı**" gibi adlarla anılan bu yuvalar, onları çeşitli doğal afetlerden korumak amacıyla yapılmışlardır. Kuş evleri, ilk defa İstanbul'da XVI. yüzyılda görülmeye başlanmıştır. Daha sonra Osmanlı Devleti'nin diğer şehirlerine yayılmıştır.

9. ÜNİTE: HZ. PEYGAMBER'İN YAKIN ÇEVRESİNDEKİ HANIMLARA KARŞI MUÂMELELERİNDEKİ NEZÂKET, ZARÂFET VE İNCELİK

Peygamber'in *Bana dünyadan kadın sevdirdi.*" demesinin hiçde küçümsenecek bir şey olmadığı ve cahiliye döneminin kadın konusundaki anlayışını sarsıcı mahiyette olduğu görülmelidir.

Hiz. Peygamber'in zarafet, yumuşaklık ve nezaketiyle ilgili yaşanan ve **Sa'd b. Ebî Vakkas'dan** nakledilen şu olay dikkat çekicidir: "Hz. Ömer şöyle dedi: 'Bir gün Allah Rasûlü'nün huzuruna gittim ve onu tebessüm eder buldum. Allah seni ebediyen güldürsün, ey Allah'ın Rasûlü dedim ve niçin güldüğünü sordum.' Yine tebessümle şu cevabı verdi: 'Şu kadınların haline gülüyorum. Sen gelmeden önce benim önümde konuşuyorlardı. Sesini duyunca birden kayboldular.' Bu cevap üzerine sesimi yükselttim ve ey kendi nefislerinin düşmanları! demek benden korkuyorsunuz da Allah Rasûlünden korkmayıp onun yanında saygısızlık yapıyorsunuz? dedim." "Sen katı kalpli ve sertsin." diye cevap verdiler.

I- Hz. Peygamber'in Anlayışında/Ahlâkında Cinsiyet Ayırmcılığına Yer Yoktu

Şefkat ve merhameti o derece geniş ve kapsamlıdır ki, savaş esnasında düşman tarafında bulunup, zararı olmayan yaşlıların, çocukların öldürülmesini dahi yasaklamış ve şöyle buyurmuştur:

-*Sakın ha! ne bir kadın, ne bir çocuk ve ne de pir-i fânî bir yaşlıyı öldürmeyesin.*"

-*"Allah'ım! İki zayıf kimsenin; (yani) yetimle kadının hakkını yemekten herkesi şiddetle sakındırıyorum."* hadisi de toplumdaki zayıfların haklarının korunmasına dikkat çekmiştir.

-*"Annene, babana, kız kardeşine, erkek kardeşine, bunlardan sonra gelen yakınlarına, sende hakkı bulunan ve ziyareti şart olan kimselere"* 8 iyilik yapılması gerektiğini belirtmiştir.

Bugün ne yazık ki içinde yaşadığımız Müslüman toplumda kadınların **1/3'ünün** kocaları tarafından şiddete maruz kaldıkları bilinmektedir. O, hadislerinde kadınları dövenlerin Müslümanların iyileri, hayırlıları olmadığını ifade etmiş,

-*"Kadınları ancak kötüleriniz döver."*, buyurarak sert uyarılarda bulunmuştur.

II- Hz. Peygamber'in, Eşlerine Karşı Nezâket, Zarâfet, Muhabbet ve Saygısı

Uzun süre yanlarında kalan Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'in âile ilişkilerini çok kısa bir şekilde şöyle anlatır: "*Âile fertlerine karşı Hz. Muhammed'den daha şefkatlisini görmedim.*" Peygamberimiz de şöyle buyurur:

-*En hayırlınız, ailesi için hayırlı olanıdır. Bana gelince ben, aileme karşı sizden en hayırlı olanınızım.*

-*Allah Rafiktir, bütün işlerde rıfkı sever.*

-*"Yumuşak huydan yoksun olan, iyilikten de yoksun olur."*

-*"Ey Âişe, yumuşak (huylu) ol! Zira Allah, ehl-i beyte hayır dilediği zaman onlara yumuşaklık bahşeder.*

Hiz. Hatice'ye abdest almayı ve namaz kılmayı da öğretmiştir. Hiz. Hatice, kendisiyle en uzun süre yaşayan, Hiz. Peygamber'in en yakın destekleyicisi, en yakın dostu ve hayat arkadaşıydı. Hiz. Peygamber onunla evlendiğinde mehir olarak ona yirmi deve vermiş ve iki deve kesilerek **200** kadar dâvetli çağırılmıştır. Hatta **İbn Hişâm**, Hiz. Peygamber'in evlendiği hanımlarına **400** dirhem mehir verdiğini de ifade etmektedir. Günümüz şartlarına göre verilen mehir hesaplandığında hiç de küçümsenmeyecek bir rakam olduğu görülecektir. Kadına verilen mehir, aynı zamanda kadına verilen değer, onun önemsenmesi anlamına gelir.

Hiz. Peygamber'in diğer evliliklerinde de düğün yemeği verdiğiine dâir bilgiler mevcuttur. Kaynaklar, **Hiz. Zeyneb** ve **Hiz. Safiyye** ile evlendiğinde düğün yemeği verdiğini bildirmektedir. Hiz. Peygamber'in hanımları ziynet eşyası da kullanmışlardır. Örneğin **Hiz. Âişe'nin** ifk hadisesine sebep olan husus, kendisine ait bir kolyenin kaybolmasıdır. Şayet bu kolye basit ve ucuz olsaydı Hiz. Âişe vâlidemiz kervanı bırakıp aramaya gitmezdi. Aynı şekilde Hiz. Peygamber'in kızı Zeyneb'e annesi Hatice'den miras kalan değerli bir gerdanlık vardır. Bedir savaşına müşriklerin safında katılan kocası **Ebu'l-Âs b. Rebî** Müslümanların eline esir düşünce fidyeye karşılığında serbest bırakılması gündeme gelmiş durumdan haberdar olan Zeynep sahip olduğu gerdanlığı Mekke'den kocasına göndermiştir. Hiz. Peygamber, eline gelen bu gerdanlığı görünce hemen tanır, kızını ve eşini hatırlayarak çok duygulanır. O, gerdanlığı almaz, kızına iade eder. Damadı **Ebu'l-Âs**'ı kızını Medine'ye göndermek şartıyla serbest bırakır. Buradan da anlaşılıyor ki, **Hiz. Hatice'nin** ve daha sonra kızının kullandığı bu gerdanlık çok kıymetli olsa gerek.

Hatice validemiz kendisinden 15 yaş büyük olmasına karşın Peygamberimiz bunu sorun yapmamış ve bundan yakınmamıştır.

Hz. Âişe bir gün Hz. Peygamber'in, vefatından sonra eşi Hz. Hatice'yi övmesine karşı çıkararak (onu kıskanmış)"O yaşlı kadını ne anıp duruyorsun? Allah onun yerine sana daha iyisini verdi" deyince Hz. Peygamber de Hz. Hatice'yi kadirşinaslığından dolayı şöyle övmüştür: "Allah bana ondan daha hayırlısını vermemiştir. Çünkü herkes beni inkar ederken, o bana iman etti. Herkes beni yalanlarken o beni tasdik etti. İnsanlar mallarını esirgerken bana arka çıktı. Ve Allah Teâlâ bana ondan çocuklar nasib etti." Hz. Peygamber, bu ifadeleriyle eşine karşı ne kadar sevgi dolu, vefalı ve saygılı olduğunu göstermektedir. Hz. Âişe, "Ben, Hatice'yi kıskandığım kadar hiçbir kimseyi kıskanmamışımdır." demiştir. Gerek Âişe validemiz, gerekse diğer eşleri zaman zaman kıskançlıklar göstererek kadınlık duygularını yaşamışlardır. Hz. Peygamber, bunlara sabretmiş ve tahammül etmiştir. Kıskançlıkla ilgili başka bir örnek verecek olursak; Hz. Âişe, bir gece Peygamberin dışarıya çıkması üzerine onu takip etmiş, durumu fark eden Hz. Peygamber, -"Kıskandın mı Ey Âişe?" demiş, o da "Benim gibi olan senin gibi olanı kıskanmaz mı?" diye cevap vermiştir. - "Bir kimse karısına kin beslemesin. Onun bir huyunu beğenmezse, bir başka huyunu beğenir." Bu da Hz. Peygamber'in kayda değer alternatif ve çözüm getirici bir yaklaşım tarzıdır. Eşi kendisinden hoşnut olan kadın şöyle müjdelenmektedir

- "Kocasını kendisinden hoşnut olarak ölen bir kadın, cennete girecektir.

Hz. Peygamber'in eşleri arasında en bilgin ve en zeki hanımı kuşkusuz Hz. Âişe'dir. Hz. Âişe, "Biz Peygamber'in hanımları, sabah namazlarını, Rasûlullahla birlikte kılar, ortalık ağarmadan örtülerimize bürünüp ayrılırdık." diyerek sabah namazlarını cemaatle kıldıklarını ifade etmiştir. "Rasûlullah iki şey arasında muhayyer bırakıldığında, o şey günah olmadığı sürece mutlaka en kolayını seçerdi. Ama günah olursa, o zaman da bu günahın insanlara en uzağı idi. Ebû Hureyre kanalıyla gelen "Üç şeyde uğursuzluk vardır; Kadın, ev ve at." hadisi tek başına ele alındığında hadis yanlış anlaşılabilir. Ancak konuyla ilgili diğer hadislerle birlikte değerlendirildiğinde konu daha farklı ve daha değişik bir istikamette anlaşılmaktadır. Çünkü hadis Ebû Hureyre tarafından eksik nakledilmiştir. Ebû Hureyre, sözün yarısında Hz. Peygamber'in huzuruna girdiği için hadisi eksik algılamış ve eksik rivâyet etmiştir. Hz. Âişe Ebû Hureyre'yi bu yönüyle tenkit ederek hadisin tamamını şöyle nakleder: "Cahiliyye ehli uğursuzluğun at, ev ve kadında olduğunu söyler."

Urve b. Ez-Zubeyr, onun ilmi seviyesini şöyle dile getirir: "İnsanlar arasında Kur'ân'ı, farzı, helali, haramı, şiiri, Arap Tarihini ve nesep ilmini Âişe'den daha iyi bilen hiçbir kimseyi görmedim.

Hz. Âişe'nin verdiği bilgiler arasında onun sade yaşayışıyla ilgili hususlar da söz konusuydu: "Muhammed'in âilesi, onun vefât ettiği güne kadar iki gün arka arkaya arpa ekmeğiyle karnını doyurmazdı." Maddi refah dönemlerinde "Hz. Peygamber'in geçim sıkıntısı çekmesi, ihtiyârî (kendi irâdesi ile ortaya çıkan) bir fakirliğin netîcesi olup, ıztırârî (çâresizlik sonucu) bir fakirlikten dolayı değildi" denmesinin hakîkatî budur.

Hz. Peygamber, bayramlar sevinç günleri olduğu için bugünlerde eğlenceye müsaade etmiştir. Bir bayram günü kendisi ve eşi Hz. Âişe ile birlikte Habeşlilerin mızraklı oyununu bıkcıya kadar seyrettikleri rivayet edilir. Aynı zamanda Hz. Âişe ile iki sefer koşu yarışı yaptığı rivâyetlerde geçmektedir. Yaptığı iki koşudan birisini Hz. Âişe, diğerini de peygamberimiz kazanmıştır.

Hz. Peygamber, aynı zamanda hem kendi hanımlarına hem de hanımlarının yakınlarına ve diğer Müslüman hanımlara dini hükümleri de peyderpey öğretiyordu. Örneğin Hz. Âişe'nin kız kardeşi olan Esmâ'ya örtünme konusunda şunları söylemiştir: "Ey Esmâ! Kadın buluş çağına ulaşınca, onun şu ve şu uzuvlarından başkasının görünmesi helal ve caiz olmaz." Hz. Peygamber bu sözleri söylerken elleri ile yüzüne işaret etmişti. Ümmü Seleme, Peygamberin bir gece gördüğü rüya üzerine uyanıp, aynı zamanda bütün hanımlarını uyandırarak "Dünyada nice giyinik kadınlar vardır ki, ahrette çıplaktırlar." Şeklinde buyurduğunu nakleder,

Safiyye validemizin üzüldüğünü görmüş, kendisine bunun sebebini sormuş o da hanımlarından birinin aralarındaki rekabetin verdiği refleksle kendisine "Ey Yahudi kızı!" dediğini aktarmıştı. Peygamberimiz de onu şöyle teselli etmiştir: "Bir daha sana bir şey diyecek olurlarsa, sen de onlara şu cevabı ver: "Benim babam Harun, amcam Musa, kocam da gördüğünüz gibi Muhammed'dir. Siz bana neyinle övünüyorsunuz." Bunun neticesinde Safiyye validemiz üzüntüsünden kurtulmuştur. Yine Hz. Safiyye ile ilgili olarak onunla ilk gece, hiç uyumaksızın kendisiyle meşgul olup konuştuğu nakledilir.

Yine bir seferinde beraberce devenin ayağı kayar, ikisi birlikte düşerler, yardım için koşan **Ebû Talha'ya** Hz. Peygamber "Kadına bakın, onunla ilgilenin." diyerek kendinden çok hanımını düşünmüştür. Ölüm hastalığına yakalandığı zamanda bile Hz. Âişe'nin yanında kalmak için diğer hanımlarından izin istemesi de onlara karşı ne kadar nazik olduğunu gösteren delillerdendir.

Eşlerinden Hz. Ömer'in kızı olan **Hafsa**, Hz. Peygamber'in teşvikiyle okuma yazma öğrenmiş bir hanımdı. Hz. Peygamber, ilme o derece önem vermiştir ki, **Şifâ binti Abdullah el-Adeviyye'den** ona yazı öğretmesini

istemmiştir. Hafsa vâlidemiz, peygamber için her gece serdiği örtüyü (battaniyeyi) veya döşeği bir gece dört kat yaparak serer. Hz. Peygamber, onun üzerinde uyur, sabah kalkınca Hz. Peygamber Hafsa'ya; "Ey Hafsa dün geceki döşeğin ne idi?" diye sordu. "Her gece serdiğim döşek. Ne var ki, bu gece ben onu dörde katladım." dedi. "Ey Hafsa! onu eski haline çevir; çünkü yeni hali beni gece namazından alıyordu." buyurdular. Ümmü Seleme validemiz, "Bize Peygamber'in sırlarından söz et" diyenlere "Onun gizli kapalı bir şeyi yoktu." cevabını verir.

Hz. Peygamber'e hanımları, kendisine içlerinden hangisinin ilk önce kavuşacağını sorduklarında O, "Kolu en uzun olanınızdır." cevabını verdi. Bunun üzerine hanımları kollarını uzatarak ölçmeye başlamışlar, halbuki Hz. Peygamber, uzun kol ile cömertliği kasdetmişti. Kendisine ilk kavuşan en cömert hanımı Hz. Zeyneb olmuştur. Nevevî de burada mecâzın bulunduğunu ve ilk vefât edenin en cömert olan Hz. Zeyneb olduğunu belirtmiş. Hz. Peygamber bir gün hanımı Zeyneb'in yanında biraz fazla kalarak kendisine ikram edilen bal şerbetinden içmiştir. Bunu haber alan diğer hanımları kıskanmışlar ve "Ağzından kötü bir koku geliyor, içtiğin bal şerbetinden olmalı" deyince Hz. Peygamber alınmış ve bir daha bal şerbeti içmemeğe söz vermişti.

Ömer döneminde Bahreyn'den ganimet olarak gelen 500.000 dirhem Hz. Ömer tarafından yapılan taksimatta Rasûlullah'ın hanımlarına 12.000 dirhem verilmiştir. Peygamber hanımlarından Zeyneb binti Cahş kendisine verilen hissenin tamamını infâk etmiştir. Zeynep binti Cahş'ın dikiş diktiği nakledilmektedir. O zaman için kadınların bazı hayvan derilerini işleyerek bunlardan kocalarına elbiseler diktği de rivâyet edilmektedir. Hz. Âişe'nin, kendi iç çamaşırını kendisinin diktiği ve Hz. Peygamber'e bir hırka ördüğü kaydedilmektedir.

Hicretin 9. yılına gelindiğinde genel olarak maddi refah seviyesi yükselmiş, Hz. Peygamber'in gelir kaynakları çoğalmıştı. Hz. Peygamber, Nadiroğulları hurmalığından elde ettiği mahsulünü satar ve bu para ile ailelerinin bir yıllık ihtiyaçlarını ayırırdı. Geri kalanı devlet malına katardı. Allahım! Muhammed âilesinin rızkını kendilerine yetecek kadar ihsan eyle." diyen Hz. Peygamber, hanımlarının nafakasını her zaman düşünüyordu.

III-Hz. Peygamber'in, Kendi Kızlarına ve Kız Torunlarına Karşı İlgisi ve Sevgisi

Ümmü Külsüm ve Rukiyye Hz. Osman ile evlendiği için kendisi "zinnûreyn" lakabıyla anılmıştır.

-*"Geçindirdiği kimseleri ihmal etmesi kişiye günah olarak yeter.*

-*"Çocuğuna, eşine, hizmetçine yedirdiğin sadakadır.*

O'na bir gün güçlü-kuvvetli bir adam uğrar, ashabın dikkatini çeken bu adam için keşke Allah yolunda olsaydı dediler. Hz. Peygamber şöyle dedi: "Eğer bu adam küçük çocuğu için çalışıyorsa Allah yolundadır, yaşlı annesinin için çalışıyorsa Allah yolundadır, nefsinin iffetini korumak için çalışıyorsa Allah yolundadır, ehli için çalışmak için çıkmış ise Allah yolundadır. Ancak tefâhur ve övünmek için çıkmışsa tağut (şeytan) yolundadır." Baba, çocuğunun nafakasını sağlamakla yükümlüdür. Hz. Peygamber "Ailesini, çocuklarını korumak zorunda kalan ve bu sebeple öldürülen insanların şehit olduğunu" beyan etmiştir.

-*Fâtıma benim parçamdır; onu sevindiren beni sevindirmiş, onu üzen beni üzmüş olur."*

Hz. Fâtıma, Mekke döneminde sevgili babasının Kâbe'de namaz kılması esnasında secdedeyken müşriklerin başına bir deve işkembesi koymaları üzerine cesaret göstererek babasını o durumdan kurtarmış ve bunu yapanlara karşı büyük bir tepki göstermiştir.

Hz. Peygamber'in, kızı Fâtıma ile olan diyalogu konusunda Hz. Âişe'nin şu ifadeleri dikkat çekicidir:

"Ben Rasûlullah'a her bakımdan Fâtıma'dan daha fazla benzeyen hiçbir kimseyi görmedim. Fâtıma peygamberin yanına girince Rasûlullah ona ayağa kalkar, onu öper ve meclisine oturturdu. Peygamber Fâtıma'nın yanına girince, Fâtıma da ayağa kalkar, onu öper ve meclisine oturturdu..Aralarında böylesine bir muhabbet ve saygı ortamı söz konusuydu.

Hz. Peygamber, bir gün kızı Fâtıma'nın evine gelir ve Ali'yi göremeyince nerede olduğunu sorar. Hz. Fâtıma biraz tartıştıklarını ve onun da kalkıp gittiğini ifade eder. Yanındakilerden birine onu aramasını söyler. Mescidde olduğu ve orada toza toprağa bulanmış vaziyette uyuduğu haberi gelince Hz. Peygamber, hemen onun yanına gitmiş, eliyle üzerindeki tozu-toprağı silmiş "Kalk ey Ebû Turab!" diyerek onu kaldırmıştı. Bu demektir ki, Hz. Peygamber, kızıyla damadı arasındaki ilişkilerin bozulmaması için çaba sarf etmiş ve onları kendi halinde bırakmamıştır. Bu da onlara karşı duyduğu sevginin bir tezahürüdür. Hz. Peygamber vefatına yakın hastalandığında yanına yaklaşan Hz. Fâtıma'nın kulağına bir şeyler fısıldar. Bunun üzerine Hz. Fâtıma ağlar. Hz. Peygamber tekrar onun kulağına bir şeyler fısıldar, bu sefer tebessüm eder ve güler. Bunun sebebi kendisine sorulduğunda birincisinde peygamberin vefat edeceği, ikincisinde ise kendisine ilk kavuşacak kişinin kendisinin olacağı ve bu ümmetin kadınlarının

hanımefendisi olacağı kendisine müjdelendiğini, onun için sevinçten güldüğünü ifade etmiştir. Nitekim Hz. Fâtıma, peygamberimizin ölümünden beş buçuk ay gibi kısa bir süre sonra vefat etmiştir.

Hz. Peygamber, tathîr âyeti nâzil olduğu zaman altı ay süreyle sabah namazına çıkarken kızının evine doğru, "Ey Ehl-i Beyt, haydi namaza" diye seslenerek onları namaza çağırarak uyandırır ve "Allah sizden her türlü kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor ey Ehl-i Beyt" âyetini okurdu. Buradaki olay, Hz. Peygamber'in, kızıyla evlendikten sonra da ilgiyi kesmediğini bize göstermektedir. Kızı Fâtıma ev işlerinde yorgun ve bitkin düşünce sevgili babasından işlerini yürütecek bir hizmetçi verilmesini istemişti. Hz. Peygamber o sırada ganimetlerle bir savaştan dönüyordu. Onu çok sevmesine rağmen Hz. Fâtıma'nın bu isteğini "Suffe talebeleri böyle yoksul yaşarken size nasıl hizmetçi verilir." diyerek isteğini geri çevirmiştir. Hz. Peygamber'in soyu Hz. Ali ve Fâtıma'dan devam etmiştir. Bu evlilikten Hasan, Hüseyin ve ölü doğan Muhsin adlı erkek çocukları ile Zeynep ve ÜmmüKülsüm adlı kız çocukları olmuştur. Peygamberimizin diğer kızlarından olan çocuklar da yaşamamış, vefat etmişlerdir. Fâtıma'nın vefatından sonra ise Hz. Ali, birçok defa evlenmiş ve çok sayıda çocuğu dünyaya gelmiştir.

- "Hepiniz çobansınız ve hepiniz raiyyetinizden (emriniz altındakilerden) sorumlusunuz. Devlet başkanı çobandır ve yönetilenlerden sorumludur. Erkek âilesi içinde çobandır, âilesinden sorumludur. Kadın çobandır, emri altındakilerden sorumludur. Hizmetçi çobandır, hizmet ettiği şahsın malından sorumludur.

Kızı Rukiyye hastalandığında damadı olan Hz. Osman'a Bedir savaşına katılmama izni vermiş ve ona "Bedir harbinde bulunan kişinin ecir ve payı kadar sana ecir ve pay var." buyurarak keyfi olarak geri kalmadığından ecir alacağını ifade etmiştir.

- "Her kim üç kız çocuğunu himaye edip büyütür, güzelce terbiye eder, evlendirir ve onlara lütuf ve iyiliklerini devam ettirirse, o kimse cennetlidir."

- "Çocuklarınıza ikramda bulunun ve onları güzel terbiye ediniz."

- "Bir babanın evladına verebileceği en değerli hediye güzel terbiyedir.

Büyük kızı Zeynep'ten torunu Ümâme ile yakın ilişkileri olmuş, halka namaz kıldırırken bile onu kovmamış, rükua vardığında onu yere bırakarak, secdeden başını kaldırdığı zaman tekrar omzuna almıştır. Bir seferinde kendisine verilen hediyeler arasında bir kolye vardı. Bu kolyeyi ailesinin en sevgilisine vereceğini söyledi. Hanımları da merakla kime verileceğini beklerken kolyeyi çok sevdiği torunu Ümâme'nin boynuna takarak onu ne kadar sevdiğini ifşa etmiş olur.

Eşiğe takılıp düşen ve yüzü kanayan Üsâme'nin yüzünün yıkanması için emir vermiş, ancak Hz. Âişe'nin ağırdan alması üzerine bizzat kendisinin çocuğun yüzünü yıkaması ailevi işlerde kendini istigna kılmayarak sorumlu hissetmesi öneme haizdir. O, böylece hem çocuklara karşı olan düşkünlüğünü, ilgisini göstermiş, hem de eşinin yavaş davranmasını bahane ederek veya ona kızarak olup-bitene ilgisiz kalmamıştır. O, aynı zamanda bu olaydan dolayı eşini kırıcı, azarlayıcı bir konumda da olmamıştır.

Hz. Peygamber, hicretin yedinci yılında yaptığı umreden sonra Mekke'den ayrılırken şehit edilen Hz. Hamza'nın küçük kızı, "Amcacığım amcacığım!" diye ağlayarak Hz. Peygamber'in arkasından koşmuş, Ali onu alıp Hz. Fâtıma'nın bulunduğu mahfeye koymuştu. Medine'ye vardıklarında Hz. Ali ile kardeşi Cafer ve Zeyd b. Hârise'den her biri çocuğu himayelerine almak istemiş, Hz. Peygamber, "Teyze anne sayılır." diyerek çocuğu teyzesiyle evli olan Ca'fer'in himayesine vermişti. Sonra da onların bu insanî hareketini takdir etmek ve gönüllerini almak için Hz. Ali'ye, Ca'fer'e ve Zeyd'e değişik iltifatlarla bulunarak hepsinin gönlünü almıştır.

- "Kendi yetimini veya başkasına ait bir yetimi himaye eden kimseyle ben, cennette şöyle yan yana bulunacağız.

- "Bir kimse sırf Allah rızası için yetimin başını okşarsa, elinin dokunduğu her saç teline karşılık ona sevap vardır

Uhud savaşında babası şehit düştüğü için yetim kalan **Beşir b. Akrebe**'yi Hz. Peygamber, ziyaret ettiğinde üzüldüğünü ve ağladığını görünce "Ağlama! benim, baban; Âişe'nin de annen olmasını istemez misin?" deyince yetimin cevabı sevinerek "evet" olmuştur.

Mısır kralı Mukavkis, başka hediyelerle birlikte **Mâriye** isimli câriyeyi Hz. Peygamber'e hediye olarak göndermiştir.

Bu eşinden dünyaya gelen oğlu İbrahim'in, Medine'nin kenar bir mahallesinde oturan bir sütannesiydi. Sütannesinin kocası demirci idi. Hz. Peygamber, oğlu İbrahim'i ziyaret için gittiği zaman, demircinin dumanla dolu evine girer ve o ortamda onu kucağına alır, öper ve koklardı. Çocuk yaşta İbrahim vefat ettiğinde çok üzülmüş, kederlenmiş ve ağlamıştır. Bunun üzerine "Göz ağlar, kalp hüznlenir" sözlerini sarf etmiştir. "Oğlum İbrahim süt emmesini tamamlamadan öldü, ancak o, sütünü cennette tamamlayacaktır." demiştir. İbrahim'in defnedileceği

mezarın bir kenarının göze hoş gelmediğini gören Hz. Peygamber, o yerin düzeltilmesini istemiştir. Bunun ölüye bir zarar vermeyeceği söylenince o, şöyle buyurdu: *"Evet, ama bu yaşayanların gözlerine zarar verir. Bu da gösteriyor ki, Hz. Peygamber hem insanlarla olan ilişkilerde, hem doğal çevrede zarafete, estetiğe ve inceliğe son derece önem vermiştir."*

Kızı Zeyneb'in çocuğu yani kendi torunu ölüm döşeğinde iken Hz. Peygamber, kızına şu teselli edici mesajı göndermiştir: *"Alan da veren de Allah'tır. O'nun katında her şeyin belli bir vakti vardır. Sabretsin ve ecrini Allah'tan beklesin."*Gözyaşı dökmesi üzerine şunları söylemiştir: *"Bu gözyaşı Allah'ın kullarının gönüllerine koyduğu bir rahmettir. Yüce Allah, kullarından ancak merhametli olanlara merhamet edecektir."*Yine çocuğunu kaybeden ve mezarı başında ağlayan bir anneye *"Allah'tan kork ve sabret."* Diyerek sabrı tavsiye etmiştir. Başka bir hadiste ise çocuklarını küçük yaşta kaybeden anne-babanın sabredip şükrettikleri takdirde- cennet ile ödüllendirilecekleri müjdesini vermektedir: *"Henüz ergenlik çağına ulaşmamış üç çocuğu ölen her müslümanı, Allah, çocuklara olan rahmet ve şefkati sebebiyle cennete koyar."*

Torununu öperken gören bir sahâbi, on çocuğundan hiç birini öpmediğini söyleyince Hz. Peygamber, *"Merhametli olmayana merhamet edilmez."* Uyarısında bulunmuştur. O, *"Küçüklerimize acımayan, büyüklerimizin şerefini tanımayan bizden değildir."* buyurarak yakınımızdakilere karşı yani alt-üst katmanında bulunanlara karşı nasıl hareket edileceği mesajını vermiştir.

O, çocuklara karşı âdil davranılmasını istemiştir. Her ne kadar sevgide adalet olmasa da muamelelerde adalet şarttır. Sevgide eşitliğin sağlanamayacağını en bariz örneğini Hz. Ya'kub ve çocukları arasındaki münasebetlerde görüyoruz. Dolayısıyla hadislerde çocuklara karşı adaletle davranılması hassaten istenmiştir. *"Allah'tan korkun ve çocuklarınız arasında adaleti gözetin."* *"Çocukların, senin üzerindeki haklarından biri onlara adaletli davranmandır."*Hz. Peygamber, kavli hadislerinde söylediklerini, fiili sünnetlerinde bizzat uygulayarak göstermiştir.

"-Kendinize, çocuklarınıza, hizmetçilerinize ve mallarınıza bedduâ etmeyin. Olur ki, Allah'tan istediğiniz şeyin verildiği bir zamana rastlarsınız da Allah dilediğinizi kabul ediverir."

IV-Sütannelerine/Onu Büyütenlere Karşı Olan Vefası/Yumuşaklığı ve Erdemliliği

Hadiste ailenin kurucu unsurları olan ebeveyne itaatsizliğin ve isyankârlığın büyük günahlar arasında yer aldığı ifade edilir. Annebabasından her ikisi veya biri yaşlandığında ona bakmayan, onların rızasını almayan kişiye Hz. Peygamber, hoşnutsuzluğunu ifade etmiştir.

Hz. Muhammed'i bir süre Ebû Leheb'in câriyesi Süveybe hanım emzirmiştir. Daha sonra da daha uzun bir süre emzirmesi ve bakması için en meşhur olan sütannesi Halime'ye verilmiştir. Halime'nin yanında 4-5 yaşlarına kadar kaldığı nakledilir. Burada Şeyma, Üneyse ve Abdullah isimli sütkardeşlerinden bahsedilir.

Ebû Tufeyl'in naklettiğine göre, bir gün bir kadın geldi ve Rasûlullah'a yaklaştı. Hz. Peygamber, derhal sırtından ridasını çıkarıp yere serdi ve kadını o ridanın üzerine oturttu. Ben, oradakilere: Bu kadın kimdir? diye sordum. Onlar: Bu, Rasûlullah'ın sütannesi (Halime)'dir dediler.İbn Sa'd'ın naklettiğine göre, Hz. Peygamber Hz. Hatice ile evliken sütannesi Halime yanlarına gelmiş ve şiddetli bir kıtlık geçirdiklerini söylemişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona kırk koyun ile yüklerini taşımak üzere bir deve vermiştir. Halime geldiğinde, peygamberimiz ayağa kalkar *"Anneciğim! Anneciğim"* diyerek ona saygı gösterirdi.

Huneyn vak'asından sonra Hevâzin kabilesinden Müslüman olmuş bir heyet gelerek esirlerin serbest bırakılmalarını Hz. Peygamber'den istemişlerdir. İçlerinden biri, *"Yâ Muhammed! Şu gördükleriniz (esirler) arasında süt halalarınız vesüteyzeleriniz var."* dedi. Allah Rasûlü bir vefâ hissiyle kendine düşen esirleri bıraktığını, sahabeden de aynı şekilde ellerindeki esirleri serbest bırakmalarını arzu etmiş ve buna teşvik etmiştir. Yine bu esirler arasında sütkardeşi Şeyma'nın olduğu ortaya çıkınca Hz. Peygamber'in huzuruna çıkarılır ve Peygamber onu görünce çok duygulanır, ona karşı iyi davranır ve ona iki teklifte bulunur; isterse kabilesine dönmeyip Müslümanlarla birlikte kalabileceğini, isterse kendisine bazı mallar verip gidebileceğini söyler, o ikinci seçeneği tercih ederek kendisine verilenlerle mesrur bir şekilde kabilesine geri döner.

-Vefâkarlık imândandır."

Ebû Tâlib'in eşi Fâtıma hanım vefat ettiğinde Peygamberimiz *"annem öldü"* diyerek gözyaşı dökmüş, gömleğini kefen olarak vermiş ve mezara kendi eliyle indirmiştir. Kendisine bu kadar ilgi ve yakınlık göstermesinin sebebini de şöyle açıklamıştır: *"Ebû Tâlib'ten sonra bu kadın kadar bana iyiliği dokunan hiçbir kimse yoktur. Âhirette cennet"*

elbiselerinden giyinmesi için ona gömleğini kefen olarak verdim. O benim annemdir! Kendi çocukları aç dururken, suratlarını asarken o, benim karnımı doyurur, saçımı tarardı, o benim annemdi."

Elinde büyüdüğü dadısı Ümmü Eymen'e bakarak "Sen ailemizin son bakiyesisin." dediği rivayet edilir. Hz. Peygamber onun hakkında "Ümmü Eymen benim annemdir." der, ona annesi gibi saygı gösterir, sık sık ziyaretine giderdi. Hatta vefatından sonra Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer de, Ümmü Eymen'i ziyaret ederlerdi. Ümmü Eymen'i azatlısı olan Hz. Zeyd ile evlendirmiştir.

Hız. Hatice'nin kız kardeşi Hâle binti Huveylid, geldiğinde eşinin hatırasına ona saygıda kusur etmez, gerekeni yapardı

10.ÜNİTE: HZ. PEYGAMBER'İN İBÂDETLERDE ÖNGÖRDÜĞÜ İ'TİDÂL VE KOLAYLIK ANLAYIŞI

I - İbâdet Kavramı ve Önemi

İbâdetin lûgat manâsı itaat etmek, boyun eğmek ve kulluk demektir. İstılâh manâsı da Allahü Teala'ya saygı, ta'zim ve hürmet göstermek, O'na kullukta bulunmak ve şükretmektir. İmânın tezahürü olarak dışa yansıyan kısmına ibâdet diyoruz. Bu bağlamda insanın bu dünyada genel olarak iki ana görevinin varolduğu bilinmektedir. **Birincisi:** sonsuz güç ve kudret sâhibi hâlika karşı olan görevler. **İkincisi** de tüm mahlûkâta karşı olan görevlerdir.

İnanan kişi Allah'a ancak Allah olduğu için ibâdet eder. Allah'ın bir emri olduğu için veya Cennet ümidi, Cehennem korkusuyla da ibadet edilebilir. Bunların her üçü geçerli ve makbul olsa da birincisi en efdalidir.

-Sözlerin en hayırlısı Allah'ın kitabıdır, en hayırlı hidâyet Muhammed'in hidâyetidir.Dinde olmayan işlerin en fenâsı sonradan uydurulan şeylerdir; her bid'at dalâlettir."

-Dinde ihdas edilmiş bid'atlardan sakınınız. Zira her bid'at dalâlettir."Bu hadislerde geçen bid'at kavramı evrensel mâhiyet arzietmekte ve yasaklanışı da kıyamete kadar geçerli olmaktadır.

II - İbâdetlerde İ'tidal (Orta Yolu İzlemek)

İslâm dini realist bir din olduğu için insanın fıtratına hitap etmekte ve insan fıtratıyla âdeta özdeşleşmektedir. İslâm dininin yapısında ve uygulamalarında ifrât ve tefrite yer yoktur. Çünkü ifrât ve tefrit dediğimiz normalin üstünde veya altında olan aşırılıklar insan fıtratına ve yapısına aykırı ve ters düşmektedir. Kur'an-ı Kerîm'de "İşte böylece sizin insanlığa şahitler olmanız Resûlün de size şahit olması için sizi orta (vasat, mu'tedil) bir ümmet kıldık" şeklinde gelen bu âyet de bizlere bu mesajı vermektedir.

Aşırılığa gidenler arasında en belirgin olarak Hristiyanları örnek olarak verebiliriz. Onlar peygamberlik konusunda aşırı gitmişler ve bir insan olan Hz. İsa'yı ilâhlık makamına çıkararak onu insanüstü bir varlık olarak görmüşlerdir.

Hız. Peygamber bu durumu çok iyi bildiği için ümmetinin de aynı hataya düşmesini istemediğinden şu evrensel uyarıyı yapmıştır:

-*"Hristiyanların Meryem oğlunu aşırı methettikleri gibi beni de aşırı methetmeyin. Ben ancak bir kulum. (Bana) Allah'ın kulu ve elçisi deyiniz."* Hristiyanların aşırı gittikleri başka bir nokta da dinlerinde olmayan ruhbanlığı ihdâs etmeleridir.

Allah Teâla sadece ibâdetlerde değil, hayatın diğer sahalarında da aşırılığa gidilmemesini ve orta yolun takip edilmesini şu ayet-i kerîmelerde istemektedir:

"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri (siz kendinize) haram kılmayın ve sınırı da aşmayın. Çünkü Allah sınırı aşanları sevmez."

"Hem elini bağlayıp boynuna asma, hem de onu büsbütün açıp salma."

"Onlar ki, infâk ettikleri vakit isrâf etmezler, cimrilik de yapmazlar; ikisi arasında orta bir yol tutarlar."

"Yeyiniz, içiniz fakat israf etmeyiniz; şüphesiz Allah müsrifleri sevmez."

Hız. Peygamber de:

-*"Dinde aşırılıktan sakınınız. Sizden öncekiler ancak dindeki aşırılıkları sebebiyle helâk oldular."*

-*"Ey insanlar size orta yol gerekir. Siz bıkmadıkça Allah asla bıkmaz."* "(Sözlerinde ve davranışlarında ileri gidip) haddi aşanlar, helâk olmuşlardır.

-*"Size bir iş emrettim mi, gücünüz yettiği oranda yerine getiriniz. Bir şeyden yasakladığımda ondan da kaçınınız."* buyurmuştur.

Hız. Peygamber'in ibâdet durumunu öğrenmek üzere üç kişi Hız. Aişe vâlidemize gelerek O'nun günlük yaşayış ve ibâdetini öğrenmişler ve kendi yaptıkları ibâdetleri az görerek "Hız. Peygamber'in geçmiş ve gelecek günahları affolunduğu halde bizim yaptıklarımız Allah Resûlünün yaptıklarının yanında bir hiçtir." diyerek kendi aralarında bazı kararlar almışlardır. Bunlardan biri, geceyi tamâmen namaz kılarak geçireceğini, bir diğeri gündüzleridevamlı oruç tutacağını, üçüncüsü de evlenmeyip, kadınlardan uzak duracağını söylemiştir. Durum Hız. Peygamber'e intikâl ettirilince O, bu duruma kızmış ve şöyle buyurmuştur:

-Andolsun ki içinizde Allah'tan en çok sakınıp çekinen ve en çok korkan benim. (Durum) böyleyken bazen oruç tutuyor, bazen tutmuyorum, gecenin bir kısmında namaz kılıyor, bir kısmında uyuyorum, kadınlarla da evlenir, münâsebetle bulunurum. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir."

-Ey insanlar! Takat getireceğiniz işler yapın. Zira siz usanmadıkça Allah da (sevap yazmaktan) usanmaz. Allah'a en hoş gelen az da olsa devamlı olanıdır."

-"Sizden hiç birinizin ibâdeti kendisini kurtaramaz" buyurmuştur. Bunun üzerine ashab: -"Ya Resûlallah! Seni de mi ibâdetiniz kurtaramaz?" diye sorduklarında Hz. Peygamber: "-Evet beni de. Meğer ki Allah rahmetiyle mağfiret etmiş olsun." buyurdu. Hz. Peygamber devamla şöyle buyurdu: "(Ashabım) orta yolu tutun, sabah ve akşam vaktinde, bir miktar da gecenin son kısmında (ibâdet edin). İ'tidalı iltizam ediniz ki maksâdınıza eresiniz."

-"Ameller ancak niyetlere göredir"

Hz. Peygamber'e geceleri uyumayan devamlı ibâdet eden Havla binti Tuveyt isminde bir kadından bahsedildi. Hz. Peygamber, bu kadının bu halinden hiç hoşnut olmayıp şöyle buyurdu: "Bırak yeter, takat getirebileceğiniz amelleri yapın! Vallâhi siz usanmadıkça Allah da usanmaz"36 Hz. Peygamber bu hadisinde de ibâdetlerde ifrata düşülmemesini ve daima dengenin gözetilmesini istemiştir. Aslında bu kadının tutumu şu âyet-i kerîmeye de ters düşmektedir: "Uykunuzu bir dinlenme kıldık, geceyi bir örtü yaptık, gündüzü de çalışıp kazanma zamanı kıldık." Hz. Peygamber, ahreti istemek ve Allah'a mutlak sûrette kulluk etmek için hiçbir zaman dünyadan el çekme düşüncesinde olmamıştır.

Gündüzleri oruç tutan, geceleri ibâdetle geçiren ve ailesini ihmâl eden Abdullah b. Amr İbn As'ın bu durumu Hz. Peygamber'e haber verilince Hz. Peygamber, ona:

-"Öyle yapma! Bazen oruç tut, bazen de tutma, bazen uyu, bazen ibâdete kalk. Zira senin üzerinde vücudunun hakkı, gözlerinin hakkı, eşinin hakkı, ziyaretçilerinin hakkı var" diyerek üzerine düşen sorumlulukları ve hakları bir bir hatırlatmış ve görevlerini aksatmamasını istemiştir.

- Güneş altında ayakta durmayı, gölgelenmemeyi, konuşmamayı, oruç tutmayı adayan Ebu İsrâil isimli adama karşı Hz. Peygamber'in tutumu "Gölgelensin, konuşsun, otursun ve orucunu tamamlasın" şeklinde olmuştur.

-Hz. Peygamber bir keresinde mescide girdiğinde iki direğin arasından çekilmiş bir iple karşılaştı. "Bu ip nedir?" diye sorunca Sahâbe-i kirâm "Bu Zeyneb'in ipidir(namazda ayakta durmaktan) yorulunca bu ipe tutunur" dediler. Hz. Peygamber bunun üzerine şöyle buyurdu: "Hayır, bu ipi çözünüz. Sizden biri zinde ve dinç olduğu (sürece) namaz kılsın. Yorulunca da hemen yatsın."

- "Sizden birisi namaz kılariken uykusu gelirse kendisinden uyku geçinceye kadar yatsın, uyusun. Çünkü uykulu iken namaz kıldığında farkında olmadan istiğfar edeyim derken kendine sövercesine bedduâ edebilir."

-Bazı kişilere ne oluyor ki, benim yaptığım şeyleri yapmaktan kaçınıyorlar! Allah'a yemin olsun ki, ben Allah'ı onlardan daha iyi bilirim, onlardan daha çok çekinir ve saygı duyarım" buyurmuşlardır.

-Hz. Peygamber Osman b. Maz'ûn'u çağırarak "Sen, Sünnetimi beğenmiyor musun?" diye sorar. Osman b. Maz'ûn: "Hayır ey Allah'ın Resûlü, kasem olsun hayır! Aksine aradığım şey senin sünnetindir!" dedi. Resûlullah bunun üzerine şöyle buyurdu: "Bil ki, ben hem uyurum, hem namaz kılarım; oruç da tutar, iftar da ederim, kadınlarla evlenirim de, ey Osman, Allah'tan kork. Zira ehlinin senin üzerinde hakkı var, misâfirin senin üzerinde hakkı var, nefsinin senin üzerinde hakkı var. Öyle ise bazen oruç tut, bazen ye, namaz da kıl, uykunu da al."

Hz. Peygamber'in kâtiplerinden Hanzala, kendisinin münâfık olduğunu yolda rastladığı Hz. Ebu Bekir'e şu şekilde anlatır: "Hz. Peygamber'in huzurunda olduğumuz sırada bize Cennet ve Cehennem'den söz edilince, sanki gözlerimizle görmüş gibi oluruz. Oradan ayrılıp çoluk çocuğumuza, bahçemize karışınca (bütün bunları) unutup gidiyoruz" Hz. Ebu Bekir Hanzala'nın tesiri altında kalarak kendisinden endişe etmiş ve aynı durumun kendisinde de vâki olduğunu söylemiştir. Durum Hz. Peygamber'e intikal ettirilince Hz. Peygamber, tavzîh edici şu sözleri söylemiştir: "Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâle kasem olsun ki, siz benim yanımdaki hâli dışarda da devam ettirmiş olsanız melekler sizinle yataklarınızda, yollarda müsâfaha ederdi. Fakat ey Hanzala, bazen öyle, bazen böyle olması normaldir."

Ne din adına dünyanın terkedilmesi, ne de dünya adına dinin terkedilmesi söz konusudur. Hz. Peygamber bu dengenin korunmasını hassâten istemiş, bu bağlamda inanan kişiyi ilgilendiren bir takım haklardan bahsetmiş ve bu hakların ihlâl ve ihmâl edilmemesini her seferinde vurgulamıştır. O, bu haklara işaretle: "Vücudunun sende hakkı vardır, gözünün sende hakkı vardır, nefsinin sende hakkı vardır, hanımının sende hakkı vardır, çocuğunun sende hakkı vardır, ailenin sende hakkı vardır, arkadaşının sende hakkı vardır, misafirin sende hakkı vardır, Rabbinin sende hakkı vardır, her haksahibine hakkını ver, buyurarak bu hakların hangi niyetle ve ne adına olursa olsun terkedilmemesini istemiştir.

III - İbâdetlerde Kolaylık

Nitekim geçmiş ümmetlerde varolan bazı ağır hükümler bu ümmet için kolaylık olsun diye kaldırılmıştır. Örneğin, önceki ümmetlerde Ramazan gecelerinde cinsel münâsebetin yasaklanması, bazı yiyeceklerin haram kılınması v.b. hususlar bu ümmetten kaldırılmıştır. Geçmişte mevcut olan bazı ağır yüklerin kaldırıldığı konusunda şu âyeti zikredebiliriz: *"Onların ağır yükünü ve üzerlerinde buluna gelen bağları (zincirleri bukağıları) indirir."*

İslâm dininde ibâdetin belli bir mekânı yoktur. Hz. Peygamber: *"Veryüzü benim için temizleyici ve mescid kılındı"* buyurarak bunu teyit etmektedir.

İslâm dininde inanç bağlamında kimse kimseye zor kullanarak din dayatamaz. İnsanların özgür irâdeleri hiç kimse tarafından ipotek altına alınarak bir dine inanmaya zorlanamaz. Neticesine katlanmak şartıyla herkes inanıp-inanmama noktasında serbest ve özgür bırakılmıştır. Şu âyet-i kerîmeler bu konuya ışık tutmaktadır:

"Dinde zorlama yoktur."

"Dileyen imân etsin, dileyen kâfir olsun."

"Rabbin dileyeydi yeryüzündekilerin hepsi toptan mutlaka inanırdı. O halde sen mi insanları mü'min oluncaya kadar zorlayacaksın."

"Herhalde sen inanmıyorlar diye neredeyse kendini helâk edeceksin. Dilesek onların üzerine gökten bir mûcize indiririz de boyunları ona eğilir."

"Ey Habibim! Sen sevdiğini hidâyete iletemezsin, fakat Allah dilediğini hidâyete erdirir."

Konuyla ilgili olan şu âyet-i kerîmeleri verebiliriz:

"Allah sizin için kolaylık diler, kesinlikle size zorluk dilemez."

"(Allah) din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yükledi."

"Biz Kur'an'ı sana güçlük çekesin diye değil, ancak korkanlara bir öğüt olsun diye indirdik."

"Allah hiçbir kimseyi gücünün yetmeyeceği şeyle sorumlu tutmaz."

"Allah sizden (yükünüzü) hafifletmek ister. Zira insan zayıf tabiatlıdır."

"Andolsun ki, biz Kur'an'ı düşünmek (ibret ve öğüt almak) için kolaylaştırdık, ibret ve öğüt alan var mı?"

"Biz Kur'an'ı, ancak takva sahiplerini müjdelemen ve inatçı bir topluluğu onunla uyarman için kolaylaştırdık."

Buhârî , Kitâbu'l-İman'ın bir bâbına *"Din kolaylıktır"* (ed-Dînu yüsrun) adını vererek dindeki kolaylık anlayışını dile getirmektedir.

Hiz. Peygamber'in konuyla ilgili şu hadislerini verebiliriz:

"Gerçekten bu din kolaylıktır. Hiç kimse yoktur ki, din hususunda kendini zorlasın da din ona galebe etmesin."

Öyleyse orta yolu takip edin. **Begavî**, bu hadisin şerhinde şöyle der: *"Hadiste, ibâdette orta yolu tutma ve insanı yıpratmak şeyleri terketme emri vardır. Çünkü Allah kullarından istirahat etmeksizin gece ve gündüz devamlı olarak kendisine ibâdet etmelerini istemez."*

Hiz. Aişe Hiz. Peygamber'in bu yönünü çok güzel bir şekilde şöyle anlatır: *"Resûlullah iki şey arasında muhayyer bırakıldığında, o şey günah olmadığı sürece mutlaka en kolayını seçerdi. Ama günah olursa, o zaman da bu günahtan insanların en uzağı idi."*

Hiz. Peygamber ticarete, alış-verişte de kolaylık prensibini devreye sokarak şöyle buyurmuştur: *"Sattığında, aldığına, alacağını istediğinde kolaylık gösteren kişiye Allah rahmet etsin."* *"Müşteri olsun, satan olsun her kim kolaylık gösterirse, Allah onu Cennet'e dahil eylesin."*

Hiz. Peygamber'e bir gün biri gelerek: *"Ey Allah'ın Resûlü filanca bize namaz kıldırırken o kadar uzatıyor ki, sabah namazına gitmekten (âdeta) geri kalıyorum."* dedi. Bu duruma çok kızan Hiz. Peygamber, minbere çıkarak şunları söyledi: *"Ey insanlar, içinizde Müslümanları dinden soğutanlar var. Herhangi biriniz namaz kıldırarak olursa hafif tutsun. Çünkü cemaatin içinde zayıf, yaşlı, iş-güç sahibi olanlar vardır."*

Başka bir hadiste Hiz. Peygamber: *"Ben namaza başlarım ve bu namazı uzatmak isterim. Fakat bir çocuk ağlaması işitirim de, annesinin çocuğunun ağlaması sebebiyle çektiği sıkıntıyı bildiğim için namazı kısaltırım."* buyurmuştur.

Hiz. Peygamber'in yanına Necd halkından saç-baş dağınık bir halde bir adam geldi ve Hiz. Peygamber'e İslâm'ın ne olduğunu sordu. Hiz. Peygamber, İslâm'da, beş vakit namazın, zekâtın ve Ramazan'da oruç tutmanın farz olduğunu, ancak yapmak isteyenler için bunlardan başka nâfilelerin de olduğunu beyân ederek cevap verir. Bunun üzerine adam (farzları kastederek) *"Vallahi bundan ne fazla ne eksik bir şey yaparım"* diyerek oradan ayrıldı. Hiz. Peygamber de: *"Eğer doğru söylüyorsa kurtuldu gitti"* buyurdular.

Hiz. Peygamber bir gün ashâbıyla mecidde otururken bir A'rabî geldi ve kalkıp mescidin bir köşesine bevletmeye başladı. Ashâb-ı Kırâm öfkeyle bağırarak adamı engellemek istediler. Fakat Resûlullah derhal ashâbına müdâhale ederek: *"Bırakın adamı, görsün işini!"* buyurdular ve bevlın üzerine bir kova su getirilip dökülmesini emrettiler. Sonra bedeviyi yanına çağırarak burasının mescid olduğunu, pisletmenin, kirletmenin doğru olmayacağını, buralarda Allah'ın zikredildiğini, namaz kılındığını, Kur'an okunduğunu güzel bir lisanla anlatarak adamı ikna ettiler. Daha sonra da

ashabına: *Sizler zorlaştırıcı olarak değil, kolaylaştırıcı olarak gönderildiniz*" buyurarak onlara gerçek misyonun ne olduğunu hatırlatmış oldu. "Hz. Peygamber bizzat kolay ve basit davranışın kâmil bir insanda temessülü idi."

Örneğin, yatsı namazının geciktirilmesiyle ilgili olarak *"ümmetime meşakkat vermeyeceğimi (bilseydim) yatsı namazını gecenin son üçte birine kadar tehir ederdim."* buyurmuşlardır. Ümmetine zorluk olacağını düşünerek visal orucunu yasaklamıştır. Bu konuda kendisinin özel durumu olduğunu ifâde etmiştir. Yine aynı kaygıdan dolayı misvak konusunda: *Ümmetime meşakkat olmasaydı her namazda misvak kullanmalarını emrederdim."* buyurmuşlardır.

Hz. Peygamber Hacc'ın farz oluşunu açıklayınca bir adam: *"Her sene mi ey Allah'ın Resûlü!"* diye sordu. Allah'ın elçisi cevap vermedi. Adam sorusunu üç defa tekrarlayınca Hz. Peygamber: *"Evet desem, üzerinize farz olur, yapamazsınız, benim sizi serbest bıraktığım hususlarda siz de beni serbest bırakınız"* buyurdu. Hz. Peygamber'in terâvih namazında da aynı tavır içerisinde olduğunu görmekteyiz. O, ramazanda dört gece arka arkaya mescide çıkarak terâvih namazı kıldı. Cemaat gitgide çoğalınca Hz. Peygamber mescide gitmeyerek evde kıldı. Ertesi gün sabahleyin mescide çıkmayışının sebebini şöyle açıklamıştır: *"Gece toplanıldığını gördüm, fakat gece (terâvih) namazı size farz kılınmasından korktuğum için çıkıp sizin yanınıza gelemedim."* Böylece Hz. Peygamber, ümmetini hiçbir zaman unutmamış onlara her zaman şefkat ve merhamet kanatlarını açmış kolaylık yolunu takip ve tavsiye etmiştir.

Peygamber Hadislerinde *"Allah beni zorlaştırıcı ve şaşırtıcı olarak değil, aksine muallim ve kolaylaştırıcı olarak gönderdi"* buyurarak bir nevi görevleri arasında kolaylık prensibini uygulama da olduğunu belirtmiş olmaktadır.

Hz. Peygamber'in tebliğde tedricilik prensibini uygulaması da bir nevi kolaylık ilkesini esâs almasından kaynaklanmaktadır. Hz. Muaz'ı Yemen'e gönderirken Yemen halkını önce şahâdete, bunu kabul ederlerse beş vakit namaza, bunu da kabul ederlerse zekât vermeye dâvet etmekle emretmiştir. İnsanların ruhunda psikolojik infial uyandırmamak, bilâkis dinin kolaylığını anlatarak ve göstererek psikolojik etki sağlayabilmek için tedrice riâyet ederek kolaylaştırma esasından hareket etmek elzemdir.

11. ÜNİTE: HZ. PEYGAMBER'İN BAZI NİTELİKLERİ AÇISINDAN KUR'ÂN-I KERÎM'DE KENDİSİNİ UYARAN ÂYETLERİN ANALİZ

I- Hz. Peygamber'in Mâsumiyeti

Peygamberlerin sıfatları Sıdk, emânet, fetânet, ismet ve tebliğdir. Konumuzla ilgili olduğu için burada sadece ismet sıfatı üzerinde durulacaktır.

İsmet kelimesi "asame" fiilinin mastarı olup korumak, hıfzetmek, menetmek, sakındırmak gibi manalara gelmektedir. ıstılâhi manası şöyledir: Peygamberlerin küçük-büyük bütün günahlardan korunmuş olmasıdır. Buna göre ismetin, peygamberlere mahsus bir sıfat olduğu ve günah işleme gücü kendilerinden alınmadığı halde Allah tarafından günahlardan, halkın gözünden değerlerini düşürecek şeylerden korunmuş olmaları anlaşılmaktadır.

Ehl-i Sünnet âlimlerinin çoğunluğuna göre, ismet sıfatı peygamberlikten sonra vacip olur. Dolayısıyla peygamberlik öncesinde nâdirenonların günah işlemeleri câizdir. Bir kısım ehl-i sünnet âlimleri ise, ismetin peygamberlik öncesi ve sonrası için geçerli olduğu, dolayısıyla onların her iki dönemde de küçük-büyük günah işlemedikleri görüşündedirler.

Cumhura göre peygamberler, kasten büyük günah işlemekten masumdur. Ancak sehven büyük günah işlemeleri, kasten küçük günah işlemeleri ise mümkündür.

Bazıları câiz görse de âlimlerin çoğuna göre, onların yanılarak büyük günah işlemeleri de câiz değildir. Âlimler, peygamberlerin masum oluşlarını peygamberlerin seçkin ve üstün insan olmalarına bağlar. Şu âyeti delil olarak kabul ederler: *"Doğrusu onlar katımızda seçkin, iyi kimselerdendirler."* **Pezdevî'ye** göre, eğer peygamberler için büyük günah işlemeleri câizdir dersek o zaman yalan söylemeleri de mümkün hale gelir. Bu durumda söylediklerinin güvenilirliği kalmaz ve risâlet görevlerini de yürütemezler.

Bu konuda eser yazan **Fahrüddin er-Râzî** peygamberlerin küfür ve bid'at gibi günah işlemeyecekleri, dini kasıtlı veya kasıtsız tahrif etmeyecekleri, dalgınlık ve unutkanlık hariç dini konulara ilişkin kasıtlı olarak hatalarının olmayacağı hususunda ümmetin ittifakı olduğunu ifade eder. **Razî'ye** göre onlardan günahın sudur etmesi ancak üç durumdan biri ile olur: **a)** Yanılma (sehv) ve unutkanlık. **b)** Daha uygun olanı terk etmek. **c)** Yasak olunan ile mübah olanın birbirine karışması.

Aliyyü'l-Kârî peygamberlerin küçük-büyük günah işlemekten, küfür ve çirkin işlerden korunmuş olduklarını söyler. **İmam Matûrîdî** *"İsmet mihneti (külfeti) kaldırmaz."* der. **Nureddin es-Sâbûnî**, bu sözün manasını şöyle açıklar: "Peygamber'in gûnahtan korunmuş olması O'nu, taate zorlamadığı gibi günah işlemekten de âciz bırakmaz. Ne var ki, ismet, Allah'ın bir lûtfu olup peygamberi hayr yapmaya sevkeder, kötülüklerden alıkor. Fakat ilâhi imtihanın gerçekleşmesi için onda yine de irade mevcuttur."

Mâtürîdîlere göre peygamberler, büyük-küçük bütün günahlardan, her türlü küfür ve şirkten uzaktır. Ancak çok küçük, hafif hatalar, **zelle** türünden ayak sürçmeler onlardan sadır olabilir. **Eş'arîlere** göre ismet; "Allah Teâlâ'nın peygamberlere itaat gücü verip masiyet gücü vermemesidir. Böylece peygamberler günahlardan korunmuş olurlar." **Eş'arî**, peygamberlerin büyük-küçük bütün günahlardan, hatta çok küçük hatalardan bile masum oldukları görüşündedir.

Şia mezhebi ise, onların büyük-küçük hiçbir günahı ne kasıtlı, ne de te'vil, dalgınlık ve unutkanlıkla işlemelerinin mümkün olamayacağı görüşündedir. Şî'ler, onların vahiy öncesi ve sonrası büyük-küçük günah işlemeyeceklerini savunurlar. **Mu'tezile** akli sebeplerden dolayı peygamberlerin yüce, ilâhî görevine leke düşürür düşüncesiyle küçük-büyük hiçbir günahın peygamberlerden sâdir olamayacağını kabul etmiştir. Mu'tezile'ye (Fudayliye kolu hariç) ve Haricilere göre peygamberler peygamberlikten önce de masumdurlar. Onlara göre, toplumda güvensizlik meydana getireceği için onlar büyük günah işlemezler.

Tebliğde ve tebliğ ile alakalı konularda zaruri olan ismet sıfatı, bir "beşer" olarak Rasûlullah'dan sâdir olan sözler, ictihadlar ve hükümlerde de aynen geçerli değildir. Çünkü O'nun da başkaları gibi isabet ettiği ve hataya düştüğü olmuştur.

II- Hz. Peygamber'in İctihadi

Cumhur ulemaya göre Hz. Peygamber, vahyi beklemeksizin mutlak manada ictihad yapabilir. Aynı zamanda usulcülerin çoğunluğu, bu görüşü savunurlar. Hanefilerin görüşü de bu istikamettir.

Kurtubî, "*İş hususunda onlarla müşâvere et.*" âyetinin Hz. Peygamber'in ictihadına işaret ettiğini ifade eder. Doğal olarak Hz. Peygamber ashâbiyla çok sayıda istişarede bulunmuş, onların ictihadlarına da müracaat etmiştir.

Bedir savaşında ordunun konuşlandırılmasıyla ilgili olarak sahabeden **Hubab b. Münzir'in** görüşünü kabul etmiştir. Uhud savaşının Medine içinde mi, yoksa Medine dışında mı yapılacağı konusunda ihtilaf edilmiş, ortaya farklı görüşler çıkmış, Hz. Peygamber de kendi görüşüne aykırı olan Medine dışında yapılmasına karar vermiştir. Hurma aşılama konusundaki görüşleri, "*Giyle hadisi*" dediğimiz emzikli kadınlarla cinsel teması yasaklamayı düşünmesi, daha sonra da işin doğrusunu öğrenince bundan vazgeçmesi gibi bazı ictihadlarından bahsedilebilir.

Ebû Ali Cübbâî ve oğlu **Ebû Haşim**, peygamberlerin ictihadını câiz görmezler. "O, kendiliğinden bir şey söylemez; söylediği ancak kendisine gönderilen vahiydir." âyetini delil olarak gösterirler. **İbn Hazm Mu'tezile'nin çoğu** ve **Eş'arîler** de bu görüştedir. **Kadı Ebû Bekir el- Bakîlânî** ve **Gazzâlî** gibi bazı âlimler, bu konudaki delilleri yetersiz görerek tavakkuf etmişlerdir.

Hanefi âlimlerinden **Serahsî**, hakkında nass bulunmayan her hangi bir konuda Peygamber, belli bir süre vahyin gelmesini bekler, vahiy gelmediği takdirde ictihadiyle hareket eder ve tam olarak karar kılınca bu durum hüküm için kesin delil olur der.

O'nun ictihadında yanılıp yanılmayacağı konusunda da âlimler arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Âlimlerin bir çoğu O'nun ismet sıfatı sayesinde masum olduğunu, dolayısıyla hata yapmayacağı görüşündedirler. **Hanefilerin çoğu** ise, O'nun ictihadında hata etmesi câizdir, ancak O, hatasında karar kılmaz görüşündedir. Buna göre Hz. Peygamber, hata üzerine bırakılmaz⁶³ ve bu uyarılmaların da hemen yapıp geciktirilmeyeceği söz konusudur.

Serahsî, Hz. Peygamber'in diğer insanlar gibi ictihad yapabileceğini ve yanılabilceğini, ancak O'nun dini konulara olan vukûfiyeti sebebiyle hatasının olmayacağını ifade eder. Onların, ictihadlarında yanılmaları onlara bir noksanlık getirmez.

Kâdî İyâd, Hz. Peygamber'in, dünya işlerinde sehv ve hata yapabileceğini, bunun câiz olduğunu ve kendisine bir hâlel getirmeyeceğini ifade eder. Âyet ve hadislerde kendisinin sık sık bir beşer olduğu vurgulanır. Örneğin "*De ki: Ben de sizin gibi bir insanım.*" âyeti buna güzel bir örnektir. Dolayısıyla beşer olan ve beşerî niteliklerini yitirmeyen bir kişinin hata yapması da kaçınılmazdır.

III- Hz. Peygamber'in Uyarıldığını Gösteren Âyetlerin Analizi

Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'in bazı âyetlerinde hoş karşılanmayan bazı uygulamalarından veya yapmaya teşebbüs ettiği bazı hususlardan dolayı Hz. Peygamber'i uyarmıştır. Uyarılmaya konu olan hususlar, doğrudan Hz. Peygamber'in ictihadlarıdır. Hz. Peygamber'in uyarılmasıyla ilgili Kur'ân'da geçen dokuz örnek üzerinde durarak bunların analizini yapmak istiyoruz:

A)- Bedir Savaşı Esirlerine Yapılan Muâmele

Medine'ye yapılan hicretten kısa bir süre sonra müşriklerle yapılan Bedir savaşında müslümanlar galip gelmiş ve savaşta ele geçen esirlere yapılacak muâmele konusunda herhangi bir nass ortada olmayınca Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer gibi ashâbının ileri gelenleriyle konuyu müzâkere etmiş, onlardan görüş almıştır. Bilindiği gibi esirlere karşı değişik şekillerde muâmele yapılabilir. a)- Esir mübâdelesi. b)- Fidye karşılığı salıvermek. c)- Karşılıksız salıvermek. d)- Köle edinmek. e)- Öldürmek. İstişâre neticesinde Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir'in esirlerin fidye karşılığı serbest bırakılması görüşünü kabul etmiştir. O, fidye almakla düşmana karşı güç kazanacaklarını ve esirlerin hidâyete erebileceklerini düşünüyordu. Hz. Ömer ise bu konuda farklı

bir görüşe sahip olup, hak ettiklerini düşünerek düşmanın sindirilmesi ve korkutulması için esirlerin öldürülmesinden yana idi.

Hiz. Peygamber Ebû Bekir'in görüşünü benimsemiş ve bu görüşü uygulamaya koymuştu. Bu olay üzerine şu âyet nâzil olmuştur: *"Düşmanı çokertip yeryüzünde hâkim oluncaya kadar bir peygamberin esirleri olamaz. Siz dünya malını istiyorsunuz. Allah ise âhireti istiyor: Allah izzet ve hikmet sahibidir. Eğer Allah tarafından daha önce konmuş bir hüküm olmasaydı, aldığınız fidye yüzünden size büyük bir cezâ gelecekti. Elde ettiğiniz ganimetleri temiz ve helâl olarak yeyin; Allah'tan sakının, doğrusu Allah bağışlar ve merhamet eder."* Hiz. Peygamber ve Hiz.Ebû Bekir nâzil olan bu âyet üzerine çok üzülmüş ve ağlamışlardı.

Razî, burada hatanın olmadığını ifade eder. O'na göre daha iyinin terkinden dolayı kınama söz konusudur.

Sa'd b. Muâz da Bedir savaşının müşriklerle yapılan ilk savaş olduğunu, onların öldürölüp iyice hezimete uğratılmalarının esir alınmalarından daha uygun olacağını söylemiştir. **İbn Hişam** da burada itâbın olduğu görüşündedir. Bedir savaşı müşriklerle yapılan ilk savaştı ve müslümanların gücü zayıf, sayısı az, müşriklerin ise daha fazla idi. Dolayısıyla fidye karşılığında esirleri salıvermek, onların sayısını çoğaltmak demektir. Bundan dolayı bu hareket Allah tarafından hoş karşılanmamıştır.

B)- İçtiği Bal Şerbetine Gösterilen Tepki Üzerine Haram Kılma Teşebbüsü

Hiz. Âişe olayı şöyle anlatır: Hiz. Peygamber tatlıyı ve balı severdi. İkinci namazından sonra hanımlarının yanına giderdi. Zeynep binti Cahş'ın yanına gitmiş, ikram edilen bal şerbetini içmiş ve onun yanında uzunca kalmıştı. Ben ve Hafsa, Peygamber hangimizin yanına gelirse *'Sen meğâfir (bir nevi ağaçlardan elde edilen sakız) yemişsin, ben, senden meğâfir kokusu alıyorum.'* desin diye söz birliğine vardık. Hiz. Peygamber de bunun üzerine bir daha bal şerbeti içmeyeceğine yemin eder. Helâl olan bir şeyi kendisine bir nevi haram kabul etmesi üzerine âyet O'nu şöyle ikaz eder: *"Ey Peygamber! Eşlerinin gönlünü hoş edeceğim diye niçin Allah'ın helâl kıldığı şeyi haram kılıyorsun?"*

Razî olayla ilgili yorumunda şöyle der: Burada Hiz. Peygamber, hanımlarının rızasını kazanmak amacıyla bunu yaptığı için kınanmıştır. Ya da O'ndan böyle şeyler istemekten onları menetmek içindir. Dolayısıyla bu bir günahın sebebiyet verdiği bir kınama değil, aksine onurlandırmayı gaye edinen tatlı bir sitemdir.

C)- Hiz. Peygamber'in, Münâfık Olan Abdullah b. Ubeyy'in Cenâze Namazını Kılma Teşebbüsü

Hiz. Peygamber, münâfıkları davranışlarına göre değerlendirip, zâhirlerine göre hükmederek onlara karşı müslüman muâmelesi yapmaktaydı. Münâfıkların başı olan **Abdullah b. Ubeyy**, hicretin 9.yılı Tebuk seferi dönüşünde hastalanmış ve 20 gün hasta yattıktan sonra vefât etmiştir. İslâm düşmanı baş münâfık olan Abdullah b. Ubeyy öldüğünde oğlunun isteği üzerine Peygamber, onun cenaze namazını kıldirmaya teşebbüs etmiş, ancak ilâhi vahiy O'nu bu noktada derhal uyarmıştır: *Onlardan (münâfıklardan) ölen kimsenin (cenaze) namazını sakın kılma, mezarı başında da durma! Çünkü onlar Allah ve Rasûlünü inkâr ettiler, fâsık olarak öldüler."* Böylece bu âyet sayesinde bu konudaki belirsizlik ortadan kaldırılmış ve neticede münâfıkların cenaze namazının kılınması yasaklanmıştır.

Hiz. Ömer'in, Hiz. Peygamber'in **Abdullah b. Ubeyy'in** cenaze namazının kılınmasına karşı çıktığı ifade edilen **Buhârî** ve **Müslim'in** müşterek olarak naklettiği rivâyette Hiz. Peygamber, ona kendisinin bu konuda muhayyer bırakıldığını ve *"Onlar için ister af dile, ister dileme; onlar için 70 defa af dilemiş olsan da Allah onları asla affetmeyecektir..."* âyetini okuyarak ve âyetin zâhirine bakarak 70'den fazla istiğfar ettiğinde durumun değişebileceğini düşündüğünü ifade etmiştir.

Tevbe 84. âyet nâzil olmakla beraber bilahare şu âyet de nâzil olmuştur: *"Onlar için mağfiret dilesen de, dilemesen de birdir. Allah onları kesinlikle bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, yoldan çıkmış topluluğu doğru yola iletmez."*

Ayette anlatıldığı şekliyle Hiz. Peygamber, münâfıklar için 71, 72 veya daha fazla istiğfâr yapmış olsa da yine de Allah onları affetmez. Çünkü onlar inanmayanlar zümresindendir. Araplarda 7, 70, 700 gibi yedinin katları çokluk için kullanılır. Dolayısıyla âyetteki 70 rakamı kesretten kinâye olduğundan onlar hakkında ne kadar istiğfar edilirse edilsin sonucun değişmeyeceği şeklinde anlaşılmalıdır. Neticede âyette geçen 70 rakamı bir yerde imkansız ifade etmektedir.

D)- Abdullah b. Ümmi Mektûm Olayı

Hiz. Peygamber, müslüman olmalarını çok arzu ettiği Kureys'in bazı ileri gelenleriyle bir sohbet esnasında onlara İslâm'ı anlatırken gözleri görmeyen müslüman sahâbî Abdullah b. Ümmi Mektûm yanına gelerek bir nevi sohbeti bölmüş ve Hiz. Peygamber'den kendisini İslâm konusunda aydınlatmasını ve bilgi vermesini istemişti. O'nun bu tutumu Hiz. Peygamber'in hoşuna gitmemiş, sözün kesilmesini istememiş, bundan dolayı ona karşı ilgisiz davranarak onun isteklerine cevap vermemiş ve yüzünü çevirmişti. Yüce Allah, bu olay akabinde O'nun bu tavrını şöyle tenkid etmiştir: *Peygamber), âmânın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve geri döndü. Ne bilirsin, belki o temizlenecek? Veya öğüt alacak da o öğüt ona fayda verecek. Kendini muhtaç görmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun. Oysa ki onun*

temizlenip arınmamasından sen sorumlu değilsin. Fakat sen, koşarak ve (Allah'tan) korkarak sana gelenle de ilgilenmiyorsun."

Kadî İyâd da bunun Allah'ın emrine muhalif olan bir günah olmadığını beyan eder.

Razî de Hz. Peygamber'in yaptığına bir günah olmadığını, O'nun bu hareketinin, ihtiyatlı olanı ve iyi davranışı yapmama şeklinde bir hareket olduğunu söyler.

Olaydan sonra Hz. Peygamber, Abdullah b. Ümmi Mektûm'un yanına her gelişinde ona "Ey hakkında Rabb'im benî itâb ettiği (uyardığı) zat merhaba" der ve urbasını altına sererdi. Âyetle Peygamber uyarıldığı gibi, aynı zamanda âmâ olan **Abdullah b. Mektûm** da gözü gören kimselere nasip olmayacak bir şerefle taltif edilmiştir.

E)- Tebük Seferinde Münâfıklara İzin Verilmesi

Tebük seferi sıkıntılı bir mevsimde sıcak ve kurak bir ayda yapılmıştı. Bu seferde müslümanlar arasına fitne ve fesat sokmaya çalışan münâfıklar, düşmanın kuvvetli olduğunu, mevsimin müsait olmadığını ve bu seferden galip gelinemeyeceği gibi bahaneler ileri sürerek savaşa gitmek istememişlerdir. Onların bu hallerini Kur'ân çok güzel bir şekilde anlatır. Münâfıklar, mezkur gerekçeleri ileri sürüp bir nevi

Peygamber'i yanıltarak O'ndan savaşa gitmeme izni istediler. O da onlara izin verdi ve neticede onlar sefere çıkmadılar.

İzin verme istikametinde cereyan eden ve beğenilmeyen bu ictihad üzerine şu âyet nâzil oldu: "Allah seni affettsin. Fakat doğru söyleyenler sana iyice belli olup, sen yalancıları bilinceye kadar onlara niçin izin verdin? Allah'a ve âhiret gününe iman edenler, mallarıyla, canlarıyla cihad etmeleri hususunda senden izin istemezler. Allah takva sahiplerini çok iyi bilendir. Senden ancak, Allah ve âhiret gününe inanmayan, kalpleri şek ve şüpheye düşüp de o şüpheler içinde şaşırıp bocalayan kimseler izin isterler.

Fahrüddin er-Razî, burada da bir günahdan bahsedilemeyeceğini, bunun savaş tedbiri türünden bir şey olduğunu ve daha iyinin terki söz konusu olduğu için âyetin nâzil olduğunu ifade eder. **Süleyman Ateş** de bunun günahla bir ilgisinin bulunmadığını, izin verilmesinin bir yanıltma olduğunu ve bunun neticesinde Hz. Peygamber'in tatlı bir azar ile uyarıldığını ifade eder.

F)- Müslüman Fakirlerin Dışlanma İsteğinin Kabul Edilmesi

Kureyşliler, Hz. Peygamber'le beraber oturup konuştukları zaman kendilerinin yanında müslüman fakirlerin bulunmasını istemiyorlardı. Bu isteklerini Peygamber'e açıkça bildirip onların kovulmasını istiyorlardı. Onlar Peygamber'e hitaben şöyle diyorlardı: Bizler onlarla (fakir, köle, miskin gibileriyle) beraber oturamayız, ya bize onlardan ayrı bir oturum düzenle, ya da biz bulunduğumuz zaman onları yanımızdan uzaklaştır. Hz. Ömer de onların bu isteğini makul karşılamış ve Hz. Peygamber'e de

onların tekliflerini kabul ettirmeye çalışmıştır. Hz. Peygamber onların bu isteklerine meyleder gibi olunca uyarıcı âyet hemen nâzil olmuştur: "Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları kovma! Onların hesabından sana bir sorumluluk; senin hesabından da onlara herhangi bir sorumluluk yoktur ki, onları kovup da zâlimlerden olasın."

Olay Sa'd ibn Ebî Vakkas tarafından şöyle anlatılır: "Ben, İbn Mes'ûd, Bilâl, Suheyl, Ammâr, Mikdâd, olmak üzere toplam altı kişi, Rasûlullah'ın yanında bulunuyorduk." Müşrikler, Peygamber'e hitaben "Şunları yanından kov ki, yanına gelelim, biz onlarla birlikte olamayız." dediler. Nâzil olan bu âyet üzerine Hz. Ömer ve Hz. Peygamber düşüncelerinden vazgeçmişler ve bundan pişman olmuşlardır.

Fahrüddin er-Razî de kovma işinin gerçekleşmediğini ve böyle bir şeyin yaşanmaması için konulmuş bir yasak olduğunu ifade eder.

Mezkur olay üzerine yukarıdaki âyete benzer bir âyet daha nâzil olmuştur: "Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek duâ edenlerle birlikte candan sebat et. Dünya hayatının süsünü isteyerek gözlerini onlardan ayırma. Kalbini bizi anmaktan gâfil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme." Bu âyet, onlarla beraber oturmayı, onlara karşı sabır göstermeyi emretmiştir.

G)- Gelecekle İlgili Vereceği Bir Bilgide "İnşaallah" Dememesi

Hz. Peygamber'e değişik kesimler tarafından çeşitli zamanlarda ve değişik içerikli sorular soruluyordu. Yahûdiler tarafından kendisine ruh, Ashâb-ı kehf ve Zülkarneyn hakkında sorular sorulmuş, Hz. Peygamber de, yarın geldikleri takdirde bu sorulara cevap vereceğini bildirmişti. Ancak "inşaallah" demeden "Ben bunları yarın cevaplarım" dedi. Gelecek zamana yönelik konuştuğunu farkedemediği için "inşaallah" demeyi unutmuştu. Hz. Peygamber o suallerle ilgili vahyin hemen geleceğini sanıyordu, ancak vahiy 15 gün kadar gelmedi. Daha sonra bunun üzerine bu eksikliğini beyân edici mahiyette şu âyetler nâzil olmuştur: Herhangi bir şey hakkında sakın: 'Ben bunu yarın mutlaka yapacağım' deme. 'Ancak Allah dilerse yaparım' de. Bir şeyi unuttuğun zaman Rabbini an ve 'Umarım Rabbim beni bundan daha doğrusuna ve daha iyisine iletir' de"

H)- Yanıltılarak Yanlış Hüküm Verme Teşebbüsü

Cereyan eden bir hırsızlık olayı Hz. Peygamber'e intikal ettirilince, tek taraflı bir sorgulama yapmış, sorgulamada yalan söylenilerek yanıltılmış ve neticede haklının aleyhinde bir karar verme aşamasında iken ve buna meyletmişken

âyetle uyarılarak hatalı hüküm verilmesi önlenmiştir. Olayda bir Yahudi suçlanmış ve cezalandırılması istenmiştir. Uyarıcı âyetler şöyledir: *"Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitab'ı hak ile indirdik; hainlerden taraf olma! Ve Allah'tan mağfiret iste, çünkü Allah, çok yarlıgıyıcı, ziyadesiyle esirgeyicidir. Kendilerine hıyanet edenleri savunma; çünkü Allah hainliği meslek edinmiş günahkarları sevmez."*

İ)- Amcası Ebû Tâlib İçin Af Dileme İsteği

Kendisini müşriklere karşı uzun süre koruyan amcası Ebû Tâlib hastalandığı esnada Hz. Peygamber amcasının kelime-i şehâdet getirmesini arzu etmiş ancak buna muvaffak olamamıştır. Ebû Talib, yanında bulunan müşriklerin etkisinde kalarak ecdadının dini üzerine ölmeyi tercih ettiğini söyler. Hz. Peygamber'in, yine de onun için istiğfar etme teşebbüsü üzerine şu âyetler nâzil olmuştur : *"Ne Peygamber'e, ne de imân edenlere akraba bile olsalar, cehennemlik oldukları iyice belli olduktan sonra, müşriklere istiğfâr etmek yoktur. İbrahim'in babası için istiğfar etmesi de, sırf ona vermiş olduğu bir sözden dolayı idi. Böyle iken onun bir Allah düşmanı olduğu kendilerine açıklanınca o işten vazgeçti."* Âyete göre başkasına istiğfar ve mağfiret dilemenin birinci şartı o kişinin imân sahibi olmasıdır. Yine bu olay üzerine Ebû Talib'le ilgili başka bir âyet daha nâzil olmuş ve Yüce Allah, *"(Rasûlüm) Sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin; bilakis Allah dileyene hidâyet verir ve hidayete girecek olanları en iyi O bilir."* buyurmuştur.

12.ÜNİTE: SÜRELERİN FAZİLETİYLE İLGİLİ BAZI TEFSİRLERDE YER ALAN APOKRİF (MEVZU) HADİSLERİN KRİTİĞİ

I)- Kur'ân Tefsirinde Hadislerin Rolü

Sünnet'in Kur'ân karşısındaki konumu düşünüldüğünde Sünnet'in görevlerinden biri de Kur'ân'ı açıklama görevidir. Başka bir ifade ile Yüce Allah tarafından Hz.Peygamber'in yükümlü tutulduğu vazifelerden birisi Kur'ân'ı beyân etmektir. Hz.Peygamber'in bu görevle yükümlü tutulduğuna şu âyetler işâret etmektedir:

"Biz bu Kitabı sana ancak hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın ve imân eden kimselere de hidâyet ve rahmet olsun diye indirdik."

"İnsanlara kendilerine indirileni açıklamak için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur'ân'ı indirdik."

"(Allah'ın mesajlarını) onlara iyice açıklasın diye her peygamberi, yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik."

Sünnet, öz ve muhtasar olan Kur'ân âyetlerinin müphem ve mücmelini tafsîl, mutlakını takyîd ve umûmî lafızlarını tahsîs etmiştir. Hadisler hesaba katılmadan bazı âyetlerin doğru anlaşılması mümkün değildir. Kur'ân'ın ilk müfessiri Hz.Peygamber'dir. Hz. Peygamber'in tefsir örneklerini ve hadislerin tefsirdeki rolünü görmek isteyen kimse, Buhârî , Müslim ve Tirmizî gibi bazı hadisçilerin eserlerinde açmış oldukları "tefsîr" bölümlerine ve özellikle de rivâyet tefsirlerine bakabilir. Hadisler göz ardı edilerek doğru ve gerçekçi bir tefsirin yazılması düşünülemez.

II)- Tefsirlerin Uydurma Rivâyet ve Haberlere Yer Vermesi Açısından Kritiği

Maalesef pek çok tefsirde, hatta mu'teber ve meşhur olarak görülen tefsirlerde dahi zayıf ve mevzû hadislerle bolca yer verildiği görülmektedir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, aynı zamanda müfessirlerin seviyeli, kapasiteli âlim olmaları ve âlimler tarafından övülmeleri onların hiç hata ve yanlış yapmayacakları anlamına gelmez. **Ömer Nasûhi Bilmen**, *"Keşşâf ve Beydâvî tefsirinden sonra hiçbir zâtın tefsiri Ebu's-Suûd tefsiri kadar itibâr ve istihâre mazhar olmamıştır."* diyerek övdüğü bu müfessirler, sûrelerin faziletiyle ilgili uydurma hadislerle yer verdikleri için hata etmişler ve âlimler tarafından tenkid edilmişlerdir. Örneğin, **Ebu's-Suûd** Efendi'nin tefsirini metodolojik yönden tetkik eden **Abdullah Aydemir**, hadis bilmedikleri için birçok meşhur müfessir, eserlerini uydurma hadislerden koruyamadığı gibi, Ebu's-Suûd tefsirinin de uydurmalarla sâlim olmadığını tesbit etmektedir.**Fahrüddîn er- Râzî** bile bazen âyetlerin tefsirinde kullandığı bazı hadislerin mevzû olduğu konusunda tenkit edilmiştir. Dolayısıyla tefsirlerin eleştirilmesi gereken yönlerinden birisi, belki de en önemlisi, müfessirlerin, tefsirlerinde zayıf ve mevzû rivâyet, gerçek dışı hikâye ve menkıbelere yer vermeleridir.

Tefsirlerde İsrâiliyyât konusunu araştıran **Abdullah Aydemir**, şu düşüncürücü tesbitleri yapmaktadır: "Tefsir kitaplarına âdeta Benû İsrâîl'e âit kıssalar girdi ve İsrâiliyyât dediğimiz haberlerin deryası haline geldi. Bu hal Kur'ân'dan alınması gereken ibretleri büyük ölçüde gölgeledi; sahîh ve sağlam tariklerle bize ulaşan Hz.Peygamber'in hadislerinden yüz çevirmeye, onları bir kenara itmeye vesile oldu. Şüphesiz bu, dini nokta-i nazardan affı zor bir hatadır."

İbn Teymiyye de bu konuda şöyle der: Müfessirler var olan bir çok ihtilâflı (detay ve gereksiz olan) konuyu eserlerine almışlardır. Örneğin, Ashâb-ı Kehf'in isimleri konusundaki ihtilâflar, köpeklerinin rengi, sayıları konusundaki tatışmalar, Hz.Musâ'nın asasının hangi ağaçtan oluşu, Hz.İbrâhim için diriltlen kuşların isimleri, Hz.

Musâ zamanında öldürülen kimseye, dirilmesi için ineğin hangi organıyla vurulduğunun tartışması, Hz.Musâ'nın, Rabbi ile konuşması hangi çeşit ağacın yanında gerçekleştiği gibi konular tefsirlere girmiştir.Maalesef müfessirler bu tür sağlam olan ve olmayan malzemeyle tefsirlerini doldurmayı marifet saymışlar, belki de bu şekilde dikkatleri üzerlerine çekerek okuyucunun ilgisini çekmek istemiş olabilirler.

Abdülfettâh Ebû Gudde, çeşitli tefsirler üzerinde yaptığı tetkikler neticesinde tefsirlerde bol miktarda sahih hadislerin kullanıldığı gibi, pek çok zayıf ve mevzû hadisin de tefsirlerde yer aldığını ifade etmektedir.

Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan en-Nakkâş tefsirinde uydurma rivâyetlerin çokluğu sebebiyle âdeta kendisiyle alay edilmiştir. **Zehebî** de bu durumu te'kit etmektedir. **el-Berkânî** ise daha da ileri giderek **Nakkâş**'ın rivâyet ettiği tüm hadislerin münker olduğunu ve tefsirinde hiç sahih hadisin olmadığını ifade etmektedir.**Suyûtî** de konuyla ilgili şu değerlendirmeyi yapar: Taberî'den sonra bir çok âlim tefsir yazmıştır. Onlar rivâyet ettikleri haberlerdeki senetleri kısalttılar, sözleri eksik naklettiler. Bu yüzden sahih olanlar zayıf olanlarla karıştığı için böylece tefsire zayıf rivâyetler girdi. Her müfessir bulduğu her sözü tefsirine aldı, hatırladığı her sözü nakletti. Sonradan gelenler de, bunları sahih zannederek eserlerinde bunlara yer verdi. Öyle ki Fâtîha sûresinin sonunda yer alan "...gazaba uğrayanların ve sapıtanların yoluna değil." âyetinde -hadise göre- kastedilenlerin Yahûdî ve Hiristiyanlar olması gerekirken bunu on ayrı görüşle tefsir eden müfessirler vardır. eserine muhtelif konularla alakalı olarak dercettiği hadislerin sayısı bini aşan **Ebu's-Suûd Efendi** maalesef kuvvetli bir hadis bilgisine sahip olmadığı için bir hayli apokrif hadislerin ağırlık merkezini, sûrelerin fazileti ve onları okuyacak olan kimselere va'dedilen sevabı tayin eden ve her sûrenin sonuna dercedilenler teşkil eder.Üzerinde durduğumuz müfessirlerden biri olan ve övgüye mazhar olan **Ebu's-Suûd Efendi**, akıl ve mantığın kabul edemeyeceği israiliyyata da yer vermiştir. Bir çok konuda olduğu gibi bunları da, tamamıyla **el-Keşşâf** ve **Envârû't- Tenzîl'den** aktarmıştır. Az da olsa **Râzî'den** de bazı iktibaslar yapmıştır. Aslında problem sadece bu tefsirlerle sınırlı olmayıp, bu, hemen hemen tüm tefsirlerin müşterek problemidir.

İbn Teymiyye tefsirlerde mevzû hadislerin hayli çok olduğunu örnekler vererek ispatlamaya çalışmaktadır.O, bu açıdan bazı tefsirleri şöyle değerlendirir: **Sa'lebî**, **Vâhidî** ve **Zemahşerî** gibi âlimlerin, sûrelerin fazileti ile ilgili rivâyet ettikleri, hem de sûre sûre rivâyet ettikleri hadisler, ilim ehline ittifakla mevzûdur.**Sa'lebî** dindar ve iyi niyetli birisi olmasına rağmen, geceleyin odun toplayan gibi tefsir kitaplarında ne bulduysa sahih, zayıf ve mevzû demeden hepsini nakletmiştir. **Vâhidî** ise, daha iyi Arapça bilmesine rağmen **Sa'lebî'nin** yolunu takip etmiştir. **Begavî'ye** gelince onun tefsiri **Sa'lebî** tefsirinin bir özeti durumunda olan muhtasar bir tefsirdir. Ancak **Begavî**, tefsirini mevzû hadislerden ve bid'at olangörüşlerden korumuştur. **İbn Teymiyye'ye** Kitap ve Sünnet'e en uygun tefsir, **Zemahşerî**, **Kurtubî**, **Begavî'nin** tefsiri mi, yoksa başka tefsirler mi? şeklinde sorulan bir soruya O : "Hakkında soru sorulan üç tefsir içinde bid'atlerden ve zayıf hadislerden en uzağı **Begavî'nin** tefsiridir." şeklinde cevap vermiştir. Diğer tefsirleri de tenkit etmektedir.

Taassub ve taklit tefsirde sapmaya götüren en önemli iki faktördür. Bunlardan başka Arapçayı iyi kullanamamak, gereksiz ayrıntılara dalmak, müfessirin kendi ilim sahası dışına çıkması, her çıkan yenilik için Kur'ân'dan referans bulmaya çalışmak tefsirde sapmaya götüren diğer önemli nedenlerdir. Kısaca diyebiliriz ki, tefsirlerde görülen sapmalarda art niyetin olmadığı görülmektedir.

Kur'ân kıssalarında şahıslar ya müphem olarak geçilir, ya da künye, lakap, kişinin soy-sopu zikredilmeden sadece şahsın ismi zikredilerek olaya geçilir. Olayın geçtiği zaman ve mekana da çoğu zaman yer verilmez. Oysa müfessirlerimiz bu gibi hususların ayrıntılarına dalmış, zaten lüzumsuz olan bu tür ayrıntılarla ilgili ihtilaflı görüşleri nakletmiş ve bu farklı görüş veya rivâyetlerin tartışmalarına girmişlerdir. Bu konuda ne denli lüzumsuz ayrıntılara daldıklarını tesbit etmek için Ashâb-ı Kehf kıssasıyla ilgili olarak naklettiklerine bakmak yeterlidir.

III)- Fedâilü'l- Kur'ân

Hadis kaynaklarında konuyla ilgili olarak "Fedâilü'l-Kur'ân" ismiyle bölümler açılmıştır. Örneğin ilk dönem hadis kaynaklarından olan Buhârî, Tirmizî ve Dârimî'nin eserlerinde bu bölümleri görmekteyiz. Daha sonra kaleme alınmış eserlerde de bu bölümlere yer vermeye devam edilmiştir. **Müstedrek**, **Câmiu'l-Usûl** ve **Kenzu'l-Ummâl** gibi eserlerde de bu bölümler yer almaktadır. Özellikle **Kenzu'l-Ummâl'de** bu bölümün çok geniş olduğu gözlenmektedir. Ancak burada sahih, hasen, zayıf ve mevzû hadisler karışık bir şekilde ve çok miktarda yer almaktadır. Sayıları hayli çok olan bu eserlerde Kur'ân'la ilgili çeşitli konular yer almaktadır. Örneğin, Kur'ân âyetlerinin yazılması, mushaf haline getirilmesi, çoğaltılması, yedi harf meselesi, Kur'ân'ın ezber ve yazı yoluyla korunması, okunması, ezberlenmesi, öğrenilmesi ve öğretilmesi gibi Kur'ân'ı yakından ilgilendiren konular yer almakta ve konularla ilgili rivâyetler nakledilmektedir.

Kur'ân, inananlar arasında okunmasının önemini vurguladığı ve anlattığı gibi hadisler de konuyla ilgili olarak pek çok açıklama getirmiştir. Kur'ân'ın faziletiyle ilgili hadislerin bir kısmı, Kur'ân'ın tamamının faziletine dâir olup, bir kısmı da Kur'ân'ın sûrelerine veya salt âyetlerine mütealliktir. Kur'ân'ın faziletiyle ilgili vârit olan hadisler arasında sahih ve hasenler olduğu gibi, zayıf ve mevzû olanlar da vardır. Bunlar nakledilirken bir birine karıştırılmayıp sıhhat durumları mutlaka belirtilmelidir.

Kur'ân'ın konumunu ve önemini anlatan şu hadisleri örnek olarak verebiliriz:

- Şüphesiz ben, size kendilerine sarıldığınız sürece hiç sapıtmayacağınız iki şey bıraktım: Bunlar, Allah'ın kitabı ve peygamberinin sünnetidir."
- Hiçbir peygamber yoktur ki, beşerin kendisine inanmasına vesile teşkil eden (bir Mûcize) verilmiş olmasın. Şüphesiz ki, bana verilen mûcize ise Allah'ın bana vahyettiği Kur'ân'dır..."
- Sözün en hayırlısı, Allah'ın Kitabıdır..."
- "...Kur'ân'ın diğer kelâma olan üstünlüğü, Allah'ın diğer yaratıklarına olan üstünlüğü gibidir."
- "Kur'ân, Allah'a semâ, arz ve içindekilerden daha sevimlidir."

Kur'ân'ın öğrenilmesi, okunması, ezberlenmesi ve başkalarına öğretilmesini teşvik eden pek çok sağlam hadis de vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

- İçinde Kur'ân'dan hiçbir şey bulunmayan kimse harap olmuş ev gibidir."
 - Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğretendir."
 - "Kur'ân'ı öğreniniz, muhakkak ki, O, kıyamet günü ehline ne güzel şefaattçidir."
 - "Hafız olup da Kur'ân okuyan kimse, melekler ile beraberdir. Kendisine zor geldiği halde Kur'ân okuyana ise iki ecir vardır."
 - "Ancak iki kişi gıpta edilmeye değer: Birisi, Allah'ın kendisine Kur'ân ihsan ettiği ve gece-gündüz onunla meşgul olan (onu okuyan, onunla amel eden) kimsedir. Diğeri de Allah'ın verdiği malı gece-gündüz (fakirlere) infâk eden kimsedir."
 - "Allah'ın evlerinden bir evde (cami veya mescidde) Allah'ın kitabını okumak ve aralarında müzakere etmek için bir araya gelen bir topluluk üzerine huzur iner, onları rahmet kaplar, melekler kuşatır ve Allah onları kendi katındakilerle beraber zikreder."
 - Allah'a yemin ederim ki, o (ihlâs sûresi), Kur'ân'ın üçte birine denktir."
 - "Geceleri Bakara sûresinin sonundan iki âyet (âmenerrasûlû) okuyan kimseye o iki âyet kâfi gelir."
- Gerek Kur'ân'ın fazileti, gerekse sûre ve âyetlerin faziletiyle ilgili nakledilen hadislerin tümünün sahih olduğunu veya tümünün sahih olmadığını söyleyemeyiz.
- Örnek olarak verdiğimiz bu hadisler yanında Kur'ân'ın, sûre ve âyetlerin faziletiyle ilgili uydurulmuş pek çok mevzû hadis de vardır.

Konuyla ilgili bazı **uydurma** hadisleri örnek olarak vermek istiyoruz:

- "Kim Kur'ân dışında şifâ ararsa Allah ona şifâ vermez."
 - "İleride bir fitne olacak. Denildi ki ey Allah'ın Rasûlü bundan kurtarıcı nedir? Dediki: Allah'ın kitabıdır, onda sizden öncekilerin haberi vardır."
 - "Kim Allah'ın âyetleriyle yetinmezse Allah onu zenginlikten mahrum eder."
 - "Kim Kur'ân'ı, bakarak ezberlerse anne-babası kâfir bile olsa azapları hafifler."
 - "Kim ihlâs sûresini 200 defa okursa Allah, ona 1500 hasene (sevap) yazar."
 - "Kim Kur'ân'ı okursa onun için 200 dinar vardır. Bu kendisine dünyada verilmezse âhirette verilir."
 - "Kim Kur'ân'ı öğrenir ve onu ezberlerse Allah onu Cennet'e sokar. Cehennem ateşinin kendilerine vâcip olduğu âile fertlerinden on kişiye de şefaattçi olur."
 - "Kim vâkıa sûresini her gece okursa ona ebediyyen fakirlik isâbet etmez..."
 - "Bir kimse Yâsin sûresini dinlerse, Allah yolunda yirmi dinar sarf etmiş gibi olur. Okursa yirmi hac yerine kâim olur. (Onu) yazar ve içerse karnına bin yakîn, bin nûr, bin bereket, bin rahmet ve bin rızık girer. Ondan her türlü hastalığı yok eder."
 - "Âyete'l-kürsiyi abdestinin başında okuyan kimseye Allah, kırk âlimin sevabını verir, (onu) kırk derece yükseltir ve kırk hûri ile evlendirir."
 - "Duhân sûresini gece okuyan bir kimse için yetmiş bin melek istiğfâr etmiş olarak sabahlar."
- Bu uydurma hadisleri sahîh olarak telakki edenlerin zihinlerinde Kur'ân ve dinle ilgili yanlış anlayış ve düşüncelerin oluşması kaçınılmaz olmuştur.

IV)- Sûrelerin Faziletiyle İlgili Uydurma Hadisler

Meşhûr olan beş tefsirin, sûrelerin faziletiyle ilgili olarak uydurulmuş hadislere yer vermeleridir. Bu uydurma hadisleri tefsirlerinde nakleden müfessirler; **Sa'lebî, Vâhidî, Zemaşerî, Beydâvî ve Ebussu'ûd Efendi'dir**. Mezkûr müfessirlerden ilk ikisi her sûrenin başında, daha sonraki üçü ise -özellikle meşhûr olan da bunlar- her sûrenin sonunda mutlaka o sûrenin faziletiyle ilgili uydurma hadise yer vermektedir.

Önceki âlimlerin görüşleri bu istikamette olduğu gibi, belli başlı tefsirleri gözden geçiren ve onları ilmi yönden tahlil eden günümüz çağdaş tefsir bilginlerinden olan **Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, Ömer Nasûhi Bilmen ve İsmâil Cerrahoğlu** da aynı görüştedir. Bu müfessirlere ilave olarak **İsmâil Hakkı Bursevî'nin**, sûrelerin hepsinde değil de bazı sûrelerin başında veya sonunda aynı hadislere zaman zaman yer verdiğini müşâhede ettik.

Kaynaklarda, mezkûr tefsirlerde kısa olarak geçen sûrelerin faziletiyle ilgili hadislerin aslında uzun bir hadisten ibâret olduğu zikredilmektedir. **İbnü'l-Cevzî**, her sûrenin faziletini anlatan ve **Ubey b. Ka'b'dan** rivâyet edilen bu uzun hadisin kendisini ve senedlerini incelemekte ve tahlil etmektedir.

Senedlerde geçen râvilerin sağlam olmadığını belirtmektedir. Senedlerin birinde geçen **Ebû Halil Bezî b. Hassân** isimli râvi 58 hakkında **Dârekutnî'nin** bu râvi hakkında "metrûk" bir râvi olduğu görüşünü aktarır. İkinci senedde geçen **Ebu'l- Huzeyl Mahled b. Abdilvâhid** hakkında da **İbn Hibbân'ın** bu râvi hakkında münker rivâyetleriyle teferrüt ettiği, "münkeru'l-hadis" olduğu, görüşlerini nakleder. **İbnü'l- Cevzî** farklı, iki senette geçen her iki râvinin, hadisi **Ali b. Zeyd b. Cud'ân'dan** rivâyet ettikleri konusunda ittifakın olduğunu ve bu râvinin de hakkında söylenen menfi görüşleriaktararak bu râvinin de sağlam olmadığını belirtir. Neticede **İbnü'l- Cevzî**, bu hadisin kesin olarak uydurma olduğunu ve bu lafızlarla Hz.Peygamber'e âit olamayacağını ifade etmektedir.

İbnü'l-Cevzî, devamla **Sa'lebî'nin** bu uzun hadisi parçalayarak tefsirine aldığını ve her sûreyle ilgili kısmı sûrelerde naklettiğini, Vâhidî'nin de, Sa'lebî'yi aynen taklit ettiğini, her ikisinin ashâb-ı hadisten olmadığı için bu yaptıklarına şaşırmadığını ifade eder. İbnü'l-Cevzî'ye göre, muhaddislerin cumhûru bu hadisi reddetmektedir. **Suyûtî** de Ubey b. Ka'b hadisinin daha başka tarihlerini vermekte ve bu tarihlerin hiç birisinin sağlam olmadığını belirterek **İbnü'l-Cevzî'nin** hadisin uydurma olduğu görüşünü savunmaktadır. **Şevkânî** de bu hadisin bütün tarihlerinin bâtil olduğunu, dolayısıyla hadisin de uydurma olduğunu ve bunun üzerinde ittifâk olduğunu söyler.

Kaynaklarda yine bu hadisi (sûrelerin faziletiyle ilgili uydurma hadisi) halkı Kur'ân'a sarılmalarını sağlamak için bazı kişilerin uydurdukları anlatılmaktadır. Örneğin sûrelerin faziletiyle ilgili uydurma haberlerin kaynağı (uydurucusu) olduğu söylenen **Ebû İsmâ Nûh b. Ebî Meryem el-Mervezî'ye** "İkrime yoluyla **İbn Abbas'tan** naklettiğin bu haberleri nereden alıyorsun? Halbûki bunları İkrime'nin arkadaşlarından hiç biri nakletmedi." denildiğinde cevabı şu olmuştur: "Halkın Kur'ân'dan uzaklaştığını (yüz çevirdiğini) ve **Ebû Hanife'nin** fıkhı ile **İbn İshâk'ın** megazisiyle meşgul olduklarını gördüm ve bunun üzerine Allah rızası için bu hadisleri uydurdum." Benzer bir haber de **Meysere b. Abdirabbih'e** atfedilmektedir. Kendisine "Kim şu sûreyi okursa bu kadar sevap kazanır, şeklindeki hadisleri nereden aldın?" sorus sorulduğunda şu cevabı vermiştir: "Halkı Kur'ân okumaya teşvik etmek için uydurdum. "Yine başka bir olay şöyle cereyan etmiştir: Bir şeyh **Müemmel b. İsmâil'e** sûrelerin faziletiyle ilgili bazı hadisler nakleder. Şeyh, soru üzerine bu hadisleri kendisine **Medâin** şehrinde ve hayatta olan bir zâtın rivâyet ettiğini söyler. Müemmel, kendilerine hadis rivâyet ettikleri söylenen kişileri bulmak niyetiyle bulundukları Vâsıt, Basra ve Abadan şehirlerine sırayla gider ve hadislerin ilk ravisini bulmaya çalışır. Abadan'a geldiklerinde hadisleri ilk olarak rivâyet eden şeyhi bulur ve yanına giderek hadisleri kendisine kimin rivâyet ettiğini sorar, şeyh de kendisine kimsenin rivâyet etmediğini, insanların Kur'ân'dan yüz çevirdiğini görünce onları Kur'ân'a yöneltmek ve teşvik etmek için kendisinin uydurduğunu itiraf eder. İyi niyete sığınarak kendi uydurduğu sözü değerli ve etkili kılmak için Hz.Peygamber'i açık bir şekilde istismar eden kişi aslında farkında olmadan kendini kandırmaktadır.

Zehebî Nûh b. Ebî Meryem'in biyografisini verirken onun uydurduğu hadislere şu örneği verir: "Kim Kur'ân'ın tamamını hatasız okursa, her harfine kırk sevap vardır. Kim bir kısmını doğru, bir kısmını hatalı okursa her harfine yirmi sevap vardır. Kim de hepsini hatalı okursa her harfine on sevap vardır." **Ebû Zur'a da Meysere b. Abdirabbih'in** **Kazvin** şehrinin faziletiyle ilgili kırk hadis uydurduğunu ve bundan ecir beklediğini ifade eder. **Suyûtî** dindar ve takva sahibi bazı kişilerin Allah rızası için insanları hayra, iyiliğe ve sevap işlemeye teşvik için bol miktarda hadis uydurduklarını söyler. Örneğin, gece ibâdetini ihmal etmeyen, gündüzleri oruç tutan, ancak hadis uydurmaktan geri durmayan **Ebû Dâvûd en-Nehâî Süleyman b. Amr el-Bağdâdî** bunlar arasındadır. **Zühed** sahibi bu kişinin hadis uydurduğu konusunda görüş birliği olduğunu söyleyenler vardır. Yukarıda ismi geçen **Meysere b. Abdirabbih** için de benzer ifadeler kullanılmaktadır. Aynı şekilde insanlar tarafından sevilen zühed ve takva sahibi, dünyaya rağbet etmeyen, kendini ibâdete veren **Gulâmu Halil Ahmed b. Muhammed b. Gâlib el-Bâhilî de** hadis uyduranlar arasında zikredilmektedir. **İbnü's-Salâh** hadis uydurucuları arasında en büyük zararı bu tür zâhitlerin verdiğini söyler. Çünkü halk, bu kişilerin dindar ve zühed sahibi oldukları için onlara güvenmekte ve onlardan nakledilen

hadisleri rahatlıkla almaktadır. Müslim mukaddimesinde **Yahya b. Saîd el-Kattân**'ın babasından şu sözü nakleder: "Sâlihlerin, hadislerde olduğu kadar başka bir şeyde yalan söylediklerini görmedik." **Müslim** bu sözü şöyle yorumlar: "Yalan söylemek kasıtları olmadığı halde yalan onların dillerinde dolaşır demek istemiştir." **İbnü's-Salâh** isimlerini vermediği **Kerrâmiye** mezhebinden bazı kişilerin tergib ve terhib konularında hadis uydurmayı câiz gördüklerini nakletmektedir. Halbûki hadisçiler, hangi fırka olursa olsun bu anlayış ve görüşe şiddetle karşıdrlar.

İbnü'l-Cevzî'nin de belirttiği gibi, yukarıda sözü edilen bu uydurma hadisin senedleri sağlam olmadığı gibi, metninde de aşağıda verilecek örneklerde görüleceği üzere rekâket (uslûb bozukluğu) sorunu olduğu görülmektedir. Bu açıdan -yani metin tenkidi cihetiyle- de lafızlar incelendiğinde Hz.Peygamber'e ait olması veya onun söylemiş olma ihtimali mümkün değildir. **İbnü'l-Cevzî**'nin eserinde nakledilen

bazı sûrelerle ilgili bu uydurma hadisten örnekler vermek istiyoruz:

-Kim Âl-i İmrân sûresini okursa ona her âyet için Cehennem köprüsünü geçmede bir güvence verilir."

-Kim Mâide sûresini okursa ona dünyada yaşayan Yahûdi ve Hristiyanların sayısının on katı ecir verilir, bir o kadar günahları silinir ve derecesi yükseltilir."

-Kim A'râf sûresini okursa Allah, şeytan ile kendisi arasına (bir perde) koyar."

-Kim Enfâl sûresini okursa (ben) ona şefaathçi ve şâhit olurum ve o kişi nifaktan uzak olur."Bu uydurma hadislerin mezkûr tefsirlerde de aynen geçtiği müşâhede edilmektedir.

Hepsine bir bütünlük içerisinde baktığımızda bu uydurma hadisler âdetâ şu şekilde formüle edilmiştir: Kim şu sûreyi okursa kendisine şu kadar ecir (sevap) verilecektir. Bu ifadelerde az bir amel karşılığında çok miktarda (bazen sayılamayacak kadar) ecir ve sevap vaad edilmektedir. Hadisçilere göre, bu şekilde az amele karşı aşırı derecede mükafaat vaad eden hadisler uydurmadır.

İlginçtir ki, bu lafızlarda verilecek sevabın miktarı çok sık olarak canlı ve cansız varlıklarla ifade edilmektedir. Bazı örnekler:

-Kim İbrâhim sûresini okursa putlara tapan ve tapmayanların sayısının on katı kadar ona ecir verilir."

-Kim Hicr sûresini okursa Muhâcir, Ensâr ve Hz.Peygamber'le istihzâ edenlerin sayısının on katı kadar ona ecir verilir."

-Kim Hûd sûresini okursa Nûh'u tasdik ve Nûh, Hûd, Sâlih, Şuayb, Lût, İbrâhim ve Musa'yı yalanlayanların sayısının on katı kadar ona ecir verilir..."

-Kim Ra'd sûresini okursa bulutların ağırlığıınca kendisine sevap verilir..."

-Kim Meryem sûresini okursa Zekerîyya'yı yalanlayanların ve Zekerîyya, Yahya, Meryem, İsa ve diğer peygamberleri tasdik edenlerin, (ayrıca) Allah'a duâ eden ve etmeyenlerin sayısının on katı kadar kendisine ecir verilir."

-Kim Ankebût sûresini okursa bütün mü'min ve münâfıkaların sayısının on katı kendisine ecir olarak verilir."

-Kim Cuma gecesini Hâmîm (duhân) sûresini okursa affedilmiş olarak sabahlar."

-Kim Haşr sûresini okursa geçmiş ve gelecek günâhları affedilir."

-Kim Nûr sûresini okursa geçmiş ve gelecekteki bütün mü'min ve mü'minelerin sayısının on katı kadar kendisine ecir verilir."

-Kim Kadir sûresini okursa Ramazanı oruçlu geçiren ve kadir gecesini ihyâ eden kişinin ecir kadar ona sevap verilir.

-Kim Yûnus sûresini okursa Yûnus'u tasdik eden ve yalanlayanların, Firavun ile beraber boğulanların sayısının on katı kendisine ecir olarak verilir.

"Kim Hac sûresini okursa, ona şimdiye kadar hacetmiş ve umre yapmış ve kıyâmete kadar da hac ve umre yapacak olanların sevabının bir misli ona verilir."

"Kim Lokman sûresini okursa kıyamet gününde Lokman onun arkadaşı olur..."

"Kim Fetih sûresini okursa sanki Mekke'nin fethinde Hz.Muhammed'le beraber bulunmuş kişilerden olur."

"Kim her fırsatta Kâmer sûresini okursa Allah kıyamet gününde onun yüzünü ayın ondördü gibi diriltir."

"Kim Münâfıkûn sûresini okursa nifâktan uzak olur.

"Kim Asr sûresini okursa Allah onu affeder ve hakkı, sabrı tavsiye edenlerden kılar."

İbn Teymiyye bu uydurma hadisler hakkında şöyle der: Hadis âlimleri, **Sa'lebî**'nin her sûrenin faziletiyle ilgili olarak **Ebû Umâme'den** rivâyet ettiği hadisleri ittifakla mevzû kabul etmişlerdir. Bundan dolayı Sa'lebî'ye gece odun toplayıcısı gibi olduğu denilmiştir. Aynı şekilde talebesi olan **Vâhidî** daha iyi Arapça bilmesine rağmen tefsirinde sahih-zayıf demeden her çeşit rivâyeti nakilde hocasının yolundan gitmiştir. Sa'lebî hadislerin sahihini sakiminden, Sünnet ve bid'at olan görüşleri birbirinden ayırt edebilecek ehliyet ve seviyede değildir. Hatta tefsirinde diğer âlimlerin çekindikleri **Hiz. Ali** ve ehl-i beyti hakkında uydurulmuş rivâyetlere dahi rastlanmaktadır. Dolayısıyla **Sa'lebî** ve **Vâhidî**'nin sûre başlarında, **Zemahşerî**'nin de sûre sonlarında naklettikleri hadisler ilim ehli tarafından ittifakla mevzû kabul edilmiştir.

Zemahşerî, **Beydâvî** ve **Ebu's-Suûd**, tefsirlerinde senedsiz olarak pek çok hadis nakletmişlerdir. Hadis ilmiyle iştigalden uzak oldukları için naklettikleri hadisler arasında zayıf, münker ve mevzû olanlar da vardır.

İrâkî ve Zerkeşî Sa'lebî'nin bu tür hadisleri isnadla naklettiği için ma'zûr olabileceğini, ancak cezim sigasıyla, isnadsız olarak rivâyet eden **Zemahşerî'nin** daha büyük hata yaptığını belirtmiştir. Ancak şunu da bilmek gerekir ki, herkesin, bir hadisin isnadına bakarak hadisin uydurma olup olmadığını bilmesi mümkün değildir. Bununla beraber bazı hadisler metin yoluyla mevzû oldukları ortaya çıkmaktadır. "Her konuda titizlikle hareket eden **Beydâvî**, mevzû hadisler konusunda, **Zemahşerî'yi** aynen takip etme yoluna nasıl girdiğini izah etmek çok güçtür.

Abdullah Aydemir çalışmasında şöyle der: Ebu's-Suûd Efendi, her sûrenin sonunda bulunan o sûreyi okuyana verilecek sevapla ilgili ve tamamen uydurma olan hadislerle -ki bunların sayısı 120'yi bulmaktadır- tefsirinde yer vermiştir. Ebussu'ûd Efendi'nin her sûrenin sonuna almış olduğu uydurma hadisler, hiçbir lafız farkı olmadan aynen el-Keşşâf ve Envârû't-Tenzîl'de de geçmektedir. Biz de bu üç tefsir arasında yaptığımız karşılaştırmada bunu müşâhede ettik. Müfessirler, bu uydurma hadisleri ya birbirinden ictibas etmişler, ya da aynı kaynaktan istifade ederek tefsirlerine almış olabilirler.

Sûrelerin faziletiyle ilgili uydurma hadisleri tefsirlerine alan **Sa'lebi, Vâhidî, Zemahşerî, Beydâvî ve Ebussu'ûd**, âlimler -özellikle de hadisçiler- tarafından ağır bir şekilde tenkit edilmişlerdir. **İbnü's-Salâh Vâhidî** ve müfessirlerden bazılarının, tefsirlerinde bu tür uydurma hadislerle yer vermelerini kınamakta ve hata yaptıklarını belirtmektedir.

Nevevî ve Suyûtî de, **İbnü's-Salâh** gibi düşünmekte ve **Ubeyy b. Ka'b'dan** rivâyet edilen sûrelerin faziletiyle ilgili uydurma hadisleri tefsirlerinde zikredenlerin hata yaptığını söylemektedir.

Kurtubî, tefsirinin başında açıklayıcı mâhiyette verdiği bilgiler arasında sûrelerin faziletiyle ilgili olarak uydurulmuş hadislerle dikkat çekmekte, onlara karşı uyanık olunmasını ve iltifat edilmemesini istemektedir. Ayrıca bilinen hadis uydurucularından da bahsetmektedir. **Kurtubî** devamla şöyle der: Hz.

Peygamber, hadis uydurmayı yasaklayan hadisiyle bir nevi gelecekte hadis uydurulacağını haber vermekte ve böylece uyduruculara karşı uyanık olunmasını vurgulamış olmaktadır. Hadis uydurucular arasında en zararlı olanları zâhid kişiler gelmektedir. Çünkü onlar bu işi Allah rızası için yaptıklarını söylemekte ve insanlar da, onlara güvendikleri için uydurduklarını kolayca kabul etmektedirler. **Kurtubî** uydurma haberlere karşı hassas ve uyanık olunmasını isterken kendisi de aynı hatayı işlemekten kendini alıkoyamamış ve bu açıdan bazı tenkitlere maruz kalmıştır. **Abdûlfettâh Ebû Gudde, Kurtubî'nin**, tefsirine örnekler vererek- bazı garib, zayıf, münker veya mevzû rivâyetler aldığını ve bunların mevzû olduklarını belirtmediğini söyleyerek onun bu tutumunu haklı olarak tenkit etmektedir.

İbn Kayyim el-Cevziyye bazı istisnalar dışında "Kim şu sûreyi okursa, kendisine şöyle şöyle sevap verilir." şeklinde gelen sûrelerin faziletiyle ilgili rivâyetlerin uydurma olduğunu ve bunun uyduranların itirafıyla sâbit olduğunu söyler: Bazı kişiler, insanları başka şeylerle uğraştırmaktan alıkoyup, Kur'ân ile meşgul olmalarını sağlamak için uydurmuştur. Bazı câhiller de "Biz Rasûlullah'ın aleyhine değil, lehine uyduruyoruz." demişlerdir. **İbn Kayyim** bunlar hakkında, halbûki bu câhiller bilmiyorlar ki, kim onun demediğini ona izâfe ederse, o yalan uydurmuş olur ve çok şiddetli bir azabı hak etmiş olur yorumunu ve eleştirisini yapmaktadır.

Sâgânî de pek çok müfessirin tefsirine aldığı **Ebû Umâme+Ubeyy b. Ka'b** tarikiyle gelen sûrelerin faziletiyle ilgili hadislerin uydurma olduğunu ifade etmektedir. **Zerkeşî de** aynı görüşte olduğunu belirtir.

İrâkî de bu hadisi uyduranları kınamakta ve kötü bir iş yaptıklarını ifade etmektedir. Aynı zamanda bu uydurmaları tefsirlerine alan **Sa'lebî, Vâhidî ve Zemahşerî'nin** de hata yaptıklarını belirtmektedir.

Çağdaş hadis âlimlerinden **Abdûlfettâh Ebû Gudde** de mezkur müfessirlerin her sûre ile ilgili naklettikleri hadislerin bir kaçı dışında uydurma olduğu görüşünü savunmakta ve bunda ittifakın olduğunu ve bu konuda müfessirlerin, bu uydurma hadisleri tetkik etme yerine birbirini körü körüne taklit ettiğini söylemektedir.

Bazı sûrelerde bu uydurma hadislerle yer veren **İsmâil Hakkı Bursevî** âdeta bu uydurma hadisleri savunmakta ve kendisine göre bazı gerekçeler aramaktadır. O bu hadisler hakkında şu yorumu yapmaktadır: Bu hadisler ya sahihtir veya zayıftır veya mevzûdur. Eğer bunlar sahih ise haklarında söylenecek bir şey yoktur. Eğer zayıf iseler bu durumda da muhaddislerin zayıf hadislerle amel edileceği konusunda ittifak ettiği görüşü geçerlidir. Mevzû olduğu takdirde ise, **İsmâil Hakkı** şu olayı anlatarak delil aramaya çalışır: **Zâhidlerden** birisi, Kur'ân ve sûrelerin faziletiyle ilgili hadis uydurmaya başlayınca kendisine bunu niçin yapıyorsun diye sorulunca, şöyle cevap vermiştir: "İnsanların Kur'ân'dan uzaklaştığını gördüm, onları Kur'ân'a yöneltmek için, teşvik etmek için yapıyorum." Bunun üzerine hadis uydurmayı yasaklayan hadis kendisine hatırlatılınca da peygamberin aleyhine değil, lehine uydurduğunu söylemiştir. **İsmâil Hakkı** bu zâhidin sözlerini te'vil ederek şöyle savunur: Zâhid kişi bu sözleriyle şunu kasdetmiştir; Peygamberin aleyhine yalan uydurmak İslâmın aleyhine ve zararına olan bir harekettir. Halbûki lehine yalan söylemek bunun gibi değildir. Lehine yalan söylemek ise, dinine tâbi olmayı ve O'nun izinden gitmeyi teşvik etmektir.

Böylece uydurma hadisleri rivâyet etmenin sakıncası olmadığını kendince ispatlamaya çalışan **İsmâil Hakkı**, hadis rivâyeti konusunda râvilerin ma'sûm olmadıklarını ve her zaman hata ve yanlışlık yapabileceklerini, neticede sahih denilen bir hadisin bazen sahih olamayabileceğini, dolayısıyla keşf ve rüya yoluyla hadis almanın doğruluğunu savunmakta ve **İbnü'l-Arabi** gibi velilerin keşif yoluyla hadis aldıklarını izâh etmeye çalışmaktadır. Hadis ilmi ve

disiplini çerçevesinde **İsmâil Hakkı'nın** bu görüşlerini tetkik ve tahlil ettiğimizde şaşırılmamak mümkün değildir. Aynı zamanda bu görüşlerin ilmî hiçbir değeri ve tutarlılığı bulunmamaktadır.

İsmâil Hakkı sûfi meşrebli bir âlim olduğu için onların metodolojisini benimsemiş ve bâtinî tefsir anlayışını kabul etmiş bir şahsiyettir. Dolayısıyla sûfilerin hadis alma konusunda hadisçilerin kabul etmediği kendilerine mahsus farklı metodolojileri vardır.

Ömer Nasûhi Bilmen de **Kâtip Çelebi'den** aktardığı ve kendisinin de benimsediği **Kâdî Beydâvî'yi** savunur mahiyetteki şu görüşü nakleder: "**Kadî Beydâvî**, tefsirinde sûrelerin fazâiline dâir bazı zayıf ve mevzû hadisler zikretmiştir. Fakat, bu, onların mâhiyetine adem-i vukufundan dolayı değildir, belki onun âyine-i kalbi safvet kesbetmiş, Rabbisinin nefehât-ı feyzine mazhar bulunmuş olduğundan bu hususta tesâmüh göstermişti, tahric ve ta'dil esbâbından kaçınmış, tergib ve te'vil cânibine meyletmiştir." Bu görüşün de tutar tarafının bulunmadığını ilmî çerçevede meseleyi düşündüğümüzde rahatlıkla söyleyebiliriz.

Tefsire girmiş olan mevzû haber ve rivâyetler konusunda günümüz insanının zihnini en fazla meşgul eden soru müfessirlerin eserlerine niçin bu tür uydurmaları almış olmalarıdır. Niçin seçici ve sorgulayıcı davranmayarak bu hatayı yapmışlardır? Bunların sebeplerini şöyle sıralayabiliriz:

1)- Bu tür âlimlerin yeterli düzeyde hadis ilmini, cerh ve ta'dili bilmemeleri. Örneğin **Abdulfettâh Ebû Gudde Zemahşerî**, **Beydâvî** ve **Ebussu'ûd'un**, eserlerinde münker ve mevzû rivâyetlere yer vermelerini, bu âlimlerin hadis ilmiyle meşgul olmamalarına bağlamaktadır. Aynı şekilde **Abdulfettâh Ebû Gudde**, **İsmâil Hakkı Bursevî'yi** de tefsirine çok miktarda zayıf ve mevzû rivâyeti aldığı için tenkit etmekte ve onun hadis ilminde zayıf olduğunu belirtmektedir. **Kettânî** de **Sa'lebî** ve **Vâhîdî'nin** tefsirlerinde uydurma hadislerin ve bâtıl kıssaların olduğunu, çünkü her ikisinin hadisten pek nasipleri olmadığını söyler. **İbn Teymiyye'nin** de benzer görüşleri yukarıda nakledilmişti. Eserlerinde pek çok zayıf ve mevzû hadise yer verdiği için tenkit edilen **Gazzâlî'nin** de , hadis ilmini fazla bilmediği belirtilmektedir. Dolayısıyla hadis ilmi ve disiplini açısından istenilen düzeyde olmayan kişilerin hadis rivâyeti konusunda hata yapmaları ihtimal dahilindedir.

2)- Bu tür mevzû hadis ve gerçek dışı haberlerin bir önceki yazılmış tefsirlerden alınma olduğu yapılan karşılaştırmalarda ortaya çıkmaktadır.

3)- Tefsirlerin yazıldığı ortam ve şartlar göz önüne (hesaba katılarak) alınarak tarihi bağlamından koparılmadan bu durum değerlendirilmelidir. **Zerkeşî** sûrelerin faziletiyle ilgili uydurma hadislerin tefsirlerde nakledilmesinin teşvik olsun diye bir nevi âdet olduğunu söyleyerek sahip olunan anlayışı dile getirmektedir.

4)- **Taberî'de** olduğu gibi her tür rivâyete yer verilip, bunların kritik ve tenkidinin okuyucuya bırakılması amaçlanmış olabilir. Bazılarına bu yaptıklarının kötü olduğu ve "Kim benim adıma bilerek yalan uydurursa Cehennem'deki yerine hazırlansın." hadisi hatırlatılınca şöyle demişlerdir: "Biz onun lehine uyduruyoruz, aleyhine değil." Onların bunu söylemeleri dinlerinin son derece zayıf, kendilerinin çok gafil ve akıllarının kıt olması sebebiyledir.

Sûrelerin faziletiyle ilgili **-İbnü'l-Cevzî'nin** naklettiği mezkur uydurma hadisi dışında kalan - hadislerin tamamının uydurma olmadığı, bunların bir kısmının sağlam olduğunu yukarıda belirtmiştik. Özellikle bazı âlimler, bazı sûreleri vurgulayarak ve bunların isimlerini vererek bu sûreler hakkında vârit olan hadislerin sağlam olduğunu belirtmektedirler. Bunlar arasında yer alan ve bu konuda eser yazan **Suyûtî**, haklarında sağlam hadis olan şu sûrelerin isimlerini zikreder: **Fâtiha**, **Bakara (âyetel-kürsi, âmenerrasûlû)**, **Âl-i İmrân**, **Nisâ**, **Mâide**, **En'âm**, **A'râf**, **Tevbe**, **Kehf**, **Yâsin**, **Duhân**, **Haşr (son âyetleri)**, **Mülk**, **Zilzâl**, **Kâfirûn**, **Nasr**, **İhlâs**, **Muavvezeteyn**. Halbûki araştırmamızda gördük ki, bu sûrelerin dışında kalan bazı sûreler hakkında sağlam hadisler olduğu gibi, mezkûr sûreler hakkında uydurma hadisler de vardır. Sağlam hadisler sadece bazı sûrelerden ibâret olmayıp kaynaklarda bu sûrelerden başka sûreler hakkında da sağlam hadislerin olduğu görülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus; bu tür hadislerin sıhhat durumları kaynaklardan araştırılmadan ve tetkik edilmeden ön yargılı olmamaktır.

13.ÜNİTE: HADİSLER ÇERÇEVESİNDE İSRAF OLGUSUNUN ANALİZİ

I-İsraf Kavramı

Asrın âfeti olarak görülen israfın önlenmesine yönelik daha fazla aktiviteler yapılmalıdır.

İsraf kavramı, Arapça bir kelime olup, sözlükte, "*haddi aşma, hata, cehalet, gaflet*" anlamlarına gelen "*se-ri-fe*" fiil kökünün if'âl vezninde mastar bir kelimedir. Terim manası da "insanın yapmış olduğu her fiilde haddi aşması" anlamında kullanılmaktadır. Bu anlamıyla israf, (kasd) yani "*itidâlli, orta yollu davranma*"nın zıddıdır. Fahreddin er-Râzî şöyle bir yorum getirmektedir: "İktisadın sözlük manası, bir işte aşırıya kaçmadan ve eksik de bırakmadan itidalli davranmaktır; aslı "kasd"dır. Şöyle ki, ne istediğini bilen kimse, kararsızlık ve cayma göstermeden onu kasteder, ona yönelir. Maksûdunun, istediği şeyin yerini bilmeyen ise şaşkın olur; bir sağa bir sola yalpalar. İşte

bundan dolayı, maksada ulaştıran amel, davranış "iktisad" ile ifade edilmiştir." Dolayısıyla israf, 'i'tidalli ve orta yollu olma' demek olan iktisadın da zıttıdır. Daha öz bir ifadeyle, 'yerinde ve faydalı kullanılmayan her şeyi' israf olarak değerlendirmek mümkündür.

Cürcânî israfı, "değersiz bir amaç uğruna fazla mal harcamak, harcamada haddi aşmak, meşru bir konu bile olsa harcanması gerekli olan ölçüden fazlasını harcamak" şeklinde tarif etmektedir.**Râgıb el-İsfahânî** ise, "seref" kelimesine "harcama (ve yeme-içme) konusunda meşhur olsa bile, insanın yaptığı her işte sınırı aşması" tarzında genel bir anlam vermektedir.

İsrafla "seref" arasında ayırımı gidilerek birincisine "haddi aşmada ifrat", ikincisine "tefrit" anlamını verenler olmakla birlikte genellikle her ikisi de aşırı inanç, tutum ve davranışlar için kullanılmaktadır. İsrafçı kişiye müsrif denir.

II-Günümüz İnsanı ve İsraf

21. yüzyılda insanın çevreye, insana yaptığı kötülükler ve verdiği zararlar tarihin hiçbir döneminde yaşanmamıştır. Lüks, bir toplum için "şer" kabul edilmiştir. Lüksün hoş görülmediği ve haram kılındığı konusunda çeşitli naslar bulunmaktadır. Burada lüksten içki, kumar, fuhuş, aşırı giyim, gücünün üzerinde gereksiz harcamalar, gurur kibir, şan ve şöhret için ziyafet düzenlemeler gibi harcama ve yaşantılar kastedilir.

Tasarrufun bir erdem sayıldığı XIX. yüzyılın aksine XX. yüzyılın ana meziyeti tüketimdir.

III-İsraf Çılgınlığının Ürkütücü Boyutları

Birleşmiş Milletler'in verilerine göre dünya çapında her yıl üretilen gıdanın üçte biri israf ediliyor.20 Bu miktar dünya çapında açlık çeken yaklaşık bir milyar kişiyi dört kez doyurmaya yeterli. Avrupa'da her yıl 100 milyon ton gıda çöpe gidiyor. Ama buna karşın dünyada neredeyse bir milyar kişi açlık çekiyor.BM Gıda ve Tarım Örgütü FAO bu durumu te'kid etmektedir.Dünya Gıda Örgütü verilerine göre, yılda 870 milyon insanın dünya nüfusunun % 12,5'i yetersiz beslendiği, yaklaşık 10 milyon insanın ise açlık ve yetersiz beslenmeden dolayı öldüğü dünyamızda, yıllık 1,3 milyar ton gıdanın israf edildiği tahmin edilmektedir. Bu israfın ekonomik değeri ise 1 trilyon ABD \$'na karşılık gelmektedir ki, bu rakam Türkiye'nin gayri safi millî hâsılasından daha yüksektir. Dünyadaki gıda kaybı ve israfının dörtte birinin önlenmesiyle bile yetersiz beslenen 870 milyon insanın gıda ihtiyacı karşılanabilmektedir.Avrupa ve Kuzey Amerika'da kişi başı yıllık gıda israfı 115 kg'a kadar çıkıyor. Kanada'da yapılan araştırmalara göre yılda 27 milyar Dolarlık gıda israf ediliyor. 27 milyar Dolar en fakir 32 ülkenin toplam milli gelirine denk. AB içinde aynı şekilde yıllık 20 milyar Dolara yakın gıda israf ediliyor.Bu rakamlar gerçekten israfın hangi boyutlara ulaştığını göstermesi açısından düşündürücüdür.

İnternet ortamında verilen bilgilerden birisi de şöyledir: Avrupa Birliği'nde 79 milyon insan fakirlik sınırının altında yaşıyor, 16 milyonu ise yardım kuruluşlarının gıda yardımı ile hayatını devam ettiriyor. Avrupa'daki evlerde, süpermarketlerde, restoran ve tedarik zinciri içinde tüketilebilir gıdanın yüzde 50'si israf ediliyor. Avrupa Parlamentosu, bu sorunla başa çıkmak için 2025 yılına kadar gıda israfını yarı yarıya azaltma hedefi koydu ve bu doğrultuda 2014 yılı, "Avrupa Gıda İsrafına Karşı Aksiyon Yılı" ilan edildi. "Gıda israfı" konusunda ne yazık ki, ülkemizdekitabla Avrupa'dakinden farklı değil. Son verilere göre 12 milyon insanın yoksulluk sınırının altında yaşadığı Türkiye'de, her yıl 6 milyon ekmeğin çöpe gitmesi, üretilen yaş sebze ve meyvedeki kaybın 16 milyar liraya ulaşması ciddi ve çözülmesi gereken bir sorundur. Ambalaj sektörü, her yıl 1,5 milyon ton taze sebze ve meyvenin çöpe değil, sofralara gitmesini sağlayabilir.Türkiye Bütçesi'nin ¼'ü her yıl çöpe gittiği ifade edilir.Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının ilgili kuruluşu Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO)Genel Müdürlüğü tarafından yurt çapında yaptırılan bir araştırmada; ülkemizde günde 6 milyon, yılda 2,1 milyar ekmeğin israf edildiği sonucu ortaya çıkmıştır. Söz konusu ekmek israfının bugünkü parasal karşılığı; 1,5 milyar YTL(eski rakamla 1,5 katrilyon)olup bu rakam dünya sıralamasında ilk sıralarda olduğumuz un ihracatından elde ettiğimiz bir yıllık gelire eşdeğerdir. Bu demektir ki, bir yılda çöpe atılan ekmekle 542 bin ton buğdayı israf ediyoruz.

Ülkemizde ekmek israfıyla ilgili olarak Toprak Mahsulleri Ofisinin verdiği bilgilere; 1 kilo ekmek için 1.608 litre su harcanıyor. Buna göre, yılda israf edilen 6 milyon ekmek için maalesef 880 milyar litre su boşa harcanmış oluyor. Ekmek israfının karşılığı olan 1,5 milyar Lira ile 162 bin asgari ücretliye maaş ödenebilir. 500 okul, 500 yurt veya 500 kilometre bölünmüş yol yapılabilir. İsraf yoluyla ne yazık ki biz bu ekonomik kaynağı çöpe atmış oluyoruz.

Basit önlemler alarak evlerimizde en az % 30 oranında enerji tasarrufu sağlamak ve dolayısıyla bu ölçüde israftan kaçınmak mümkündür.Türkiye'de her yıl 1 milyar 100 bin liralık atık kaynak ayrıştırılmadığı için değerlendirilmeden imha ediliyor. Günlük 5 milyon lira değerindeki kâğıt, karton, metal, cam, plastik, tekstil, ahşap, elektronik atık, lastik gibi atık üreten Türkiye, bunun ancak % 40'lık kısmını geri dönüştürerek ekonomiye geri kazandırılabilir.

Türkiye'de yıllık ilaçharcaması yaklaşık 15,2 milyar lirayı buluyor. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verilerinde, ilaçların yaklaşık % 50'si yanlış ya da gereksiz kullanılıyor veya kutusu bile açılmadan çöpe atıldığı bilgisi yer alıyor. Sağlık Bakanlığı İlaç ve Eczacılık Genel Müdürlüğü, bu oranların Türkiye için de geçerli olduğunu belirtiyor. Isıtma ve aydınlatmada kullanılan enerjinin yüzde 35'i israf edildiği belirtiliyor. Ülkemizin 2007 yılı gayri safi milli hasılası

856.4 milyar YTL'dir bunun %25'i olan 214 milyar YTL israf ediliyor. Verilen bu rakamlar, hakikaten korkutucu ve ürkütücü olduğu gibi düşündürücüdür. Adeta servetimiz çöpe gidiyor.

Dünyada her yıl kâğıt üretiminde kullanmak üzere tüketilen orman alanı 40 milyon hektardır. Kâğıt üretimini karşılayan bu ormanların oranı ise, % 1,3'tür. Bir ton kâğıt, 17 ağaç; bu da 70 m² orman demektir. Bununla birlikte geri dönüşümle kazandırılan 700 ton hurda kâğıdın tekrar işlenmesi ile 10 bin ağaç korunmuş olmaktadır. Bir ton kullanılmış kâğıt, geri kazanıldığında 16 adet çam ağacının kesilmesi önlenmiş olmaktadır. 30 Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan bir belediye başkanının örnek bir davranışını burada zikretmek istiyoruz. Yapmış olduğu evsel atıkla geri dönüşümü olan unsurların yeniden kazanımı yönünde yaptığı kampanyayı şöyle anlatıyor: "Yaptığımız bilinçlendirme çalışmaları neticesinde, ambalaj atığı toplama çalışmalarımızda bir yılda 4000 ton atık topladık. Sadece topladığımız kâğıt ve karton atıkların geri dönüşümü sayesinde 45.000 ağacın kesilmesini önledik. Diğer atık sınıflarının geri dönüşümü ile hem enerji tasarrufu sağlamış olduk hem de doğal kaynaklarımızı korumuş olduk. Okullarda yürütmekte olduğumuz 'Artık Yönetimi ve Çevre Konulu Eğitim Projesi' isimli bir çalışmamız var. Bu çalışma doğrultusunda 130 okulda 60.000 öğrenciye eğitim verdik. Geri dönüşümün önemini ve çevre kirliliğinin ciddiyetini anladık." 31 Atık Pil Toplama Kampanyası'nda 3 ton atık pil toplayarak atık pil toplama konusunda Malatya, İzmir'den sonra Türkiye'de şu an ikinci başarılı il konumunda olduğu ifade edildi.

İsraf ve tüketim çılgınlığının en önemli sebepleri arasında; a) tüketimin bir yaşama biçimi olarak görülmesi, b) insanın doğaya yabancılaşması, c)- her şeye ben merkezli yaklaşım, d)- mülkiyetin mutlaklaştırılması hususlar sayılmaktadır.

IV-Dinin İsrafa Bakışı

Dinen haram kılınan maddeler ile lüks sayılanların tüketimi israf olduğu gibi helâl kabul edilen maddelerin günün icaplarına göre ihtiyaçtan fazla tüketimi de haramdır. Bu yüzden İslâm ahlâkı "Abdest alırken suyu gereğinden fazla kullanmayınız; sofranız sade olsun; tıka-basa doymadan kaşığı bırakınız; altın, ipek gibi pahalı eşya kullanmayınız; giyiminiz temiz ve sade olsun; eviniz ve ev eşyanız lükse kaçmasın; genel olarak harcamalarınızda ne eli sıkı olunuz, ne de saçıp savurunuz" şeklinde, ilk bakışta basit gibi görünen bazı tâlimleri ile insanları hayatın her alanında tutumlu olmaya, bütün iktisadî kaynakları en yararlı ve rasyonel bir şekilde kullanmaya teşvik etmiştir.

- "Müslümanların derdiyle ilgilenmeyen onlardan değildir."

- "Komşusu aç iken, tıka basa karnını doyuran kimse (gerçek) mü'min değildir."

- "İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır."

Esasen genel olarak tutumluluk ve itidal İslâm'ın ibadetlerde bile öğütlediği temel bir ilkedir. Nitekim sorumluluklarını ihmal edecek derecede ibadete dalmak, camilerin aşırı biçimde süslenmesi, kabirlere fazla harcama yapılması vb. ölçüsüzlükler uygun görülmemiştir. Seyyid Kutub, israf ve cimriliğin sosyal boyutunu şu şekilde dile getirmektedir: "İsraf hem nefsin, hem malın, hem de toplumun fesadına sebeptir. Cimrilik de öyledir. Çünkü mal sahibinin ve etrafındakilerin maldan yararlanmasına mani olur. Mal sosyal hizmetleri gerçekleştirmek için var olan sosyal bir araçtır. İsraf ve cimrilik sosyal çevrede ve ekonomik alanda aksaklıklara sebep olur. Malların saklanması da, hesapsız ve ölçüsüz bir şekilde harcanması da bir takım problemleri beraberinde getirir. Bu problemler kalplerin ve ahlakın bozulmasından kaynaklanmaktadır. İslam dini, bizzat ferdin kendisinden başlayarak hayatın bu yönünü tanzim eder ve iktisatlı olmayı imânın alametlerinden bir alamet sayar.

Kısaca "İsraf"tan kaçınmayı emreden İslâm, bunun için özel bir çözüm bulmuş, bu derde çare olarak "iktisâd"ı teklif etmiştir. İktisat, geniş anlamıyla her türlü işte ve davranışta dengeli olmayı; dar anlamıyla da mâlî konularda ortalama harcamayı ifade etmektedir.

V-Kur'ân-ı Kerim'de İsraf Olgusu

Kur'ân-ı Kerim'de israf kavramıyla ilgili birçok kelime mevcuttur. "**Adv, İ'tida, 'utuv, tuğyan, bağy, gûlûv, ifrat, tefrit, tebzir, buhl, kater, kasd, ve iktisat**" bunlardan ilk göze çarpan bir kısmıdır. Bunlardan ilk sekiz tanesi israfın genel manasıyla (her şeyde haddi aşmak), diğerleri ise özel anlamıyla (savurganlıkla) ilgilidir. Örneğin şu âyet-i kerimede: "Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri (siz kendinize) haram kılmayın ve sınırı da aşmayın. Çünkü Allah sınırı aşanları sevmez." buyurulmuştur.

İsraf kavramı, Kur'ân'da "**esrefe**" fiilinin değişik kipleri halinde 23 yerde geçmektedir. İsraf kavramının geçtiği ayetler incelediğinde bu kavramın Kur'ân'da genellikle beş ayrı anlamda kullanılmış olduğu şu şekilde görülmektedir:

a)- Tevhid inancından sapmak, Allah hakkında ve diğer dini konularda gerçekle ilgisi bulunmayan iddialar ileri sürmek.

b)- Bir kimsenin isyankârlığa saparak günahlara boğulmak suretiyle kendisine kötülük etmesi.

c)- Helâl kılınmış bazı nimetleri terk edip harama yönelme.

d)- Öldürmede aşırı gitmek, masum bir kimsenin haksız yere öldürülmesi.

e)- Kişinin kendisine ait veya sorumluluğu altındaki mal ve imkânları gereksiz yere harcaması.

"Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır."âyetinde Allah Teâlâ, müminlerin vasıflarını belirterek, onların bir denge içerisinde olduklarını bildirir. İnfakta israf, harcamada haddi aşmak anlamına gelmektedir. Harcamalarda israf ile cimrilik arasında orta bir yol tutmak ise iktisat olarak adlandırılır.

Nitekim Yüce Allah, Kur'ân'da; "Ey Adem oğulları, her mescide girişinizde temiz ve güzel elbiselerinizi giyin, yiyiniz, içiniz fakat israf etmeyiniz. Çünkü Allah, israf edenleri sevmez." buyurmuştur. Kaynakların verdiği bilgiye göre bu ayet müşriklerin "Biz içinde günah işlediğimiz elbiselerle tavaf yapmayız" diyerek Kâbe'yi çıplak olarak tavaf etmeleri üzerine inmiştir. Dolayısıyla ayette geçen "ziynet" (süs) kelimesi bir görüşe göre "elbise" anlamındadır ve bununla mescide giderken ya da namaza dururken en azından avret yerini örtecek kadar bir elbisenin giyilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Diğer bir görüşe göre ise, ziynet kelimesi zahir manasıyla bütün süs sayılabilecek şeyleri kapsamaktadır. Âyette geçen "israf etmeyin" ifadesinden ne kast edildiği hususunda değişik görüşler öne sürülmüştür. Bunlar kısaca şu başlıklar altında toplanabilir: **1)-** Beslenme ve giyinme konusunda aşırıgitlemek **2)-** Aşırı derecede fazla yemek yemek **3)-** Canının çektiği her şeyi yemek **4)-** Haram yemek **5)-** Helal olan şeyleri haram saymak.

Bir diğer âyette; "Ürün verdiği zaman ürününden yiyin, devşirildiği ve biçildiği gün de hakkını verin; israf etmeyin, çünkü Allah müsrifleri sevmez."buyrulmaktadır. "Allah israf edenleri sevmez." âyetinde ifade edildiği gibi Müslüman, israfla cimrilik arasında orta bir yol tutan insandır.

Gazzâlî'ye göre, Allah'ın verdiği malı, yaratılış gayesi için harcamaktan kaçınarak elde tutmak cimrilik; yaratılış gayesinin dışında kullanmak israf; yaratılış gayesine uygun olarak harcamak da cömertliktir.

Âyetin indiriliş sebebi hakkında, kaynaklarda **İbn Abbas'tan** gelen şöyle bir rivayet nakledilmektedir: "**Sâbit b. Kays b. Şemmas** 500 tane hurma ağacının meyvesini topladı ve onların hepsini bir günde dağıttı, ailesine hiçbir şey bırakmadı. Bunun üzerine bu âyetin nazil olduğu ifade ediliyor."

Taberî, konuyla ilgili şu açıklamayı yapar: israf, Arapça'da ya ifrat ya da tefrit yoluyla infak ve ihsanda orta yoldan sapmaktır. Herkesin malumudur ki muhtaç olacak kadar malını insanlara dağıtan kimse müsriftir. Allah'ın verilmesini emrettiği meblağı eksilten kimse de böyledir. Zekât vermeyen ya da ailesinin nafakasını kısan kimse gibi vatandaşından Allah'ın kendisine izin vermediği bir malı alan idareci de böyledir. Yani o da müsrif sınıfına dahil oluröre âyet sadakanın sınırını çizmektedir. Kendisini muhtaç duruma düşürmeyecek kadar vermektir.

Allah, israfı da cimriliği de haram kılmıştır. İşte Allah Teâlâ'nın hükmü: "*Elini boynuna bağlı kılma (cimri olma) ve büsbütün de onu açıp israf da etme ki, sonra kınanmış olursun ve eli boş açıkta kalırsın.*"

"**Tebzir**" kavramının israf kavramıyla eş anlamlı olarak kullanıldığını görmekteyiz. Harcamada ifradı, aşırılığı ifade etmek üzere bu kelime kullanılmaktadır. "Malı saçıp-savurmak, telef etme, gerektiği yerlere sarf etmemek, yerli yerinde değil de yok olup gideceği yerlerde harcamak" manalarına gelen "**tebzir**" kavramı israfın bir çeşidi olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim bu hususta Kur'ân'da şöyle buyrulmaktadır:

"*Akrabaya hakkını ver, yoksula ve yolda kalmışa da. Gereksiz yere saçıp-savurma. Çünkü böyle saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan ise, Rabbine karşı çok nankördür.*"

İbn Hazm, bu konuda şöyle der: "İsraf, az veya çok olsun Yüce Allah'ın haram kıldığı bir şeye harcama yapmada bulunmaktır. Yahut israf, zarureten ihtiyaç duyulmayan bir şeye, kişiyi fakir düşürecek derecede harcamada bulunmaktır veya israf, az da olsa malı boş yere ziyan etmektir. Bunların dışında, harcama çok olsa bile helaldir ve israf değildir.

Kur'ân'da geçen fesat çıkarılmaması ve tahripkâr davranılmamasıyla ilgili âyetler: "*Yeryüzünde bozgunculuk yapan, ıslah etmeyen israfçıların emrine itaat etmeyiniz.*"

"*Yeryüzünde fesat çıkarmayın...*"

"İnsanların elleriyle işledikleri yüzünden karada ve denizde bozulma (fesat) çıkar; Allah da belki geri dönerler diye yaptıklarının bir kısmını kendilerine tattırır." **Beydâvî'**ye göre, âyette geçen fesattan maksat, insanların günahları ve isyanları yüzünden kıtlık, yangın, sel felâketlerinin çoğalması, bereketin kalkması ve zararların çoğalmasıdır.

"*Dönüp gidince (veya işbaşına geçince) yeryüzünde bozgunculuk yapmaya, ekin ve nesli yok etmeye çabalayan insanlar vardır. Allah bozgunculuğu (fesadı) sevmez.*"

VI-Hadislerde İsraf Olayı

-*Sade yaşamak imandandır; sade hayat sürmek imandandır.*"buyuran Hz. Peygamber, ömrü boyunca gösteriş ve kibirden uzak sade, mütevâzî ve mu'tedil bir hayat yaşamıştır.

-*Haddi aşanlar helâk olmuşlardır.*"

-*"Ey insanlar size orta yol gerekir...*

Şu âyet de bu hadisleri desteklemektedir: "*İşte böylece sizin insanlığa şâhitler olmanız Rasûlün de size şâhit olması için sizi orta (vasat, mu'tedil) bir ümmet kıldık.*"

- "Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir." buyurarak insan fıtratına aykırı hareket edilmesine asla izin vermemiştir.

- "Ey insanlar! Takat getireceğiniz işler yapın. Zira siz usanmadıkça Allah da (sevap yazmaktan) usanmaz. Allah'a en hoş gelen az da olsa devamlı olanıdır." buyurmuştur.

İ'tidâl üzere olunmasının öngörmüştür. Hz. Peygamber devamla şöyle buyurdu: - "(Ashabım) orta yolu tutun, sabah ve akşam vaktinde, bir miktar da gecenin son kısmında (ibâdet edin). İ'tidali iltizam ediniz ki maksâdınıza eresiniz.

- Dinde aşırılıktan sakının. Sizden öncekiler ancak dindeki aşırılıkları sebebiyle helâk oldular."

- "Ey insanlar size orta yol gerekir. Siz bıkmadıkça Allah asla bıkmaz." Nitekim **Câbir b. Semure** (r.a.), "Ben Rasûlullah (a.s.) ile namaz kılardım. Onun namazı da mutedil idi hutbesi de mutedil idi. açıklamasıyla Hz. Peygamber'in ibadet alanındaki tutumuna işaret etmiştir.

- **Ebû Musa el-Eş'arî** (r.a.), Peygamber (a.s.)'dan bu manada şu hadîs-i şerîfi/duâyı rivayet etmiştir: *Rasûlullah, Rabbim, bana hatamı, cehlîmi, işimdeki aşırılığımı ve benden daha iyi bildiğin şeylerimi bağışla...* diye duâ ederdi.

- Bir gün abdest alırken **Sa'd b. Ebî Vakkâs'a** rastlayan Hz. Peygamber onun fazla su kullandığını görünce "Bu ne israf!" buyurmuştur. Sa'd'ın: Abdestte de israf olur muymuş? demesi üzerine: "Evet, akmakta olan bir nehrin başında bile olan." diye karşılık vermiştir.

- Başka bir zamanda abdest konusunu soran bir sahabe Hz. Peygamber, abdest alınışını izah ederek uzuvların üçer defa yıkanacağını ifade ettikten sonra şöyle buyurmuştur: "Abdest böyle alınır, kim buna ilavede bulunursa kötü yapmış, haddi aşmış ve zulmetmiş olur." Burada da sahabe, israfa düşmeme konusunda adeta eğitilmektedir.

- Hz. Peygamber, "Bakınız! su, içecek olarak dünyada ve ahirette (insanoğluna bahşedilmiş) en aziz nimettir." buyurmuştur. Peygamberimiz, vesveseye kapılanlara da şu mesajı vermektedir. "Suyun vesvesesinden sakının." Hz.

Osman, organlarını üçer kez yıkayarak abdest alır, bunun Rasûlullah (a.s.)'ın abdesti olduğunu söylerdi.

Yapılan araştırmalar gösteriyor ki, bugün dünyanın toplam su rezervi **1,4 milyar m³'tür**. Bu suyun sadece **% 0,3** kadarı tatlı su kaynağı olarak nehirlerde ve göllerde bulunmaktadır. Ülkemiz, dünyanın en hızlı nehirlerinden bir kaçına sahip olsa da, su rezervleri bakımından alt sıralarda yer almaktadır. Basit bir hesapla dakikada **10 damla su** kaçırılan bir musluk, ayda **170 litre** suyun israfına sebep olmaktadır. Bugün dünyamızda yaklaşık **7 milyar** kadar insan yaşamaktadır. Her biri, el yıkarken, diş fırçalarken, abdest alırken veya banyo yaparken fazladan günde **1 litre su** harcamış olsa, bu miktar günde **7 milyar litre** veya **7 milyon ton su** israfı demektir. **BM** verilerine göre, bugün dünyada **1,4 milyar kişi**, temiz, içilebilir sudan mahrum durumdadır. Yine dünya nüfusunun **% 40'ı (2,6 milyar kişi)**, sağlık açısından sakıncalı suyu tüketmek zorundadır. Tatlı su kaynaklarının sınırlı olduğu düşünüldüğünde bu rakamlar, suyun nasıl bir itina ile kullanılması ve israf edilmemesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

- "Kibir ve israfa kaçmaksızın yiyiniz, içiniz, giyininiz ve sadaka veriniz. Zira Allah, kulunun üstünde nimetini görmek ister." Peygamber (a.s.), yeme-içmenin yanında sadaka vermeyi teşvik ederken işin tehlike boyutunu; maddî tehlike olan israf etmeyi ve manevî/psikolojik tehlike olan böbürlenmeyi, büyülenmeyi de yasaklamıştır. Bu anlamda **İbn Abbâs** (r.a.)'ın da "İki şey; israf ve kibir günahları sana bulaşmadığı sürece helalden istediğini ye, istediğini giyin." dediği nakledilir.

- "Biriniz lokması (yere) düştüğü zaman (bulaşan toz, toprağı) ondan gidersin ve onu yesin. Şeytana bırakmasın." Sonra bize yemek kabını silmeyi emrederek şöyle buyurdu: - "Şurası bir gerçek ki, hiç biriniz yemeğinin neresinin kendisi için bereketli olduğunu bilemez." diyen Hz. Peygamber, böylece yere düşen yiyeceklerin terkedilmeyip kullanılmalarını öngörmüştür.

- "İki kişilik yemek üç kişiye, üç kişilik yemek de dört kişiye yeter." buyrulmuştur.

Peygamberimiz yukarıdaki hadisinde aynı zamanda "parmakların yalanmasını" ister. **İmam Birgivi**, parmakları yalamanın, tabağı silmenin ve yere düşenleri kaldırmanın faydalarını şöyle sıralamaktadır: **a)**- İsraftan sakınmaktır

b)- Kibir ve gösterişi gidermek ve yok etmektir

c)- Bereket elde etme ihtimali vardır

d)- Peygambere uymak ve emrine tutunmaktır

e)- Elindeki nimeti elde tutmaktır

f)- Bol rızık gelmesine sebep olur.

- "Yâ Âişe! (Ekme) değerli(dir) ona karşı saygı göster. Zîrâ ekme, hangi toplumdan nefret etmişse (kaçırılmış) katiyyen bir daha onlara geri dönmemiştir."

- "Ey insanlar size iktisat gerekir."

- "Kim iktisat yaparsa fakir düşmez."

- "Kanaatkâr ol ki, insanların Allah'a en çok şükredenleri olasın."

- "Müslüman olan, yeterli geçime sahip kılınan ve Allah'ın kendisine verdiklerine kanaat etmesini bilen kurtulmuştur."

-*"Bir kimse, gücü yettiği halde mütevazî davranarak lüks elbise giymeyi terk ederse, Allah kıyamet gününde o insanı yaratıklarının en başında huzuruna çağırır ve onu iman ehlinin giyeceği elbiselerden dilediğini giymede serbest bırakır."*

-*"Allah Teâlâ size (şunları) haram kıldı; annelerin hakkına riayet etmeyip, onlara isyan etmenizi, kız çocuklarını (diri diri) gömmenizi ve verilecek borcun verilmemesini, verilmeyen bir şeyin alınmasını. (Şunları da) mekruh kıldı; dedi-koduyu, lüzumsuz soru sormayı ve mal zayıyatını."* Hadiste sözü edilen **"mal zayıini"** lüzumsuz harcama olarak anlayan âlimler şöyle demektedirler: "Malına kıyma! Allah sana o malı temlik buyurmamıştır; onu sana hakikatte maişet vesilesi kılmıştır."

-*"Canının her çektiğini yemen israftır."*

Sahâbe arasında, malının tamamını tasadduk etmek isteyenler olmuştur. Bir seferberlik esnasında **Hz. Ebû Bekir'in**, ailesine hiçbir şey bırakmadan nakdî varlığının tamamını ortaya koyması olağan üstü durumlara mahsus bir istisna olarak değerlendirilmektedir. Böyle hallerde dinin, nefsin ve neslin korunması malın muhafazasının önüne geçer. Bir kimsenin borçlu iken verdiği sadaka iade edilir; çünkü onun aslında alacaklılarına ait olan malı israf etmeye hakkı yoktur. Malının tamamının tasadduk edilmesinin sakıncalı olduğu için Hz. Peygamber, **Hz. Ebû Bekir** dışında başkalarına izin vermemiştir. **Ka'b b. Malik**, Tebük seferine katılmaması nedeniyle yaptığı tevbenin kabul görmesi üzerine malının tamamını tasadduk etmek istemişti. Allah Rasûlü ona, *"Malının bir kısmını elinde tut, bu senin için dahahayırlıdır."* **Muâz b. Cebel'in** malının tamamını tasadduk etme isteğini de kabul etmemiştir.

"Sana hangi şeyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki: 'ihtiyacınızdan geri kalanını harcadın!'" âyeti de meşru ihtiyaçlar karşılandıktan sonra geri kalanlardan ihtiyaç sahiplerine verilmesi istenmektedir. Böylece infakta bir ölçü getirilmektedir.

-Yaşanan başka bir olayda, Veda Haccı yılı Mekke'de hastalanan **Sa'd b. Ebî Vakkas** tek vârisi olan kızına çok servet kalacağını düşünerek servetinin üçte ikisini vasiyet yoluyla başkasına bırakmak ister. Hz. Peygamber buna razı olmaz. Yarısını bırakmak ister. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s), *"üçte birini vasiyet etmesi"*ne müsaade eder ve şöyle buyurur: *"Ey Sa'd! Senin mirasçıların zengin bırakman, onları yoksul ve başkalarına avuç açar bir halde bırakmandan daha hayırlıdır. Sen, Allah rızası için harcadığın nafakadan dolayı ecir alırsın. Hatta, yemek yerken eşinin ağzına verdiğin lokmadan ötürü de ecir alırsın"*

-*"Geçimini sağlaması gerekenleri ihmâl etmek, insana günah olarak yeter."*

-*"Sadakanın hayırlısı, ihtiyaç fazlası maldan verilendir."* Hz. Peygamber, *"Sadaka vermede aşırı giden, onu vermeyen kimse gibidir."* buyurmuştur. Bir hadiste de sadakanın iyisinin ihtiyaç fazlası maldan verilenin olduğu ifade edilir.

"Elini boynuna bağlı kılma (cimri olma) ve büsbütün de onu açıp israf da etme ki, sonra kınanmış olursun ve eli boş açıkta kalırsın." âyetinin vermiş olduğu mesaj istikametinde hareket ederek burada da ölçülü hareket etmenin gereği üzerinde durmuş ve malının tamamını vermek isteyenlere izin vermemiştir.

-*"Kıyâmet günü, beş şeyden sorgulanmadan kulun ayakları (Rabbinin huzurundan) ayrılamaz: Ömrünü nerede harcadığından, gençliğini nerede geçirdiğinden, Malını nereden kazanıp nereye harcadığından, ilmiyle amel edip etmediğinden."*

VII-Çevre ve İsrâf

İnsan çevre ile olan ilişkilerinde sorumsuz ve başıboş bırakılmış değildir. Âyetler bu hususa sık sık vurguda bulunur:

"İnsan başıboş bırakılacağını mı sanıyor?" "Sizi boşuna yarattığımızı ve huzurumuza çıkarılmayacağınızı mı sandınız."

Dolayısıyla evrende hiçbir şey boşuna yaratılmamış ve insanoğlu da tükettiklerine karşı sorumsuz bırakılmamıştır.

"De ki: Eğer suyunuz yerin dibine çekilip giderse, kim temiz bir kaynağı getirir?"

"Kötü işler düzenleyenler, Allah'ın kendilerini yere batırmasından yahut fark etmedikleri bir yerden onlara azabın gelmesinden güvende midirler?"

"...Bilesiniz ki O, aşırı gidenleri sevmez..." Kur'ân'ın bu konudaki tavrı açık ve nettir.

Yüce Allah, başarıya erişmiş müminlerden bahsederken *"onlar ki, boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler."* ifadesini kullanmaktadır.

VIII-Sağlıkta İsrâf

Hiz. Peygamber, insanların çoğunun iki nimetin kıymetini bilemediklerini, bunların da; sıhhat ve boş vakit olduğunu belirtmektedir. Ülkemizden zaman israfıyla ilgili çarpıcı manada bir örnek verecek olursak, Türkiye Kahveciler-Kıraathaneciler ve Büfeciler Federasyonunun verilerine göre Türkiye'de 400 bin kahvehane bulunmaktadır. Bu kahvehanelere giriş çıkış yapan insan sayısı günde 10 milyon.

Kültür bakanlığına bağlı sadece 1355 kütüphane var. Türkiye genelinde ortalama 46 bin kişiye 1 kütüphane, yaklaşık 155 kişiye de 1 kahvehane düşüyor. Ülke olarak içinde bulunduğumuz tablo bundan ibaret.

Sağlıkla ilgili olarak Hz. Peygamber'in şu hadisleri de düşündürücüdür: *"Beş şey gelmeden önce beş şeyin kıymetini bil! İhtiyarlık gelmeden gençliğin, hastalık gelmeden sağlığın, fakirlik gelmeden zenginliğin, meşguliyet gelmeden boş vaktin, ölüm gelmeden hayatın."*

-*"Allah'tan istenen şeyler arasında Allah'a en sevgili olan şey sağlıktır."*

-*"Allah'tan af ve sağlık dileyin, çünkü bir kimseye imandan sonra, sağlıktan daha hayırlı bir şey verilmemiştir."*

-*"Allahım! bedenime, gözlerime ve kulaklarıma sıhhat bahşet."*

-*"Allahım! âcizlikten, tembellikten, korkaklıktan ve ihtiyarlıktan Sana sığınırım."*

Tıbb-i nebevi hadislerinden olan bir hadiste şu mesajları vermektedir:

-*"İnsanoğlu midesinden daha kötü bir kap doldurmamıştır. Kişiye belini doğrultacak kadar yemek yeter. Bari hiç olmazsa midenin üçte birini yemeğe, üçte birini suya, üçte birini de havaya ayırsın."*163 Yemek konusunda israf ölçüsü olarak şöyle bir tesbit yapılmıştır: *"İnsan sağlığına zarar verecek kadar karnı tika basa doyurmak israf; insanın normal şekilde karnını doyurması caiz; karnı doymadan sofradan kalkması da müstehab görülmüştür."*

-*"Allah elçisi hiçbir zaman hiçbir yemeği kötülemezdi. Eğer canı çekerse yer, hoşlanmıyorsa bırakırdı."* hadisi de peygamberimizin yemeklere karşı tutumunu bize anlatmaktadır.

Obezite oranı bazı ülkelerde %40 oranlarındadır. Bir yandan çok yemek yemekten dolayı çatlayan, hastalanan ve ölen insanlar, diğer yandan açlıktan dolayı can çekişerek ölen insanlar, her iki kesim de aynı gezegende yaşamaktadır.

Dünya sağlık örgütü verilerine göre dünyada 1.6 milyar kişi fazla kilolu ve bunların 400 milyonu da obezdir. 2015 yılında bu rakamların 700 milyon ve 2 milyara ulaşması tahmin ediliyor. ABD'de 19 yaşından büyük kadınların %35'i ve erkeklerin %31'inin obez olduğu ve bu rakamın yaklaşık olarak 100 milyon kişiye ulaştığı tahmin edilmektedir. Siyahlar obezliğe daha yatkın olduğu ifade edilir. Siyah kadınlarda obezlik oranı % 41 olduğu söylenir. Amerika'daki obezite sorunu bir an önce çözülmezse hastalıklar giderek artacak. Böylece çok sayıda insan, şişmanlığa bağlı hastalıklar nedeniyle ölecek. Bu artış hızı devam ederse obezitenin 2025 yılında %50'nin üzerine çıkacağı öngörülmektedir. Obezitenin Amerika'ya yıllık tıbbi maliyeti 147 milyar dolar (221 milyar TL).

Geceleri hiç uyumaksızın ibâdet eden, gündüzleri oruç tutan **Abdullah b. Amr b. Âs'a** Hz. Peygamber, ---*"Böyle yapma, gecenin bir kısmında ibâdet et, bir kısmında da uyu, muhakkak vücudunun senin üzerinde hakkı vardır."* buyurarak, fıtrata uygun hareket etmesini sağlamış ve kendisinin dengeli, sağlıklı bir hayat sürdürülme taraftarı olduğunu vurgulamıştır.

Hz. Peygamber, israfın bir çeşidi olarak telakki ettiği harama bulaşmama noktasında şu uyarıyı yapar:

-*"İnsanlara öyle bir zaman gelir ki, kişi, malı helâliden mi, haramdan mı aldığına hiç aldırmaz etmez."* Haram ve helâlde aldırış etmeyen böyle bir kişinin durumu başka bir hadiste daha vahim bir şekilde şöyle anlatılır: -*"...Adam ellerini kaldırarak: Ey Rabbim, Ey Rabbim! diye duâ eder. Halbuki onun yediği haram, içtiği haram, giydiği haram ve haramla beslenmiştir. Böyle bir adamın duâsı nasıl kabul edilir?"* Haram bataklığına saplanmak da israfın bir çeşididir.

IX- İsrafı Önlemede Din Eğitiminin Önemi

Dinin ve dini değerlerin öğretilmesi öncelikle ailede başlar. Sonra bu süreç okulda ve toplumda öğretilmeye devam edilir. Dünyanın en zor, en pahalı ve en uzun işi insan yetiştirmek ve insan terbiye etmektir. Uzun bir sabır ve tahammül isteyen bir şeydir. Bir batılı eğitimci şöyle diyor: *"insan hayatında önemli üç şey vardır: ilki, iyi insan olmak, ikincisi iyi insan olmak, üçüncüsü iyi insan olmaktır."* Bu sözden hareketle diyebiliriz ki, iyi ve ahlaklı bir insan yetiştirmek gibi yüce bir vazifeyi ihmal etmeyenler, geleceğe güzel tohumlar serpen model anne-babalardır.

İnsanlar manevi ve ahlaki eğitimden geçirilmedikleri zaman açgözlü, tamahkâr, doyumsuz, bencil, nankör, çıkarıcı, kıskanç, dedikoducu, olabiliyorlar. Ve bu tür zemmedilmiş huylara sahip olan bir kişi, insanlarla olan ilişkilerini normal olarak problemsiz yürütemez. İnsan bu aşamada eğitilmeye, bilgilendirilmeye muhtaç bir varlıktır.

14.ÜNİTE: DİLENCİLİKLE MÜCADELEDE BAŞARILI OLMAK İÇİN DİNİ REFERANSLARI KULLANMANIN / DİNİN MOTİVASYONUNDAN YARARLANMANIN ÖNEMİ

I-İslam Dininde Çalışmanın Önemi, Değeri ve Gerekliliği

Kur'ân ve hadisler, insana çalışmayı emretmiş, miskinliği, ataleti ve tembelliği yasaklamıştır. *"Nefsimi azdırmayayım"* diyerek bir lokma-bir hırkaya razı olmak, çalışmamak, tembellikten doğan fakirliği meziyet kabul etmek gibi İslâm'ın izzetine ters düşen düşünce ve davranışlara rağbet etmek gibi bir anlayış hiçbir yönüyle İslâm'a mal edilemez. Kur'ân-ı Kerim'de çalışmayla ilgili pek çok âyetin var olduğunu görmekteyiz: *"İnsan için çalıştığının karşılığında başka bir şey yoktur. İnsanın yaptığı amelinin karşılığı mutlaka görülür, sonra yaptıklarının karşılığı ona tamamen verilecektir."*

"Herkes kazandığının karşılığı verilir ve onlara haksızlık edilmez."

"Şüphesiz Ben, erkek olsun, kadın olsun içinizden çalışanın amelinin zâyi etmem."

"(Cuma) namazı kılınıncaya kadar yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan (fadlından nasibinizi) arayın"10 Başka bir âyette de şöyle buyruluyor: "Allah'ın sana verdiği nimetlerle ahiret yurdunu da gözet. Dünyadaki nasibini de unutma."İslâm'da dünyadan el-etek çekme anlayışına asla yer yoktur. Çünkü Hz. Peygamber ruhbanlığın dinde yerinin olmadığını belirtmiştir.

Hz. Peygamber hadislerinde en güzel, en temiz ve en onurlu kazancın el emeği, alın teri ile elde edilenin ve bu yolun peygamberler yolu olduğunu belirtmiştir.

- "Hiçbir kimse elinin emeğinden daha hayırlı lokma yememiştir. Allah'ın peygamber Dâvûd aleyhisselâm da kendi elinin emeğini yedi."

- "Yediğiniz en temiz lokma, kendi kazancınızdan olan lokmadır."

- "İnsanın yiyip içtiklerinin en helal (ve bereketli) olanı, çalışıp kazanarak elde ettiğidir."

- "Dul kadınların ve fakirlerin nafakalarını kazanmaya koşan müslüman kimse, Allah yolunda savaş eden mücâhid gibidir, yahut gece namazlı, gündüz oruçlu âbid gibidir."

- "Her Müslümanın sadaka vermesi (hayır yapması) gerekir." Etrafındakiler sordu: "Ey Allah'ın Nebisi ya hayır yapacak malı yoksa." Hz. Peygamber "O zaman çalışsın. Böylece hem kendine faydalı olmuş olur, hem de başkasına tasadduk eder." buyurdu. "Sen ev halkına bir harcamada bulunduğun zaman şüphesiz ki, ondan sevap alırsın, hatta hanımının ağzına verdiği lokmadan bile."

- "Geçindirdiği kimseleri ihmal etmesi kişiye günah olarak yeter."

- "Vârisleri zengin bırakman, onları muhtaç ve insanlara el açar bırakmandan iyidir."

- "Allahım! âcizlikten, tembellikten, korkaklıktan ve ihtiyarlıktan Sana sığınırım"

- "Fakirlik fitnesinin(şerrinden) Allah'a sığınırım."

- "Fakirlikten, kıtlıktan, zilletten ve zulüm (kötülük) etmekten, zulme (kötülüğe) uğramaktan Allah'a sığınırım."

Hz. Peygamber, fakirliği âdeta itikâdî bazda tehlikeli ve riskli görmüştür. - "Fakirlik neredeyse küfür olacaktı."

- "Allahım fakirlik ve küfürden/inançsızlıktan Sana sığınırım."

İslam'ın 50. yıllarında sadaka ve zekât verilecek fakirlerin bulunmadığı zamanlar olmuştur. Örneğin, Ömer b. Abdülaziz döneminde zekât verecek kimse bulunamayacak kadar toplum, maddi refah seviyesine yükselmişti.

- "Kuvvetli mü'min, zayıf mü'minden daha hayırlı ve daha sevimlidir"

- "Üstteki el (veren el), alttaki elden (alan el) daha hayırlıdır."

Çalışmak, insana izzet ve şeref, tembellik ise, insan fıtratına aykırı olduğundan zillet ve felâket getirir.

II-Hayatı Onur, İffet ve İzzet Sahibi Olarak Yaşamının Önemi

Dilencilik, bizatihi kötü bir şey olduğu gibi, aynı zamanda kişinin onurunu, şeref ve haysiyetini küçük düşürücü bir olgudur. Kur'an-ı Kerim, insana üstünlük ve izzet payesini vererek inanan kişinin zillet içerisinde değil, onurlu ve izzet sahibi olması gerektiğini şöyle vurgular: "İzzet (şeref, kuvvet ve kudret), Allah içindir, Allah'ın peygamberi ve mü'minler içindir." Kur'an'da haya sahibi, iffetli, şeref ve haysiyetli fakir övülerek ve takdir edilerek şöyle anlatılır: "(Yapacağınız hayırlar) kendilerini Allah yoluna adanmış, bu sebeple yeryüzünde kazanç için dolaşmayan fakirler için olsun. Durumlarını bilmeyen kimseler, iffetlerinden dolayı onları zengin zanneder. Sen onları simalarından tanırsın. Çünkü onlar, yüzüstlük ederek bir şeyler istemez."

Benzer ifadeler şu hadis-i şerifte de yer almaktadır: **Ebû Hüreyre** radiyallahu anh'den rivayet edildiğine göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:- "Miskin, bir iki lokma veya bir iki hurma için kapı kapı dolaşan kimse değildir. Asıl miskin, ihtiyacını karşılayacak bir şeyi bulunmadığı halde, durumu bilinmediği için kendisine sadaka verilemeyen ve kendisi de kalkıp insanlardan bir şey istemeyen kimsedir."

- "Allah, mü'min, fakir ve iffetli olan kulunu sever." buyurmuştur. Bu hadisin mefumu muhalifinden iffetsiz olanı sevmez manasını rahatlıkla çıkarabiliriz. Hadislerde iffetsizlik, hayâsızlık, aç gözlülük, tamahkârlık, yüzüstlük kınanmıştır.

- Bir gün Ensar'dan bazıları Hz. Peygamber'e gelerek kendisinden bir şeyler istediler. O da onlara verdi. Sonra yine istediler, O yine onlara verdi. Nihayet yanındaki şeyler tükenince şöyle buyurdu: -"Yanımda olan bir malı sizden saklayacak değilim. (Ancak) kim iffetli olmak isterse, Allah ona iffet ihsan eder. Kim halktan istiğna ederse, Allah onu zengin kılar. Kim sabırlı olmaya çalışırsa Allah ona sabır bahşeder. Hiçbir kimseye sabırdan daha hayırlı ve sabırdan daha geniş bir nimet verilmemiştir."

- "Bizim işimizde çalışan bir kimsenin; hanımı yoksa evlensin, kimin de evi yoksa kendisine bir ev edinsin, kimin de hizmetçisi yoksa bir hizmetçi tutsun." **Hadis şârihi Hattâbî**, bu hadisin açıklamasında devletin, bu imkânları çalışanına bir şekilde sağlaması gerektiğini ifade eder.

- "Mü'minler birbirlerini sevmekte ve merhamet etmekte bir vücut gibidir. Onun herhangi bir uzvu rahatsızlandığı vakit, diğer uzuvları da rahatsız olur ve onun için ızdırap çekerler."

Ünlü âlim Serahsi, eserinde çalışma gücünden yoksun olan ve gerçekten ihtiyaç sahibi olanların karınlarını doyurmanın insanlar üzerine farz olduğunu beyan eder. Eğer bir muhitte bu durumda (âciz) olan bir kişi ilgisizlik sebebiyle açlıktan ölürse durumunu bilenler buna lakayt kaldıkları için hepsi bu günaha ortak olurlar. Ancak bazı

insanlar ilgilenir ve yardım ederlerse o farz diğerlerinin üzerinden düşer. Yine âciz olan böyle bir kişinin açlıktan ölmek için istemesi farzdır. Eğer bunu yapmayıp açlıktan ölürse günahkâr olur.

- "Kim geride bakıma muhtaç kimseler bırakırsa, onların bakımı bize, geride mal bırakanın malı da mirasçılarına düşer." buyrulmuştur.

- "Ancak iki kişi gıpta edilmeye değer: Birisi, Allah'ın kendisine Kur'ân ihsan ettiği ve gece-gündüz onunla meşgul olan (onu okuyan, onunla amel eden) kimsedir. Diğeri de Allah'ın verdiği malı gece-gündüz (fakirlere) infak eden kimsedir."

- "Servet bir Müslüman için ne güzel arkadaştır. Yeter ki, o servetinden fakire, yetime ve yolcuya vermiş olsun"

III- Dilencilikle Mücadelede Dinin Etkinliği

Dilenciliği meslek haline getirenlerin tek gayeleri mal toplamaktır. Bunların dilenmeleri haram olduğu gibi, halkın onlara vermesini de haram kabul edenler olmuştur. 53 Hz. Ömer bir gün kapısına gelen bir dilencinin doyurulması için hizmetçisine emir verir. Doyurulduktan sonra adamın tekrar dilendiğini işitince hizmetçisine, "Sana şu adamı doyur demedim mi?" diye çıkışır. Hizmetçi, adamı doyurduğunu söyleyince Hz. Ömer dilenciye bakmış ve elinin altında ekmelele dolu bir çuval görmüştü. Bunun üzerine öfkelenerek, "Sen ihtiyacından dolayı dilenen biri değil tüccarsın!" dedi ve adamın çuvalını çekip içindekileri sadaka develerinin önüne boşalttı. Ardından da eline sopayı alarak adamı dövdü. Bir yandan da, "sen dilenci değil tüccarsın!" diyordu.

Bir gazetede çıkan habere göre, ülkemizde yılda 500 bebeğin sokağa atılması herkesi düşündürmelidir. Hâlbuki bizim medeniyet tarihimizde yetimhanelere, çocuk esirgeme kurumlarına, huzur evlerine rastlanmamaktadır. Bu kurumlar Osmanlı döneminin son 30 yılında ortaya çıkmıştır.

Örneğin bir günde 12 milyon ekmeğin çöpe atılması hem üzücü, hem de düşündürücüdür.

Ömer b. Abdülaziz zamanında öyle müreffeh bir hayat yaşanmış ki, zekât ve fitre verecek insan bulunamamıştır.

Hatta Ömer b. Abdülaziz'in, tüccarlar dışında hemen herkese maaş bağladığı ifade edilmektedir.

Osmanlı ülkesini gezen Avrupalı seyyahlar, Türkler içerisinde dilenci olmadığı, olanlarında başka milletlere mensup olduğunu söylemişlerdir. Bunun sebebinin de onların tespitine göre, Türklerin hayır hasenât işine çok düşkün olmalarıdır. Örneğin ecdadımız muhtaç kişilerin ihtiyaçlarının karşılanması için belli yerlerde sadaka taşları tesis etmişler, ihtiyaç sahipleri buraya (daha çok gece) giderek ihtiyacı kadar alır, fazlasını almazmış. Dolayısıyla burada hiçbir zaman para eksik olmamış. Aynı zamanla bu usul sayesinde parayı alan ve veren de bir birlerini görmezlermiş. Zor durumda kalan kimseler sıkıntılarını bertaraf etmek için başkalarından yardım isteyebilirler. Yardım istemek ile dilencilik aynı şey değildir. Dilenciliği bir meslek haline getirmek, bir kazanç kapısı haline getirmek işte en kötü olan da budur.

IV-Kur'ân-ı Kerim'in Konuya Bakışı

Kur'ân-ı Kerim'de, hadislerde olduğu gibi dilencilikle ilgili geniş ve detaylı açıklamalar söz konusu değildir. Diğer manaları dışında dilencilikle (sâil kelimesiyle) ilgili beş âyet söz konudur. Dört âyette isteyen, dilenen anlamında, bir âyette ise fiil (yani istemezler, dilenmezler) anlamında kullanılmıştır. "Mallarında, muhtaç(sâil) ve yoksullar için bir hak vardır."

"Mallarında isteyen ve (istemediği için) mahrum kalmış belli bir hak tanıyanlar."

"Öyleyse yetimi sakın ezme. İsteyeni de sakın azarlama." Bu üç âyet-i kerimde her zaman zor durumda kalan yoksulun olacağı ve bunların yardım talep edeceği söz konusu edilmektedir. Yoksa dilenciliği meslek haline getiren insanlar kastedilmemektedir.

"(Yapacağınız hayırlar) kendilerini Allah yoluna adanmış, bu sebeple yeryüzünde kazanç için dolaşamayan fakirler için olsun. Durumlarını bilmeyen kimseler, iffetlerinden dolayı onları zengin zanneder. Sen onları simalarından tanırsın. Çünkü onlar, yüzüzlük ederek bir şeyler istemez." Son âyet-i kerimde verilmek istenilen mesajın, dilencilüğün onur kırıcı bir şey olduğu ve kınandığı dile getirilmekle beraber ihtiyaç sahibi olduğu halde insanlardan hiçbir şey istemeyen ve bu durumunu da insanlara belli etmeyen iffetli, haya sahibi yoksuldan da övgüyle ve takdirle bahsedilmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de ayrıca ihtiyaç sahibi manasında fakir ve miskin kelimeleri de geçmektedir. Özellikle infak ve tasadduk üzerinde yoğun olarak durulmaktadır. "Yoksulu doyurmaya teşvik etmezdi."

"İşte o, yetimi itip kakar, yoksulu doyurmaya teşvik etmez;"

"Bir de akrabaya, yoksula, yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma."

"O halde sen, akrabaya, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver. Allah'ın rızasını isteyenler için bu, en iyisidir. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir." Öyle anlaşıyor ki, bu âyetlerde zengin malında yoksulun hakkı olduğu vurgulanır. Kur'ân-ı Kerim'de cömert, paylaşılan, isâr sahibi insanlar çokça zikredilmekte ve övülmekte olup müslüman zengin müslümanca tavrından dolayı bir nevi örnek olarak gösterilmektedir. Başkasına el-avuç açan, başkalarının sırtından geçinen insanlar ise övülmemektedir. Övülenler ve örnek gösterilenler hakkında pek çok âyet ve hadis söz konusudur. Hz. Peygamber, bir hadisinde:

-“Yemeğin en kötüsü zenginlerin dâvet edilip fakirlerin terkedildiği velime yemeğidir.” buyurarak yoksulların her zaman gözetilmesinin ve onların dışlanmamalarının gerekliliğini vurgulamıştır.

Kur’ân, servetine mağrur olup şımaran **Kârun’u** ya da **Kârun gibileri**, sahip oldukları aşırı servetlerden dolayı kınamaz; bilakis onlar fakir ve fukaranın alın teriyle zenginleştikleri halde, bu mağdur kesimleri korumadıkları, gözetmedikleri, yaşadıkları yoksulluk sıkıntılarının giderilmesi için üzerlerine farz kılınanı yerine getirmediikleri ve bu sûretle Allah’a isyan ettikleri için “**kötü zenginler**” olarak takdim eder.

Musa Carullah, imânı, aynı zamanda içtimai imân diye tarif eder, sosyal boyutu olan bir imân. O halde “*Elhamdülillah*” ben müminim, yoksula aldırmam, engelliye aldırmam, zekata aldırmam, yardıma aldırmam demek doğru olmaz. İmân aksiyon olmayı, faal olmayı gerektirir.

V-Hadislerin Konuya Bakışı ve Hadislerin Dilenciliği Yasaklaması

Bazı muhaddisler, kitaplarında “*dilenciliğin men edilmesi, kerih/çirkin görülmesi, yasaklanması*” şeklinde bâblar açarak hadislerden anladıklarını bâb başlıklarına yansıtarak konuya dikkat çekmişlerdir. Hatta muhaddislerden **Dârimi**, “*Varlıklı olduğu halde dilenen kimseye sert davranmak.*” şeklinde bir bâb başlığı da dikkat çekicidir.

-“*Sizden herhangi birinizin sırtına bir bağ odun yüklenip satması, herhangi bir kişiden dilenmesinden daha hayırlıdır.*”

-“*Her kim malını çoğaltmak için insanlardan mallarını isterse o, ancak ateş parçası istemiş olur. Artık ister azını, ister çoğunu istesin.*” **Kadı İyaz’a** göre bu hadisin manası; dilencinin ateşle azap olunmasıdır. Mamafih zâhiri manası da kastedilmiş olabilir. Bu takdirde dilencinin topladığı mallar ateş parçası olarak vücudu onlarla dağlanacaktır.

-“*Dilenmekten sakınmak isteyenleri Allah iffetli kılar, halka karşı tok gözlü davranmak isteyenleri de Allah, insanlara muhtaç olmaktan kurtarır.*”

-“*Dilenmekte ısrar etmeyiniz. Allah’a yemin ederim ki, sizden biri benden bir şey ister, hoşuma gitmemesine rağmen (istediğini) benden koparırsa verdiğim malın bereketini görmez.*”

-“*İçinizden birilerinin, yüzünde bir parça et bile kalmamış olduğu halde Allah’ın huzuruna çıkacağı güne kadar dilencilik aranızda sürüp gidecektir.*”

-“*Kim bana halktan hiç bir şey dilenmeyeceğine dair söz verirse, ben de ona cenneti garanti ederim.*” Bu hadis de ilginç mesajlar vermekte ve dilenmemenin, insana getireceği kazanımı ifade etmektedir.

-“*İhtiyacı olmadığı halde her kim başkalarından yardım isterse, kıyamet gününde yüzü yırtık ve tırmalanmış olarak Allah’ın huzuruna gelecektir.*”

-“*Müslüman olan, yeterli geçime sahip kılınan ve Allah’ın kendisine verdiklerine kanaat etmesini bilen kurtulmuştur.*”

-“*Kimseden bir şey istememeyi de*” ilave etmiş ve bu hususun önemine dikkat çekmiştir.

-“*Dilenmek yüz karasıdır, kişi dilenmek suretiyle kendi yüzünü lekeler, sadece devlet başkanından hakkını istemesi, ya da zaruret sebebiyle dilenmesi böyle değildir.*”

-“*Kimin yanında yetecek malı olduğu halde dilenirse, kendisini ateşe götürecek şeyi çoğaltmış olur.*”

- **Enes b. Mâlik**, şâhit olduğu bir olayı şöyle anlatır: Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) yanına Ensar’dan dilenci bir adam geldi. Allah Rasûlü, ona evinde bir şey olup olmadığını sordu. Adam, evde bir bez parçası bulunduğunu, bunun bir kısmını üstlerine alıp bir kısmını da altlarına serdiklerini; bir de su içtikleri bir kâselerinin bulunduğunu söyledi. Allah Rasûlü, “*Onları bana getir*” dedi. Adam getirdi. Peygamber, bunları açık artırmayla iki dirheme sattı ve aldığı iki dirhemi, bu adama vererek şöyle dedi: “*Bunun bir dirhemiyle yiyecek al, âilene götür; diğeriyle de bir keser al, bana getir.*” Adam öyle yaptı. Allah Rasûlü (s.a.v.) kendi eliyle kesere bir sap taktı ve o kişiye, bununla gidip odun toplamasını, 15 güne kadar bir daha gelmemesini söyledi. Adam gitti, odun toplayıp sattı. Bir süre sonra geldi. On dirhem kazanmıştı. Hz. Peygamber, bu paranın bir kısmıyla yiyecek, bir kısmıyla da giyecek almasını emretti ve buyurdu ki: -“*Bu şekilde hareket etmen, kıyamet gününde alnında dilencilik lekesi olarak gelmenden hayırlıdır. Dilencilik ancak mecbur bırakan şiddetli fakirlik, ağır bir borç, ya da insanı acı durumlara sokan kan (bedelini ödeme) durumlarında olabilir. (Bunların dışında dilenmek câiz değildir)*”

-Adamın biri Hz. Peygamberden bir şeyler istedi, Hz. Peygamber de verdi. Adam ayağını eşikten dışarıya atınca Peygamberimiz şöyle buyurdu: -“*Eğer dilenmenin günahını bilseydiniz, hiç biriniz bir şeyler istemek için bir adım bile atamazdınız.*” Bu gibi mesajlarda başkasından yardım istemenin hem onur kırıcı hem de uhrevi cezalar gerektiren bir tutum olarak gösterilmesi sahâbîleri derinden etkilemiştir. Nitekim, “*Onlardan birinin kamçısı yere düşse herhangi bir kimseden kamçısını kendisine vermesini bile istemezdi.*” anlamındaki rivayet, sahâbîlerin dilencilik karşısındaki duyarlılıklarını ifade etmek üzere çeşitli kaynaklarda ve değişik ifadelerle nakledilmiştir. Hatta **Sevân** isimli bir sahâbî, “*Halktan bir şey istemeyeceğine kim bana söz verirse, ona cenneti garanti edeyim.*” hadisini duyduktan sonra hiçbir kimseden bir daha bir şey istemedi. Hz. Peygamber bir gün Hz. **Ömer’e** bir hediye gönderdi. Hz. Ömer onu iade edince ona niçin hediye iade ettin diye sordu. Hz. Ömer ya Rasûllah, bizden biri için en hayırlı olanın, hiçbir kimseden bir şey almaması olduğunu sen bize haber vermedin mi? dedi. Hz. Peygamber, bu dilenmek suretiyledir, ama dilenmeksizin olursa o, Allah’ın sana verdiği bir rızıktır buyurdu.

Bunun üzerine Hz. Ömer, "Kudret ve iradesiyle yaşadığım Allah'a yemin ederim ki, hiçbir kimseden bir şey istemeyeceğim. İstemeksizin bana gelen bir şeyi de alırım." dedi.

İnsanın ancak yukarıdaki hadiste geçtiği üzere başka bir çıkış yolu bulamaması, çok zorunlu olduğu hallerde temel gıda ve ihtiyaçlarını temin edememesi veya borcunu ödemekte çaresiz kalması durumunda başkalarından yardım isteme hakkı olabilir. Dolayısıyla dilencilik bir kazanç/gelir kapısı değil, zaruret haliyle sınırlı bir ruhsattır. İslâm âlimleri bu ruhsatın verilmesinde şu şartlara dikkat edilmesinin gereği üzerinde durmuşlardır:

1- Dilenen kişinin gerçekten zaruret içinde olması gerekir. Bu durumdaki bir kimse, bir süre beklemekle ihtiyacını karşılama imkânına sahipse ve bundan dolayı ağır bir zarar görmeyecekse beklemeyi tercih etmesi gerekir. Zaruret hali ortadan kalkınca dilenmek de ortadan kalkar.

2- Dilenen kişi şahsiyetini korumalıdır. Uygun gördüğü varlıklı kişiye ihtiyacını anlatmakla yetinmeli, ondan açıkça bir şey istememelidir. Eğer istemek mecburiyetinde kalırsa ısrar etmemeli ve kendisini küçük düşürücü davranışlardan kaçınmalıdır.

3- Kendisinden yardım istenen kişinin seçiminde isabetli hareket edilmelidir. Bu kişinin fakirin halini anlayan, başa kakmayan, azarlamayan birisi olmalıdır. Âlimler gönül rızasıyla vermeyen kişiden sadaka almayı caiz görmemişlerdir.

Hanefilere göre cesedini örtecek elbise ile o günün azığına malik olanın dilenmesi helal değildir.

Maverdî, dilencilikle ilgili şu görüşlere yer verir: Güç, kuvvet sahibi biri çalışmayıp dilenirse, dilenmekten men edilir. San'atla, işle meşgul olması emredilir. Hâlâ dilenmeye devâm ederse huyunu terk edene kadar cezâlandırılır. Dilenmesi yasak edilen birine mal ve iş bakımından yardım etmek gerektiğinde mal sahiplerinin dilenir durumda olanlara zorla infâk etmeleri, çalıştırıldığında ücretini vermeleri emredilir.

Nasıl ki ceza evlerinde tutuklulara dini konuşmalar yapılıyor, bir nevi din eğitimi veriyor ve bunun olumlu sonuçları görülüyorsa, aynı şekilde dilencilere de dinin bu mesajları anlatılmalıdır. Mesele sadece polis, zabıta tedbirleriyle halledilmiş olsaydı, bugün dilencililiğin artmamış aksine azalmış olması gerekirdi. Dolayısıyla toplumda yaşadığımız olumsuzlukların ortadan kaldırılması konusunda veya bu olumsuzluklarla mücadelede dinin motivasyonundan azami derecede yararlanmak gerekir.

VI-Dilencililiğin Oluşmasında Uydurma Hadislerin Rolü

Uydurma hadisler arasında dilencilikle yakın ilişkisi olan fakirlikle ve fakirliği/fakirleri övücü mahiyette uydurmaların sayısı küçümsenmeyecek bir orandadır. Özellikle bazı sûfiler fakirliğin faziletiyle ilgili uydurma hadislerle itibar etmişler ve bunun neticesinde çalışmayarak fakir kalıp geçim sıkıntısı çektiklerinde dilenmeyi sakıncalı görmemişlerdir. Örneğin fakirlikle ilgili şu uydurmalar çok revaçta olmuştur:

- "Fakirlik benim övünç vesilemdir, ben onunla övünürüm."

- "Bu ümmetin en hayırlıları fakir olanlarıdır. En süratli bir şekilde cennete yerleşecek olanları da zayıf (fakir) olanlarıdır."

- "Müminin dünyadaki hediyesi fakirliktir."

- "Fakirlik bir mümine atın yanağındaki dizgin ve alınıdaki beyazlıktan daha süslüdür."

- "Her bir ümmet için anahtar vardır. Cennetin anahtarları, miskin ve fakirlerdedir. Onlar kıyâmet gününde Allah ile beraberdir."

- "Fakirlerle birlikte oturup kalkmak tevâzudandır ve üstün bir cihaddır."

- "Fakirlerle birlikte bir toplum olun, çünkü kıyâmette onların devleti vardır." Fakirliğin faziletinden bahseden bu tür uydurmaların hem fakirliğin, hem de dilencililiğin oluşumunda/yaygınlaşmasında etkili ve özendirici olduğu kanaatindeyiz. Hatta bazı büyük sûfiler de, müridlerine nefsin kibrini kırmak için dilenmeyi bir usul olarak tavsiye ederlerdi.

Aynı şekilde dilencililiği haklı gösteren, âdeta dilencililiği teşvik mahiyetinde uydurma hadisler de vardır. Özellikle meslek haline, bir gelir kapısı haline getirmiş insanların kapı kapı dilenmelerinde bir sakınca görülmediğini ifade eden uydurmalar hayli yaygındır.

- "Dilenci, Aziz ve Celil olan Allah'ın, kuluna hediyesidir."

- "Gece dilencilerini geri çevirmeyiniz. Çünkü onlar, ne ins ne de cin tâifesindendirler. Allah'ın size verdiği nimetler hususunda, sizin ne yapacağınızı görmek için gelirler."

- "Dilenciler doğru söylemişlerse (gerçekten ihtiyaçları varsa) onları reddeden felah bulmaz."

- "Dilenciye at üzerinde bile gelse veriniz."

- "Dilenci, altın değerli bir at üzerinde de gelse, bir hakkı vardır."

- "Kim bir miskine buyur derse, cennet ona vacip olur."

VII-Dilencilikle Mücadelede Dini Kurumlara Düşen Görevler

Dini kurumların en önemli ve en başta gelen görevleri halkı din konusunda sağlam ve doğru bilgilerle aydınlatmak, varsa onlarda oluşan yanlış anlayış ve görüşleri bertaraf etmek, doğru bilgileri aktarmaktır. Devlete ait dini kurumlar denildiğinde aklımıza **DİB.**, **İlahiyat Fakülteleri**, ilk ve orta öğretimde din derslerini/İHL'lerin mesleki müfredat programlarını yürüten ve **Milli Eğitim bakanlığına** bağlı **Din Öğretimi Genel Müdürlüğü** gelmektedir. Dini kurumların bu konularda görevlerini hakkıyla yaptıkları takdirde toplumda çok etkili bir misyon ifa edeceklerini umuyorum.

HAZIRLAYAN:ÜMMÜ FATİH
BAŞARILAR DİLİYORUM DUA İLE.....